RIKSDAGENS PROTOKOLL

1909. Andra Kammaren. N:o 55.

Onsdagen den 5 maj.

Kl. 7 e. m.

Fortsattes det på förmiddagen började sammanträdet.

§ 1.

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m.

Till behandling förelåg nu statsutskottets utlåtande, n:o 127, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa delar af Alträsks och Svanå kronoparker samt f. d. Selets stockfångstskog samt en i ämnet väckt motion.

I en till Riksdagen aflåten, till statsutskottet för förberedande behandling remitterad proposition, n:o 44, af den 12 februari 1909 hade Kungl. Maj:t under åberopande af bilagdt utdrag af statsrådsprotokollet öfver jordbruksärenden för samma dag föreslagit Riksdagen medgifva, att, med tillämpning af i propositionen närmare angifna bestämmelser, lägenheter finge å vissa delar af Alträsks och Svanå kronoparker samt f. d. Selets stockfångstskog med äganderätt upplåtas till nybyggare.

I anledning af denna proposition hade herr *Lindhagen m. fl.* i en inom Andra Kammaren väckt motion, n:o 215, hemställt, att Riksdagen måtte besluta, att de nybyggeslägenheter, hvarom förmäldes i propositionen, skulle upplåtas med arrenderätt i hufvudsaklig anslutning till hvad som föreslagits i propositionen n:o 43 för upplåtelse af odlingslägenheter i allmänhet från kronoparker och öfverloppsmarker inom de sex nordliga länen eller, om ett beslut i denna riktning ansåges ej hinna nu formuleras, att Riksdagen ville återremittera hela ärendet till Kungl Maj:t med begäran om nytt förslag till nästa Riksdag i förenämnda syfte.

Utskottet hemställde, att, med afslag å herr Lindhagens ofvannämnda motion, Riksdagen, med anledning af Kungl. Maj:ts förevarande proposition, måtte besluta, att å ifrågavarande område å Alträsks och Svanå kronoparker samt f. d. Selets stockfångstskog lägenheter finge med äganderätt upplåtas till nybyggare, därvid skulle

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

lända till efterrättelse af utskottet närmare angifna bestämmelser, i hufvudsak öfverensstämmande med de af Kungl. Maj:t föreslagna.

Sedan utskottets hemställan blifvit uppläst, lämnades på begäran ordet till

Herr Linders, som yttrade: Herr talman, mina herrar! Då jag är en af herr Lindhagens medmotionärer, som genom statsutskottets föreliggande utlåtande fått det beskedet, att vårt förslag inte står sig inför utskottets kritiska granskning, och då detta gäller en af de samhälleliga frågor, som jag är närmast och djupast intresserad af, skall jag för min del i första hand be att få göra några blygsamma anmärkningar mot utskottets motivering, särskildt den delen af motiveringen, som gäller dess yrkande om afslag på herr Lindhagens motion. Dubbelt blygsamma bli dessa erinringar och dessa anmärkningar i känslan af det faktum, hvilket ju för öfrigt också har framgått af ett yttrande, som fälldes här under förmiddagsdebatten från Norrlandsbänken, nämligen att motionärerna här ha velat vedervåga det heligaste af alla timliga ting i det här riket: den fria, privata spekulationsrätten och den ännu friare och ännu privatare oinskränkta äganderätten.

Det af oss framlagda förslaget hade hufvudsakligen motiverats med hvad Kungl. Maj:t anfört i sin proposition n:o 43, hvilken af utskottet tillstyrkts. Hvarför Kungl. Maj:t icke kunnat tillstyrka samma upplåtelseform äfven för de delar af Alträsks och Svanå kronoparker, som här äro i fråga, förefaller — enligt min mening — ganska underligt. Kan det gå att med ett statsintresse motivera en upplåtelse på det ena området, så kan det naturligtvis med lika stor styrka och lika fullt skäl gå för sig på det andra.

Nu säger emellertid statsutskottet, att det ansett sig kunna tillstyrka arrendeformen för jordupplåtelse å kronoparker och öfverloppsmarker på grund af kronans »intresse att ur skogsvårdens synpunkt åt sig bevara äganderätten till lägenheterna». Något egendomligt synes mig dock utskottets sätt att uppfatta detta statsintresse, då det i sitt utlåtande n:o 126 sid. 39 vill begränsa arrendetiden för nyodlare »med hänsyn till de stora förändringar i afseende å skogens vård och värde och den upplåtna markens eventuella behöflighet för kronans ändamål — —.» Jag förmodar, att man icke lockar många nyodlare och nybyggare till mark, som man ställer i utsikt att snart nog behöfva. Går man ut från en sådan tanke: här har jag för tillfället obrukad mark, den må jag upplåta för odling och taga igen den, när jag behöfver den för att plantera skog på den eller för något annat ändamål — ja, då förstår jag, hvarför statsutskottet kommit till ett negativt resultat med hänsyn till motionärernas förslag. Emellertid anser jag mig böra framhålla, att den jord, som af staten upplåtes för odling, må afse att för

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

framtiden förblifva afsedd till odling och af staten endast återtagas i absolut nödiga fall.

»Men vid nu ifrågavarande upplåtelse», fortsätter statsutskottet, »torde däremot ingen anledning finnas för kronan att bibehålla äganderätten till koloniserade områdens marker». Det är i själfva verket en kostbar situation, när utskottet, som jag nyss anfört, i det ena fallet viftar med ett statsintresse så vidlyftigt, att ägarne måhända komma att skrämmas bort, medan i detta fall statsintresset helt och hållet får stå till sidan. Den enda praktiska och verkningsfulla åtgärden för att bevara det afsedda kolonisationsområdet för sitt ursprungliga ändamål vore att förbehålla sig äganderätt. Statsutskottet menar därmed, att trygghet härutinnan skulle finnas i odlings- och byggnadsarbetenas utförande under den s. k. försökstiden.

När försökstiden är slut, när nybyggarne för något år blifva strandsatta af olyckliga konjunkturer, när industriella anläggningar komma i närheten, när jordvärdestegring af en eller annan anledning inträffar, när jobbareintressena hinna fram — huru då statens intressen och det afsedda ändamålet skola tillvaratagas, därom upplyser oss statsutskottet icke. Men visserligen ligger grunden därtill i motionärernas kanske — jag medger det — något bristfälliga uppslag.

Utskottet fruktar äfven, att om arrendeformen skulle väljas, kunde »en sådan anordning möjligen omintetgöra kolonisationsförslaget, hvarigenom statens å området nedlagda stora kostnader skulle blifva utan afsedd nytta». Att detta skulle vara utskottets resonemang, därpå tviflar kanske någon, och det har jag nästan också gjort. För hvarje gång jag läst satsen har jag måst förvissa mig om dess hemortsrätt genom att återvända till bladets öfversta del och kontrollera att det står: statsutskottets utlåtande n:o 127 sid. 38. Annars tycker man, att hade utskottet kunnat tillstyrka upplåtelse under arrendeform för oförberedda aflägsnare skogs- och öfverloppsmarker, där det ej befaras brist på nyodlare, så måste det väl i all rimlighets namn gå betydligt lättare att få arrende på mark, som är omsorgsfullt afdikad och belägen närmare bebodda trakter.

Det kan väl ej vara meningen, att därför att staten har nedlagt kostnader i ett kolonisationsföretag, det därför ovillkorligen bör afhändas åt den privata äganderätten; snarare borde man väl tänka tvärtom. Nu vet jag emellertid väl, att man förmenar, liksom utskottet också gjort, att svenska folket har en sedan urminnes tider nedärfd stark känsla för äganderätten. Denna starka känsla för äganderätten, som, det jag icke alls vill bestrida, är till finnandes, har tydligen sin grund i den trygghet den skulle bereda jordägarne. Jag tror emellertid, att denna trygghet är ganska illusorisk i många fall. I vår tid ha de flesta s. k. själfägande jordägare sina hemman intecknade till cirka tre fjärdedelar af värdet och många ännu högre. Jag vill fråga: Hvilken känsla af trygghet

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa hronoparker m. m. (Forts.)

bereder ett lifslångt släp för att nödtorftigt skydda sig för de tärande räntorna och de ännu drygare amorteringarna å det utländska kapital, som är nedlagdt i deras innehafvande hemman? Och tro verkligen icke herrarne, att med upplåtelseformen arrende med optionsrätt skulle jordbrukarne sitta lika trygga, betalande en dräglig årlig afgäld till staten-ägaren? Då det gäller de alldeles obemedlade, så kommer fastigheten att bli intecknad till hela sitt fulla värde. I fall någon tviflar på tryggheten och begärligheten i denna upplåtelseform, ber jag först få hänvisa till det gamla kronoåbosystemet, hvilket en gång haft en synnerligen stor utsträckning här i landet, och som i själfva verket är mera urminnes än den så mycket omtalade oinskränkta äganderätten. Emellertid är ett återupptagande af detta gamla åbosystem i sin helhet icke att rekommendera. Däremot kunde statsutskottets ordförande upplysa utskottet om att Lunds domkyrka äger en mängd hemman och lägenheter, jordbruk ifrån medelstorlek och däröfver och ända ned till små bebyggda s. k. gatuhustomter, hvilka alla äro upplåtna med tryggad besittningsrätt under synnerligen efterföljansvärd form. Dessa egendomar skötas af sina innehafvare på ett synnerligen erkännansvärdt sätt, och jag har mig åtminstone icke något fall bekant, där dessa jordbruk bestyrka riktigheten af hvad utskottet på ett ställe säger, att det kraftiga sträfvandet för jordbruket gör sig gällande endast där, där den fulla äganderätten finnes. Och tryggheten bestyrkes bäst af det förhållandet, att många af dessa Lunds domkyrkas gårdar gått i arf från far till son under flera generationer. Äfven vid våra akademihemman råder ett liknande förhållande. Om vi bara se på de s. k. skogstorpen uppe i Norrland, så ha äfven dessa lätt funnit brukare. Det har heller ingen förnekat, utan tvärtom har en Norrlandsrepresentant här under förmiddagsdebatten i den fråga, som sist afgjordes, förklarat, »att nybyggare slogo sig ned på obrukbara stenhällar, som jägmästaren i orten anvisat dem.»

Några Norrlandsrepresentanter hafva äfven under nyss nämnda debatt afgifvit en opinionsyttring i motsatt riktning mot den, jag här ber att få framföra. Detta erinrar om dem, som ingenting lärt, men väl glömt. Mig tyckes det, som om man icke skulle behöfva än en gång i denna kammare erinra, att just den oinskränkta jordäganderätten varit Norrlands olycka, och att bolagen farit fram med största hänsynslöshet. Mig tyckes, som om svårligen en representant för de 12,000 eller enligt senare uppgift 17,000 bondehemman, som i Norrland och Dalarne blifvit ödelagda genom bolagens framfart, skulle behöfva deklamera om att fosterländskheten har sin förnämsta rot i den egna, med oinskränkt äganderätt innehafda torfvan. Det talet låter bättre i storkapitalisternas och skogsbolagsherrarnes mun.

Utskottet medger emellertid, att den af motionärerna föreslagna upplåtelseformen är en väl tryggad besittningsrätt. Men nästa minut är utskottet redo att affärda förslaget sålunda: »Allt hittills har vid

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

åtgärder från statens sida i syfte att understödja bildandet af småbruk eller i allmänhet att stödja egnahemsrörelsen såsom grundsats gällt, att det å egna hemmets bildande nedlagda arbetet förr eller senare må leda till hemmets förvärfvande med äganderätt.» Det är synnerligen vackra ord, och hur rent af storslaget låter icke detta utskottets yttrande: »Allt hittills.» Hitintills, men icke vidare. Här stå gränspålarne för den privata äganderätten, och inom dem få inga samhälleliga intressen sätta klorna. Det tyckes vara utskottets mening. Det är så typiskt och betecknande, att många af dem, som skrika värst och högst loforda den fulla och oinskränkta äganderätten, i själfva verket som bruks- och godsägare eller bolagsherrar handla tvärtemot dessa sina principer, i det de icke på några villkor vilja med äganderätt upplåta en enda tumsbredd jord åt sina arbetare och torpare. Då skall det vara kontrakt, då skall det vara kontroll och då skall det vara arrende, då går det till och med med mindre än tryggad besittningsrätt. Jag tänker då, att vi också borde kunna unna staten att kontrollerande få bibehålla äganderätten till sina jordar. Eller är icke statens rätt lika helig som trots någon enskilds?

Ett frångående af den gamla grundsatsen vill utskottet ej vara med om, utom på »synnerligen starka skäl». Nåväl, utskottet har haft ett sådant synnerligen tungt vägande skäl. Det står i den kungliga propositionen, det står ock i utskottets förslag. Men äfven det starkaste skäl kan bli svagt inför den, som sagt sitt »allt hittills». Egnahemsrörelsen har hittills endast afsett att bringa hjälp åt dem, som icke själfva äro i saknad af medel, men behöfva kraftigt bistånd. Departementschefen har i förevarande såväl som i föregående propositioner velat gifva egnahemsrörelsen större utbredning, i det han tänkt närmast på de mindre bemedlade och obemedlade. Liksom i kungliga propositionen står äfven i utskottets förslag, punkt 3 a, med all önskvärd tydlighet »att till nybyggare må antagas allenast mindre bemedlade och obemedlade».

Nu är det emellertid en gammal känd sak, att för den, som vill ägna sig åt jordbruk och har ringa eller intet kapital, endast arrendeformen står öppen. Det blir oändligt mycket svårare för honom att förränta och amortera köpesumman än att betala en efter afkastningsmöjligheterna rimligt afvägd afgäld. Den som i likhet med mig sysslat med förmedling af köp och arrenden på landsbygden, vet af erfarenhet också, huru fattiga landtarbetare och jordbrukare endast fråga efter arrende; köpa ha de icke råd till. För dem är icke kärleken till jorden och landtbruket betingad af den fulla äganderätten, utan frågan är mera den: Kan jag få jord upplåten åt mig och på förmånliga, mig och min familj betryggande villkor? Mig tyckes sålunda, som om utskottet borde funnit de efterlysta starka skälen i sitt eget förslag.

Emellertid anser jag mig icke nu böra taga mera tid i anspråk för denna utläggning, i all synnerhet som vi ändå icke kunna förvänta något mera positivt resultat af det här föreliggande förslaget,

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

så mycket mindre som vi återkomma, möjligtvis redan under detta plenum, till denna fråga i hela sin vidd. Jag har dock ej ansett mig kunna låta utskottets egendomliga motivering passera oanmärkt.

Det tyckes mig dessutom, som om ifrågavarande kungl. proposition talar för försiktighet från Riksdagens sida. Det talas om åtskilliga afsättningar till gemensamma behof. Det talas äfven om 165 hektar, som staten under alla förhållanden skall bibehålla, emedan de uppgifvits lämpa sig för anordnandet af äng genom vattenuppdämning. Vidare talas det om ett så kalladt mönsterjordbruk, som skulle verka till nybyggarnes upplysning och ledning, men ändå enligt departementschefens mening först skall anläggas »sedan man vunnit erfarenhet om nybyggesverksamhetens omfattning». Slutligen äro meningarne delade om områdets lämplighet till jordbruk, och man tyckes icke ens finna ordentligt dricksvatten på platsen. Och förutvarande jordbruksministern — jag ber att få åberopa honom såsom varande en auktoritet i denna fråga — försäkrar, att han stått ytterst tveksam, om han skulle för upplåtelsen föreslå äganderätts- eller arrendeformen.

Allt som allt, jag tror det vore klokast af Riksdagen att låta mossen mogna till samt bida tiden och ett nytt möjligen ändamålsenligare förslag, helst efter de konturer jag här förordat. Jag yrkar därför, herr talman, att Riksdagen med afslag å Kungl. Maj:ts proposition och utskottets förslag ville hos Kungl. Maj:t anhålla om framläggande för nästa Riksdag af förslag till upplåtelse af ifrågavarande område till jordbrukslägenheter i nära anslutning till de af Kungl. Maj:t i proposition n:r 43 föreslagna grunderna för upplåtelse af odlingslägenheter å kronoparker och öfverloppsmarker inom de 6 nordligaste länen.

Herr Wiklund: Herr talman! Såsom herrarne torde finna har jag till detta betänkande afgifvit en reservation, som närmast afser vissa delar af motiveringen. Hvad vidkommer det slut, hvartill utskottet kommit, är jag för min del nöjd med detsamma och anser, att de förändringar utskottet vidtagit utgöra en väsentlig förbättring af den kungl. propositionen. Men jag är däremot ej fullt belåten med utskottets motivering. Det egentliga motivet, hvarför äganderätten allena bör komma i fråga vid upplåtelser å denna kronopark, har utskottet angifvit å sid. 33 i sitt betänkande, nämligen det svenska folkets sedan urminnes tider nedärfda starka känsla för äganderätten såsom den yttersta grunden för personlig självständighet. Det må nu ligga större eller mindre sanning i detta utskottets uttalande och för min del erkänner jag gärna, att jag anser äganderätten vara att föredraga framför hvarje slags nyttjanderätt, så utgör dock detta utskottets resonemang icke för mig det egentliga motivet, hvarför just här lägenheterna böra upplåtas med äganderätt. Känslan för äganderätten kan gifvetvis icke vara större hos dem, som skola slå sig ned på denna kronopark, än hos dem, som

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

skola bosätta sig på kronoparkerna rundt omkring och nyligen ha vi ju beslutat, att upplåtelser på alla andra kronoparker i de sex nordligaste länen skola ske allenast under besittningsrätt. Det viktigaste motivet, hvarför äganderätten här bör tillämpas, är efter mitt förmenande hvad äfven nästlidna års statsrevisorer anfört, nämligen att man vid denna kolonisering bör framgå med en viss försiktighet. Visserligen torde statsrevisorerna närmast tänkt på de kostnader staten skulle nedlägga på denna kolonisation, men jag för min del menar, att här gäller det mera ett experiment och att äfven hos dem, som skola slå sig ned där och förvärfva lägenheter, bör denna försiktighet och eftertanke finnas. Ingen bör våga försöket att slå sig ned där, som icke har ett otroligt stort mått af håg, energi och arbetskraft och måhända äfven något af medel att förfoga öfver, ty det torde nog vara ganska vanskligt att å detta myrkomplex finna sin bärgning och sin utkomst.

Jag menar, att äganderätten skulle mana dem, som ämna bosätta sig här, till en sådan försiktighet. Äganderätten betyder väl ändå, att man, när man förvärfvar en lägenhet med äganderätt, ämnar slå sig ned å denna lägenhet för lifvet, och bör således, menar jag, mana till en viss försiktighet, och staten bör icke genom alltför lockande inbjudanden söka förmå personer att slå sig ned vid denna kolonisation. Dessa synpunkter borde mera än som skett ha kommit till synes i utskottets utlåtande.

Ehuruväl jag, som sagdt, icke kan gilla utskottets motivering, skall jag dock, herr talman, vid det förhållandet att jag är nöjd med det slut, hvartill utskottet kommit, be att få yrka bifall till statsutskottets förslag.

Friherre Palmstierna: Herr talman, mina herrar! Vi hafva i afton jordfrågan till behandling, och jag anser mig böra nämna några ord till klargörande af den ståndpunkt, jag intager i föreliggande fråga. En aktad talare på Norrlandsbänken vann med säkerhet genom sitt anförande i middags genklang hos många af kammarens ledamöter, och jag ber få säga, att äfven hos mig väckte hans ord en mycket djup känsla. Det fanns så mycket berättigadt och varmhjärtadt i hans anförande, att man ej kunde undgå att få intryck däraf. Han framhöll i sitt anförande nödvändigheten af att hela den jordpolitik, — hvad egnahemsfrågan beträffar — som staten bedrifver, uteslutande lägges på den *fulla äganderättens* grundval, och det synes mig, som om hans skäl väsentligen voro baserade på psykologiska motiv och det känslovärde, som finnes hos denna grundval. Jag anser mig emellertid böra upptaga polemik mot honom och i stället för hans känsloskäl uppställa några rent ekonomiska fakta och erfarenheten af den jordpolitiska lagstiftningen under längre tid.

Det är nämligen så, mina herrar, att om vi öfverblicka den ekonomiska lagstiftningen under 17- och 1800-talet, går utvecklingen

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

i riktning mot äganderättens fulla frihet att disponera jorden, men ifall herrarne komma ihåg slutet af 1870- samt 80- och början af 90-talen, då en jordbrukskris öfvergick kontinenten, så uppstod en reaktion mot den fulla äganderätten, som gjorde sig gällande i olika länder. Saken var den, att i och med det att priset på jordbruksalster sjönk och kapitalräntan steg kom den skuldsatte jordägaren i en svår belägenhet, så att mången måste gå ifrån sin gård. Då fästes uppmärksamheten på det fria Amerika, där man genom homestead-lagstiftningen inskränkt den fulla äganderätten för att trygga beståndet af småbruk. Med tanke på den amerikanska lagstiftningen framlades i Tyskland, Österrike och Frankrike ungefär liknande principer, och jag vill endast nämna några data för att visa, huru i olika länder tendensen obevekligen gått i samma riktning som den nu äfven börjar gå hos oss.

Homestead-lagstiftningen hade sina förespråkare i *Tyskland*. 1894 och 1904 uttalade sig den tyska riksdagen för saken. I *Österrike* började man på 90-talet framlägga förslag om någonting, som närmade sig arfsarrende och åborätt. Huruvida de ännu blifvit lag, känner jag ej. I *Frankrike* kom regeringen 1905 med förslag till en lag om »biens de famille», det vill säga en familjeegendom med begränsad skuldsättning och arfsrätt för jordbruksegendomar till högst 8,000 francs värde, ett slags bondefideikommiss. Genom det beslut, som på preussiska regeringens initiativ fattades 1891, infördes »Rentengüter»-systemet i *Preussen*, och detta förenades 1896 med en »Anerbenrecht», arfsrätt, som i det närmaste anknyter sig till åborätten eller »Aasætesreten» i Norge.

Jag skall nu för herrarne något skildra, huru utvecklingen gått i *England*. 1892 års genomgripande lagstiftning byggde väsentligen på den fulla äganderätten, men så kom erfarenheten från 1892—1902 och visade, att mer än dubbelt så många egendomar i småbruk gingo till arrende i stället för äganderätt. Man kastade då genom 1907 års lagstiftning fullständigt om, och jag vill omtala huru denna lagstiftning är beskaffad. Det är icke nog med att den hufvudsakligen bygger på arrenderätt. Kommunerna hafva möjlighet att expropriera behöflig mark på sådant sätt, att de *antingen* förvärfva densamma med full äganderätt *eller* också på arrende under en tid af 14 till 32 år. I sin ordning utarrendera kommunerna denna jord till småbrukare mot en afgäld, som endast motsvarar kommunens omkostnader. En kommission — »Small Holdings Commissioners» — finnes för att tillse, att kommunerna fullgöra sina plikter i detta hänseende, och de kunna tvinga kommunerna därtill. Huru har det nu gått efter det 1907 års lagstiftning infördes? Jo, för så vidt jag kunnat utröna hafva under år 1908 under tre kvarts års tid bortåt 20,000 ansökningar inlämnats, och af dessa äro de flesta afsedda för arrenderätt och endast en obetydlig del för full äganderätt.

Går jag så öfver till *Danmark*, som hämtat sina exempel

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

från England liksom vi från Danmark, framkom där 1904, då man skulle omlägga egnahemslagstiftningen, yrkande från olika håll på att man skulle grunda den på arfsarrendet. Detta yrkande bifölls emellertid icke.

I *Finland* byggde 1904 års kommitté förslag på arfsarrende, och år 1906 kom den stora agrarkommittén i sitt betänkande till en ståndpunkt, som närmar sig arrendesystemet.

Märkligast för oss är kanske det förslag, som år 1908 framlades för *norska* stortinget. På grund af den allmänna erfarenheten om jordpolitikens utveckling i olika länder kunde man icke undgå att taga hänsyn till *möjligheten* af att arrende vore bättre än full ägande rätt, och 1908 års förslag lämnade därför båda möjligheterna, arrende- och äganderätt. Arrendet är på lifstid, och familjen har företrädesrätt att på samma villkor öfvertaga arrendet och garanti för att arrendesumman icke mer än högst obetydligt kommer att höjas; vidare stipuleras begränsad skuldsättning och möjlighet till öfverlåtelse af fastigheten till utomstående.

Härmed har jag endast velat säga, att en *tendens* tränger sig fram i samma riktning i olika länder. Dessa ensartade synpunkter och sträfvanden hafva på grund af världskonjunkturerna framkommit i alla länder. Detta bör göra oss betänksamma, och vi böra förstå, att vi stå inför en allmän utvecklingsrörelse.

Hvad vårt land beträffar, är det min öfvertygelse, att det beslut vi fattat på middagen endast konsekvent utvecklar den ståndpunkt, som 1894 intogs af kammarkollegium, som redan då förordade kronoåboinstitutionen i Norrland.

Nåväl, det är icke nog med att den allmänna utvecklingen i lagstiftningen obevekligen gått i denna riktning, det visar sig också att bland dem, som skola ha småbruk, den föreställningen gör sig gällande, att man hellre tar arrende än äganderätt, och sålunda möter lagstiftningen den uppfattning, som gör sig gällande bland dessa befolkningslager, hvilket är ytterst intressant att iakttaga. Om jag skulle fråga några af dessa 250,000 småbrukare, som plöja en fjärdedel af landets åkerareal, om de vilja hafva arrende eller äganderätt, är det mycket möjligt och sannolikt, att de skulle svara, att äganderätten är bäst. Många framsynta skulle nog säga, att den tryggade arrenderätten är bättre, men den besuttna befolkningen har så småningom fått sin uppfattning stadgad på grund af det lif de själfva föra; och man dömer ju vanligen med ledning af sitt eget lifs förhållanden. När det är fråga om dem, som vilja hafva jord, och det är för dem vi skola lagstifta och icke för dem, som redan ha småbruk — ty deras äganderätt vill ingen rubba — när, säger jag, statsåtgärder skola vidtagas för att åstadkomma nya småbruk, bör man taga sikte på behofvet just hos dem, som skola besitta desamma. Nu har *landtarbetarförbundet* i Norrland liksom *Skånska landtarbetarförbundet* uttalat sig för arrenderätten, och jag ber att få läsa upp en del af deras program. De verka för bland

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

annat »utveckling af ett intensivt och varaktigt småbruk under härför lämpade förhållanden, bland annat genom att sådana former för besittningsrätt användas, hvilka på samma gång lämna de mindre bemedlade lätt tillgång till jorden och trygga småbrukets bestånd; att för detta ändamål småbruken skapas i enlighet med de principer, som lågo till grund för vår gamla åborätt, och att såsom lämplig öfvergångsform härtill de nuvarande egnahemslånen från småbrukarnas sida blifva frivilligt amorterbara.»

Således göra sig i denna samhällsklass de synpunkter gällande, som jag ofvan framhållit, och när vi skola lagstifta i dessa frågor, måste vi taga hänsyn till den uppfattning, som särskildt framträder hos dem, för hvilka lagstiftningen är afsedd, och därför lägger jag för min del mer vikt vid deras ord, än vid den åsikt, som gör sig gällande hos den nu besuttna klassen, hvars förhållanden man på intet vis vill rubba.

Nu skulle man kunna fråga: Hvad har gjort, att lagstiftningen gått i denna riktning? Jag skulle med några ord vilja beröra detta. Den föregående talaren har ju framlagt några praktiska dagserfarenheter. Jag skulle mera vilja se saken ur ekonomisk synpunkt. Man har att taga hänsyn *dels* till *statsintresset* och *dels* till den *enskilde* i föreliggande fråga. Jag vill först behandla statsintresset, som till viss del motiverat lagstiftningen i olika länder.

Statsintresset är, att *så många som möjligt* skola få småbruk. När den preussiska regeringen skulle skapa småbruk i Posen och i Västpreussen, så gick man icke till den fulla äganderätten för att nå detta mål, utan man gick till Rentengüter-systemet, till ett arrendesystem, och man åstadkom på sådant sätt, att äfven den kapitallöse kunde komma åt jorden, ty därigenom fick man så många som möjligt ut på torfvan. Det är af landtarbetarne endast ett fåtal, som samlat kapital, och om de gjort det, är det icke sagdt, att de vilja binda sig på sådant sätt och under de förhållanden, som erbjuda sig med den fulla äganderätten i orten, och därför vilja de ha möjlighet att äfven åtkomma arrenden, där sådant lämpligen erbjudes.

Statsintresset säger äfven, att jorden skall brukas på hvarje plats i vårt land så intensivt som möjligt. Det moderna jordbruket kräfver driftkapital, och då är det olämpligt, att jordbrukaren använder sina sparade penningar på annat än inköp af inventarier och dylikt. På samma sätt vore det lyckligare, om inkomsten icke går till afbetalning å skuld utan direkt kan gå till att ytterligare höja jordens brukningsvärde.

Statsintresset säger också, att det måste vara bestående jordbruk. Här ha vi i den kungliga propositionen på flere olika ställen sett framhållet, att med den fulla äganderätten blir det mången gång icke så. Det finnes mycket eklatanta bevis på den saken. Här skrifves till exempel på sidan 34:

»Däremot hade köparna visat en viss benägenhet att snart nog afyttra dylika lägenheter, särskildt om de varit tilldelade någon

husbehofsskog. Hvad anginge de obebyggda lägenheter, som blifvit sålda, hade ingen af dem blifvit bebyggd, utan hade de vid den ursprungliga upplåtelsen eller sedermera förenats med närliggande hemman. Anledningen härtill vore lägenhetsinnehafvarnas ekonomiska svårigheter och befolkningens spekulativa läggning.

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

Rådande missförhållanden skulle måhända afhjälpas genom att lägenheterna upplätes under åborätt.»

Vidare på sidan 38: »Från Älfsborgs län hade meddelats ett exempel, att en egendom tillhörande skiften, som dittills brukats af åtskilliga torpare, försålts i mindre delar. Af torparna hade endast två lyckats förvärfva sig de lägenheter, de sedan länge brukat, de andra hade blifvit öfverbjudna af kringboende större jordägare, som genom förvärf af fastigheterna ville utöka eller afrunda sina egendomar.»

Slutligen på sidan 44: »Fall hafva sålunda litet hvarstädes förekommit, då lägenheter inköpts af ägare till angränsande jordegendomar för att sammanläggas med dessa. Det har också visat sig, att i många fall ett flertal lägenheter inköpts af samma person.

Således, mina herrar, när vi nu göra ekonomiska uppoffringar och vilja anlägga en verkligt framsynt jordpolitik, skall också statsmakten tillse, att den blir bestående för generationer framåt. Detta är ett verkligt intresse för statens politik. Det är icke lämpligt, såsom det händt, att man lämnar egna-hems-lån först för inköp af en bra egendom, hvarefter den delen går ut i marknaden och faller i händer, som man aldrig velat att den skulle falla i. Vidare kunna statslånen under full äganderätt icke sägas till hela sin fördel tillfalla den, som får lånet. På grund af den låga räntan, som statslånet löper med, kommer en tendens till stegring af egendomens pris att inträda, hvilket gör, att nästa ägare får köpa till ett högre pris, än den som fick statslånet. Den erfarenheten har gjort sig gällande i Danmark, som längre än vi haft egna-hems-lånerörelse. Denna har på det sättet i viss mån blifvit illusorisk. Fördelen af lånet delas mellan den ursprungliga jordägaren och låntagaren, och nästa generation får ingen glädje af det.

Så, mina herrar, skulle jag se frågan ur synpunkten af den enskildes intresse. Fastän professor Thyrén icke är närvarande i denna kammare, vill jag påminna om hur han under denna riksdag skämtat med den fulla äganderätten liksom med den fulla yttrandefriheten och dylikt. Ja, månne han icke till stor del har rätt i denna fråga? Den fulla äganderätten existerar ju knappast. Siffrorna visa en skuldsättning på jorden af, om jag minns rätt, 42 à 44 procent, och skuldsättningen gör ju den fulla äganderätten till jorden *ihålig*, så att man icke kan tala om *full* äganderätt annat än i vissa undantagsfall. Nu måste vi komma ihåg, att jorden är en nyttighet af helt annat slag än vanliga nyttigheter. När en jordägare skuldsätter sig, lånar han kapital, men jorden kan icke gifva honom något kapital tillbaka utan endast ränta. Detta gör, att en skuldsatt jord-

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

ägare kommer i särskildt svåra förhållanden i motsats till andra medborgare. Om kapitalräntan stiger, så händer det, att det blir nödvändigt att omsätta skulden. Men samtidigt med stigande kapitalränta bruka jordbruksprodukterna minska i pris. Hela jordens värde minskas. Här göra alltså motsatta tendenser sig gällande. Jordägaren kommer däraf i ett otryggt förhållande, som gör det svårt för honom att existera, och detta har medfört, att enskilda jordbrukare kommit till den uppfattning, att arrende kunde vara tryggare och lämpligare, om man blir tillförsäkrad sitt arbetes frukt för en längre tid framåt. Vidare måste de i denna kammare, som äro jordbrukare, erkänna, att ett kapitaliseradt arrende är billigare än köpesumman för egendomen. Således kan det vara en direkt ekonomisk fördel för den enskilde att på detta sätt tillträda sin egendom.

Så kommer man här till de rent psykologiska motiv, som den ärade talaren på Norrlandsbänken så vackert framförde. Jag vill på intet sätt förringa betydelsen af dessa psykologiska motiv, men det är dock så, att om man tar reda på det reala, som ligger bakom detta, så är det endast det, att vederbörande få sina mödors lön, hvilket är all äganderätts verkliga innehåll. I samma mån man kan betrygga detta, är jag öfvertygad om att samma glädje i arbetet kommer att göra sig gällande under arfsarrendeformen, som under hvad man här kallar för den fulla äganderätten.

Med den fulla äganderätten följa verkligen missförhållanden, som mången gång kunna vara att beklaga. Jag vill taga ett exempel, som jag har svårt att glömma. Det var i Blekinge en torpare, som jag kände, hvilken år för år lade af en sparpenning för att köpa en gård, som fallit honom i smaken. Men under tiden steg jordpriset, så att det var omöjligt för honom att skaffa sig denna gård. Han gick således miste om den. Och han sade: »Hellre tar jag ett nytt arrende, än att år från år vänta på att få köpa en egendom, hvars jordvärde stiger så här.»

Jag vill sluta med att säga, att när man så mycket åberopar de rent psykologiska motiven, får man erkänna — och Riksdagen har erkänt — att det knappast finns någon svensk, hvilken är så besjälad af jordbruksintresse som jordbruksaposteln Rösiö. Jag vill ingenting annat lägga i hans ord, än han själf där inlagt, men enligt den uppfattning han gifvit till känna i sina arbeten, uttalar han sig bestämdt och klart för arfsarrende och säger, att föreställningen om äganderätten är, som han uttrycker sig, »en andlig fattigdom». »Man kan ej taga fastigheten med sig i döden». Men däremot kan man vinna sitt arbetes frukt, sina mödors lön under lifstiden för sig och sina barn, och detta är icke afhängigt af en juridisk äganderätt till egendomen.

Jag har endast velat framlägga några allmänna synpunkter, hvarför jag instämmer i det yrkande, herr Linders gjort. Jag tror, att många olika uppfattningar kunna göra sig gällande på detta område. Hvad jag velat betona är, att den stora utvecklingens gång,

som bygger på rent ekonomiska förhållanden, pekar hän mot en arrenderätt. Och för hvarje år, som går i vårt land, synes att lagstiftningen inskrifver en ny bokstaf på den lag, som för oss fram mot ett verkligt arfsarrende, och det beslut, som i dag fattats för en del af vårt land, tyder på att utvecklingen säkerligen kommer att från Norrland gå ned mot Skåne.

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

I detta anförande instämde herrar *Branting*, *Tengdahl* och *Lindley*.

Herr Gripenstedt: Jag hade icke för afsikt att taga till ordet i den föreliggande frågan, och det är icke min mening att vara vidlyftig, då den gamla mycket omdebatterade frågan om äganderättens eller nyttjanderättens företräden åter kommit på tal. Det är emellertid ett par nyss fällda yttranden, som jag för min del icke kan låta vara oemotsagda.

Till en början vill jag erinra om ett uttalande från socialdemokratiskt håll häromdagen i frågan om sockerbeskattningen. Herr Christiernson sade då, att landsbygdens befolkning borde vara lugn: »det vore icke socialisternas mening, att bönderna skulle beröfvas äganderätten till sin jord.» Vi kunna följaktligen slå fast, att man icke från det hållet afser — huru än lagstiftningen utvecklar sig — att densamma skall hafva retroaktiv verkan. Bönderna, som nu hafva sin jord med äganderätt, kunna alltså vara trygga i denna rätt — och det är ju en god sak!

Vidare har jag icke alls hört ifrågasättas, att staten, då den gynnar egnahemssträfvandena, skulle vilja inrikta sin verksamhet på nyttjanderättsformen, när det är fråga om öfverlåtelse från enskild till annan enskild.

Den lagstiftning, vi nu tala om, berör endast kronans marker. Dessa områden äro ju mycket stora, och där borde kunna finnas rum, föreställer jag mig, såväl för upplåtelser under full äganderätt som för upplåtelser under stadgad nyttjanderätt — de kunna ju vara berättigade båda dessa upplåtelseformer.

På en för ett par år sedan här i staden hållen småbrukarekonferens uttalade jag mig till förmån för den oinskränkta äganderätten, och jag vill erinra herrarna — en del af dem, som sitta här i kammaren, var med vid åsyftade tillfälle — att med öfverväldigande majoritet antogs på denna konferens en resolution, hvari yttrades, »att de på statens mark upplåtna småbruken borde i allmänhet bildas under full äganderätt eller under nyttjanderätt med möjlighet för innehafvaren att efter viss tid förvärfva den fulla äganderätten.» Detta var ett uttalande, som jag fann gå igen i herr Rehns anförande i förmiddags, i hvilket jag i mångt och mycket instämmer. Det anförandet hade haft sin plats lika mycket i den fråga vi nu behandla och jämväl i en senare på föredragningslistan

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

stående fråga, nämligen den som innehålles i statsutskottets utlåtande n:o 146.

Till friherre Palmstierna vill jag hemställa, huruvida han tror sig hafva från mera sakkunnigt håll hört, att åsikterna bland dem, för hvilka vi lagstifta, äro företrädesvis till förmån för besittningsrätt. Jag tror, att de, som voro med på småbrukarekonferensen, äro lika goda talemän för dem, som denna lagstiftning afser. Jag tror, att alla de, som då samlades från olika håll i Sverige, hafva fullt ut lika mycket reda på de tankar och känslor, som röra sig bland arbetare och bland dem, åt hvilka vi söka skaffa småbruk och egna hem — som friherre Palmstierna, vare sig denne har sina uppgifter direkt från småbrukarna eller han tagit dem ur pressen.

Friherre Palmstierna nämnde vidare, att utvecklingen ginge i riktning mot nyttjanderätten och att äganderätten skulle vara liksom antikverad; han åberopade särskildt exempel från England. Jag ber gentemot honom få erinra därom, att i Tyskland torde utvecklingen hafva varit en annan. Vi veta, att den så kallade kolonisationskommissionen, som började sin verksamhet för ungefär tjugu år sedan, hade till ändamål att skaffa småbrukare lägenheter såväl under äganderätt som arrenderätt eller under räntegodsformen. Senare uppdrogs samma verksamhet åt generalkommissionerna eller de tyska skiftesrätterna. De »Rentengüter», som af de sistnämnda tillhandahöllos, hade något olika form, ity att dessa nyttjanderätter kunde efter en följd af år blifva aflösta mot full äganderätt. Och erfarenheten visade, att småbrukarna i Tyskland lämnade kolonisationskommissionen och allmänt öfvergingo till generalkommissionerna, hvilka bildat långt flera småbruk med aflösbar nyttjanderätt än de förut bildade oaflösbara.

Herr Linders yttrade: »Hvarför skall staten icke kunna få konkurrera med nyttjanderätt uppe i Norrland, när bolagen upplåta sin jord under nyttjanderätt?» Därtill vill jag genmäla, att konkurrensen från statens sida bör naturligtvis blifva så mycket större, ifall man erbjuder lägenheter med full äganderätt. Det skulle just vara ett sätt att få arrendatorer och åbor från bolagens domäner in på kronans domäner, om småbruk å de sistnämnda upplätes under äganderätt.

Emellertid har jag, som herrarna hörde, från början icke alls motsatt mig att försöksvis äfven lagstifta med upplåtelser under nyttjanderätt från kronans mark. Jag var med och röstade bifall till Kungl. Maj:ts proposition i förmiddags och kommer att rösta bifall till till reservanternas förslag i det statsutskottets betänkande n:o 146, som kommer före om en stund. Jag gör det därför, att reservanterna i sistnämnda betänkande anhålla, att Riksdagen måtte besluta en skrifvelse till Kungl. Maj:t med hemställan, att Kungl. Maj:t ville för nästa Riksdag framlägga förslag till bestämmelser angående en arrende- eller besittningsrätt af betryggande art till småbruk å krono-

domänerna och hvad därmed äger sammanhang. Gifvetvis kommer Kungl. Maj:t, om en sådan skrifvelse blir beslutad, att taga kännedom om hvad som i dag blifvit sagdt, och det skulle ju kunna hända, att den proposition, som Kungl. Maj:t aflämnar till Risdagen i anledning af denna skrifvelse, äfven komme att innehålla ett alternativt uppslag till nyttjanderätter, aflösbara mot äganderätt en gång i framtiden.

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

Jag har emellertid vid detta tillfälle velat uttala, att jag fortfarande personligen vidhåller äganderättens företräde, och jag skulle därvid kunna tillägga ett par ord till friherre Palmstierna. Han påstod, att det blott åberopats psykologiska skäl för denna form af innehaf. Så torde dock icke vara fallet. Här ha äfven blifvit anförda ekonomiska skäl. Och jag skulle vilja betona, att erfarenheten visat, att den landtbrukare, som har sin jord under äganderätt, nedlägger mera arbete och större kostnader på densamma än den, som blott innehar nyttjanderätten. Det är sålunda också en nationalekonomisk anledning att hålla på äganderätten, då den svenska jorden däraf förbättras. Det är tyvärr visserligen sant, att de svenska egendomsägarna äro mycket skuldsatta; men jag undrar, om vi icke sett exempel på att äfven arrendatorer äro skuldsatta, och kanske äfven hört talas om att arrendatorer gjort konkurs!

Jag vill icke uppehålla herrarna längre, utan ber att i anslutning till hvad jag nyss yttrat få yrka bifall till den kungliga propositionen.

Grefve Hamilton: Jag är i hufvudsak förekommen af den siste ärade talaren. När det gäller en så viktig sak som upplåtelse af jord till arbetarebostäder och egna hem, bör man icke uppkonstruera några teorier för att sedan oryggligt följa dem.

Jag ger den aktade talaren på Stockholmsbänken rätt däri, att man bör vid denna lagstiftning söka tillmötesgå deras önskningar, för hvilka man lagstiftar. Erfarenheten säger mig, att oftast önska arbetarna få äganderätt till den jord de öfvertaga, i somliga fall åter önska de arrende. Jag tror, att båda dessa sätt för upplåtelse af jord kunna användas. Och hvarför icke lämna fullständig valfrihet härvidlag? Vi ha nyss hört af våra aktade representanter från Norrland, att man där sätter det största värdet på äganderätten. Man älskar sin egen lilla torfva och vill, att den skall gå i arf på ens barn. Nåväl — hvarför alldeles fördöma dessa känsloskäl? Önska dessa personer att hafva äganderätt, låt dem då få den! Finnes det andra, som föredraga arrenderätten, låt då staten gifva dem denna! Vi hafva redan i dag på förmiddagen beslutat, att staten skall upplåta jord på arrende — låt oss nu taga steget fullt ut och upplåta jord äfven med full äganderätt!

Friherre Palmstierna sade nyss, att de, som äro kapitalsvaga, kunna icke skaffa sig jord i så fall. Ja, jag har icke haft tillfälle att så noga studera statsutskottets betänkande, men såvidt

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Förts.)

jag kan finna af detsamma, äro de kapitalsvaga icke uteslutna, eftersom förräntning och amortering af köpeskillingen för jorden i fråga först börjar åtskilliga år efter tillträdet.

Då jag sålunda, herr talman, anser, att de personer, som här komma i fråga, böra hafva rättighet att välja, antingen de vilja hafva jorden med full äganderätt eller besittningsrätt, och då vi redan i dag på förmiddagen beslutat upplåta jord med besittningsrätt, ber jag att få yrka bifall till utskottets förslag.

Herr Lindhagen: Den sista ärade talaren framhöll, att man bör icke se denna fråga ur teoretisk synpunkt, och det är också till alla delar min uppfattning. Den här frågan måste fastmer tagas praktiskt; och den praktiska synpunkt, som man måste lägga på densamma, är den: när staten upplåter jord, så skall staten se till, att den, som får jorden, får den så fördelaktigt och tryggt som möjligt i alla afseenden, och att på samma gång ändamålet upprätthålles på bästa möjliga sätt.

Nu är det ju alldeles klart, att när upplåtelse af enskild jord äger rum, kan icke arrendesystemet alltid anses som en tillfredsställande form af upplåtelse. Ty den enskilda jordägaren är i många fall färdig att vid arrendetidens slut pålägga arrendatorn oskäliga, nya tungor. Därför hafva vi också uppgifvit gärdet att kunna i fråga om den enskilda jorden lagstifta så, att verkligen i alla afseenden förnuftiga upplåtelser komma till stånd. Men när staten går att på landsfaderligt sätt förfoga öfver sin jord, då anse vi, att i detta afseende är det för staten en bjudande plikt att se till, att den äganderätt staten har till sin egen jord blir af staten så använd, att upplåtelserna bibehållas för all framtid för det ändamål, hvarför de äro afsedda, och att nyttjanderättshafvaren får en besittningsrätt, som med afseende å sina fördelar är fullkomligt jämförlig med äganderätten och enligt vår uppfattning äfven bättre än densamma.

Det arrendesystem, som här föreslås och som herrarna voro i viss mån med om att antaga förut på norrländska kronoparker, är grundadt på 20-års arrende med förnyelserätt för innehafvaren och hans arfvingar i evärdelig tid och med rätt för innehafvarne att öfverlåta sin rätt till hvilken de vilja, dock med den kontroll, att staten icke godkänner sådana upplåtelser, som ske till obehöriga personer.

Hvad är det för äganderätt, som en stor del af herrarna förorda äfven för upplåtelse af statsjorden? Jo, den juridiska äganderätten. Men den är i en mängd afseenden hvad jag skulle vilja kalla en värnlös äganderätt, ty det är sant, att innehafvaren kan göra med denna rätt, hvad han vill, men alla, som falka öfver jordens värde och ägodelar, ha fullkomlig frihet att utan hinder af någon statens skyddande hand störta innehafvaren från äganderätten i ett namnlöst elände mycket ofta.

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

Om nu staten af sin jord skapar en mängd småbrukarhem med full äganderätt, hvad har den för garanti, att dessa ägor bibehållas för ändamålet? Jo, ingen alls. Hur gick det i Norrland med upplåtelserna under full äganderätt? De gingo all världens väg, och det var fallet icke blott med dem, som voro förenade med stora skogspossessioner utan äfven med de smärre. Tror någon, att de norrländska arrendatorerna, som förut varit själfägare, äro så nöjda med den fulla äganderätten? Jag har talat vid en mängd sådana och de ha sagt med en mun, att det var den största dumhet staten gjort, när den gaf dem eller deras förfäder dessa hemman med full äganderätt. Man ser också öfverallt, huru småbruken af hvem som helst kunna uppköpas. En del af de småbruk här nere i landet, som af staten med kostnader bildats, ha inköpts af godsägare och lagts till deras stora egendomar. En del nyligen upplåtna små nybyggen i Norrbotten ha sågverksinspektorer lagt sig till med. Jag var i påsk nere i Oskarshamn och jag fick där höra, att i den närbelägna Misterhults socken finnes en enskild man, som är så hågad att uppköpa jord, att han lägger under sig den ena possessionen efter den andra, både stora och små, och behärskar i jordafseende inemot halfva socknen.

Hvad är det under sådana förhållanden för nytta med att skapa jordbruk, då man icke kan upprätthålla ändamålet? Hvad har vidare den stackars jordbrukaren med full äganderätt för trygghet gentemot alla banker och andra inteckningshafvare, som skola ha ut sina räntor? Den fulla äganderätten består däri, att han är fullständigt underkastad deras hänsynslöshet, de ta ut hvarenda skilling, utan att han kan hindra det. Om det däremot är fråga om arrende å statens mark, kan man i tider af missväxt påräkna att med statens tillstånd få afgifterna minskade, så att bördorna icke bli så tryckande. Har man den fulla äganderätten, stå exekutionsbetjänten och fordringsägaren såsom ett ständigt hot öfver dessa gudbevars själfständiga jordbrukare. Och hvad blir det då af det hela? Jo, blott pannkaka.

Men veta herrarne, hvad jag från Uppsala universitet fått veta om dess egendomar, hvilka äro upplåtna under arrenderätt? Jo, man har sagt mig, att arrendatorerna äro mycket belåtna, och att arrendena äro de mest eftersökta af alla jordbruk, som finnas i trakten, därför att arrendatorerna veta, att de och deras familjer aldrig kunna få något tryggare, ty någon öfverlåtelse är icke möjlig till konkursfordringsägare och alla andra obehöriga. De kunna taga en del lösöre, men själfva besittningsrätten komma de icke åt. Detta är tryggare än att ständigt vara utsatt för en del falkar, som vilja slå ner på rofvet.

Nu är det blott fråga om, såsom herr Gripenstedt sagt, att staten skall disponera sin egen jord. Och hvarför skall icke staten bereda denna småbrukarklass sådana fördelar, att den kommer att

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

äga bestånd och icke förr eller senare går all världens väg, såsom en stor del af Norrlands småbönder gjort?

Så är det äfven en annan sak. Hvad är det som vinkar mest vid den fulla äganderätten? Det är icke tryggheten, ty någon sådan finnes icke, såsom jag visat, utan det är, att i hvarje svensk bor en jobbare; man tänker att, om man kommer åt ett jordstycke under full äganderätt, man kan någon gång i tiden sälja det dyrt till en annan. Det är detta slags samfundsanda, på hvilken allmänhetens kärlek till den fulla äganderätten ytterst hvilar. Den verkliga samfundsandan åter bekymrar herrarne så mycket. På samma sätt är det med småbönderna. De ha aldrig haft någon sammanslutning, utan lefvat enhvar inom sina gärdesgårdar, och deras enda förhoppning har varit att göra en sådan förtjänst, och därför älska de den fulla äganderätten. Men, såsom det blifvit framhållet af den föregående talaren, är det här fråga om att skapa jordbruk för dem, som icke ännu hafva utan behöfva en egen torfva. Herrarne talade i förmiddags under arbetslöshetsdebatten om landsbygdens affolkning och om nödvändigheten af att gifva jordbruksarbetarne tillfälle att erhålla mark på landsbygden och att gifva industriarbetarne tillfälle att i tider af arbetslöshet, eller då industrien går dåligt, draga sig till jordbruket. Industriarbetare få jorden billigare och bekvämare med arrenderätten, och de ha icke alls någon sådan fördom, som ännu sitter kvar hos småbönderna, men som går ifrån äfven dem, när de råka i lifegenskap. Industriarbetarne ha icke denna fördom, därför att de ha lärt sig att hålla ihop och lärt sig se på tingen icke blott ur individuell synpunkt. De ha lärt sig, att det fordras en samfundsanda och att tänka på att hvad man bygger skall äga bestånd i hela samhällets intresse. De ha lärt sig, att i någon mån lägga tvångströja på jobbaren i sitt inre, och därför äro de, om de äro organiserade, med på arrenderätten och icke bara den »fulla» äganderätten. När tomträtten skulle införas i Stockholm, stod en häftig strid i stadsfullmäktige. Man sade, att ingen ville ha tomträtt, ty svensken gillade ej annat än äganderätt. Med tre rösters majoritet gick tomträtten emellertid igenom. Hur är det nu? Jo, industriarbetarne taga tomträtt mycket gärna och ha icke det minsta emot den. De finna trygghet i att taga emot något, som det allmänna håller sin hand öfver för all framtid, att det skall äga bestånd. Men den tryggheten vinnes icke med enskild eganderätt, ty den kan icke hindra den rätte ägaren, inteckningshafvaren, att en vacker dag gå bort med det hela eller grannen bredvid att till ens förfång uppföra ett femvåningars hus, och då sitter man där med sin trefnad.

Hvad vi därför åsyftat med den motion, som förekommer senare, är att skapa lika stor trygghet, som man förmenar, att den fulla äganderätten bereder, eller rättare större trygghet än denna i själfva verket kan skänka, och vi ha afsett att skapa något, som skall äga bestånd för framtiden.

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. Forts.)

Hvad den nu föreliggande speciella frågan angår, vill jag säga, att jag omöjligen kan dela grefve Hamiltons uppfattning att, därför att han röstade för arrenderätten i förmiddags, han skall rösta för äganderätten i eftermiddag. Ty äfven här gäller det upplåtelse från en kronopark i de sex nordliga länen, och jag begriper icke ett spår, hvarför upplåtelsen här skall ske på annat sätt än i öfriga där belägna kronoparker.

Herr Wiklund har sökt att gifva ett skäl. Det var förlossande att höra, att herr Wiklund icke är med om det skäl, som statsutskottet angifvit, nämligen att det är den högviktiga äganderätten, som betingar det, ty med en föregående talare vill jag säga, att det skälet lika väl kunde gälla den fråga vi behandlade i förmiddags. Herr Wiklund sade, om jag icke missförstod honom, att marken däruppe var så dålig, att man icke borde inbjuda folk annat än med försiktighet. Jag har hört, att det var meningen med äganderätten att lura så många som möjligt att taga denna dåliga mark och behålla den för all framtid. Nu förmenar herr Wiklund, att man blir mindre lurad med den fulla äganderätten än med arrenderätten. Jag förstår honom verkligen icke.

Det är bedröfligt att se, huru Kungl. Maj:t och utskottet famlat i riktning mot det, vi föreslagit, utan att våga sig fram. Man har bestämt sig för en försökstid af femton år, som man gjort en affär af i syfte att hindra obehöriga öfverlåtelser. Man kan dock icke ha någon kontroll öfver nybyggarne sedermera, men då har man klamrat sig fast vid det nödankaret, att lånen skola förfalla, om lägenheten öfverlåtes på obehörig person. Men sedan amorteringarna skett, inträder den fullständiga vanmakten i öfvervakande af verket. Hvarför ett sådant spegelfäkteri, hvarför icke förfara med upplåtelserna från denna kronopark såsom med upplåtelser från alla andra kronoparker i norra delarna af riket.

På dessa principiella och praktiska skäl ber jag få förena mig med herr Linders i hans yrkande.

Herr Rehn: Herr talman! Det kan anses djärft att inlåta sig i diskussion om denna sak med så tränade och skickliga debattörer som de, hvilka uppträdt till förmån för arrenderätten. Men jag vill ändock säga några ord med anledning af den förste ärade talarens anförande. Han uttryckte sin förvåning öfver att en representant från Norrland, där, såsom han sade, 17,000 bondehemman öfvergått i bolagens ägo, kunde tala om, att fosterländskheten har sitt säkraste stöd i den fulla äganderätten till jorden. Jag förmodar, att han åsyftade mitt anförande på förmiddagen, och jag skulle därför vilja rekommendera den ärade talaren att höra efter bland dessa 17,000 f. d. självfägande jordbrukare, hur de känna det, sedan de genom lockande köpeanbud låtit i många fall förleda sig att sälja jorden och nu sitta som arrendatorer på sina gamla hemman. Jag är öfvertygad om, att han nog i nio fall af tio skulle få höra

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

det svaret eller åtminstone komma underfund med, att de verkligen ångra, att de afhändt sig äganderätten till sin jord. Herr Lindhagen sade nyss, att dessa norrlandsbönder ansåge det såsom en synnerligen stor olägenhet för dem, att staten hade upplåtit jorden med äganderätt. Jag kan förstå detta till någon del, sedan de sålt sina hemman. Men jag tror icke, att denna uppfattning egentligen göres gällande i fråga om den jord, som de verkligen ha odlat. Vi kunna förstå, att de stora, vidsträckta skogsarealer, som bönderna fått med denna jord, ha varit den egentliga orsaken, hvarför bolag och andra spekulanter sökt komma öfver densamma. Det är ingalunda äganderätten till den jord, de *odlat*, som varit en olycka för dem, utan just äganderätten till de stora skogsmarker, som hört till denna jord. Nu är emellertid här icke fråga om att tilldela dessa småbruk och lägenheter några skogsarealer. Och jag kan därför icke förstå, att man skulle låta skrämma sig af hvad som inträffat med afseende på de nyss nämnda skogshemmanen i Norrland och sålunda rygga tillbaka för att låta de små jordbrukslägenheter, hvarom nu är fråga, upplåtas med full äganderätt. Om man ser ett spöke på ena sidan af vägen, skall man icke blifva *så* förskräckt, att man rusar i diket på andra sidan, ty det kan vara lika farligt.

Vidare sade den förste talaren, att enskilda jordägare icke skulle vilja upplåta en tumsbredd jord åt arbetare med full äganderätt, utan endast på arrende. Det kan hända, att så förhåller sig sig i de trakter, där han bor och vistas. Men jag kan af egen erfarenhet omtala, att i de trakter, där jag har mitt hemvist, är det vanligt, att jordupplåtelser ske med full äganderätt. Jag har själf varit med om och upprättat — jag tror mig utan öfverdrift kunna säga — något hundratal köpehandlingar rörande småhemman och smålägenheter från hemman, och alltid har det därvid varit fråga om äganderätt. Men jag har aldrig hjälpt till med uppsättande af någon enda afhandling, som endast afsett nyttjanderätt till dylika småfastigheter. Sedan lagen om jordafsöndringar trädde i kraft, har sådant, såvidt jag vet, aldrig kommit i fråga.

Friherre Palmstierna framhöll ju i mycket vackra ordalag det nyttiga och förträffliga i den här arrenderätten. Jag vill då säga, att jag förstår, att det går mycket lätt, i synnerhet för ett sådant snille som friherre Palmstierna, att måla vackra ideal och teoretiskt framställa sköna bilder af småbrukarehem på kronans arrendemark i Norrland. Men jag erinrar mig därvid ett yttrande, som för någon tid sedan fälldes här af en framstående talare. Om jag icke misstager mig, var det herr Lindhagen, som i debatten om ändrad lagstiftning angående sjöfolkets rättigheter och skyldigheter sade, att orsaken — som han trodde — hvarför man här i kammaren visade sig obenägen att lagstifta till förmån för sjöfolket, låg till stor del däri, att vi själfva och våra barn icke kommit att beröras af den nuvarande lagstiftningen på detta område. Ja, det kan ju

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

hända, att så var förhållandet. Men jag tror att man kan tillämpa detta äfven på förhållandena härvidlag. Det går nog mycket bra att sitta här i Stockholm och på papperet uppgöra, huru det skall vara ordnadt med småbruket i Norrland. Men om ödet eller försynen eller hvad man behagar kalla det hade fogat det så, att de herrar, som så göra, och deras barn varit hänvisade att med spett och spade arbeta sig fram tum för tum på någon odlingstrakt i Norrland för att därigenom bereda sig utkomst, så undrar jag, om icke de vackra idealen skulle i verkligheten tett sig tämligen prosaiska.

Nu har det sagts, att utvecklingen skulle gå i den riktning, att jorden hädanefter skulle i allt större utsträckning komma att upplåtas med arrenderätt. Jag tror verkligen, att det tenderar åt det hållet. Det må så vara. Jag har icke heller ställt mig afvisande i det fallet. I mitt anförande på förmiddagen framhöll jag, att om det visar sig, att en del af de lägenhetsinnehafvare, hvarom då var fråga, hellre skulle vilja hafva sin jord på arrende, så går går det väl an att ordna saken på det sättet, men på samma gång bör man äfven ställa det så, att andra, som vilja och kunna friköpa sina torp och lägenheter för att förvärfva full äganderätt till dem, också må beredas tillfälle därtill. Men om, såsom motionärerna vilja, jorden endast skulle upplåtas med arrenderätt, utan möjlighet att förvärfva äganderätten, tror jag, att syftemålet med dessa upplåtelser kommer att förfelas. Det är endast detta jag velat säga i denna fråga.

Jag ber, herr talman, att få yrka bifall till utskottets förslag.

Herr Juhlin: Herr talman! Jag skall icke inlåta mig på någon principdebatt. Jag vill endast säga några få ord med anledning af hvad som här yttrats, synnerligast af friherre Palmstierna. Han höll en mycket lång föreläsning för oss om förhållandena i olika länder med afseende på jordupplåtelser. Därom kan jag icke yttra mig, emedan jag icke känner till denna sak. Men så mycket torde jag väl kunna säga, att jag tror, att jordbruksförhållandena i England och Frankrike icke äro precis analoga med samma förhållanden i mellersta och nordligaste Sverige. Det kan hända, att hvad som lämpar sig i ett land, icke är lika lämpligt i ett annat.

Friherre Palmstierna ville alldeles frånkänna den besuttna jordbrukareklassens uttalande i denna fråga om formerna för jordupplåtelser allt värde. Jag vet icke, om jag kan godkänna en sådan uppfattning. Nog borde väl jordbrukarnas uttalande härvidlag i hvarje fall ha lika mycket värde som friherre Palmstiernas. Ty han har, såvidt jag vet, icke gjort något dagsverke i jordbruket, så att han kan icke ha någon personlig erfarenhet på detta område.

Den föregående talaren har nämnt, hurusom herr Lindhagen under debatten om vissa ändringar i sjölagen framhöll, att om vi

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

själfva hade pröfvat på den behandling, som sjöfolket nu fick röna, skulle vi fått helt andra tankar om saken, ty då hade vi haft erfarenhet att stödja oss på. Ja, det är just hvad jag tror, att jordbrukare i allmänhet ha, när det gäller den nu föreliggande frågan. De ha en god erfarenhet att stödja sig på i detta fall, och därför ha de också helt olika åsikter i frågan än motionärerna. Jag hyser för min del icke någon förskräckelse för arrenderätten i och för sig. Och jag har på förmiddagen röstat för den kungliga propositionen om upplåtelse med dylik rätt af odlingslägenheter i Norrland. Men jag kan icke medgifva, att denna rätt i alla afseenden har företräde framför äganderätten.

Nu sade också friherre Palmstierna, att en bland de orsaker, hvarför man höll så strängt på äganderätten, var den, att jorden under kommande generationer skulle blifva mycket mera värd. Ja, det är nog möjligt, att den så blir. Men jag skulle vilja fråga: är det icke något annat, som blir dyrare i framtiden, än jorden? Är det endast den möda och det arbete, som jordbrukaren nedlägger på sitt jordbruk, är det endast detta, som icke får stiga i värde? Han skall icke ha någon utsikt till förhöjning i värdet af sin egendom, men tjänstemän, köpmän, handtverkare med flera skola ha möjlighet att förbättra och öka värdet af sin egendom samt få mera betaldt för sitt arbete. Endast för den, som arbetar med jorden, skall det icke vara tillåtet. För min del unnar jag honom det gärna, det må vara en större eller mindre jordbrukare, som lagt ned hela sin arbetskraft under en mansålder på att häfda sin jord. Ty vi skola komma ihåg, att jorden i och för sig icke gifver någon afkastning, utan erfordras därför ett oerhördt arbete och stora försakelser. Och det är icke många, som vilja underkasta sig ett sådant arbete och sådana försakelser. Det synes mig därför, att den lilla värdestegring, som i detta fall kan ifrågakomma, den har jordbrukaren väl förtjänt, den må vara honom väl unnad.

Nu talade herr Lindhagen om den förmån, som en kronoarrendator skulle ha så tillvida, att om det blefve dålig skörd för honom och han sålunda komme i ekonomiskt trångmål, då skulle staten kunna skänka efter litet på arrendet och på det viset lämna honom behöfligt understöd. Ja, det finge vi nog göra, det kan herrarna vara förvissade om. Det skulle helt säkert blir ett enda fattighus i dessa trakter, om man skulle i större utsträckning börja praktisera en dylik metod. Det kan jag försäkra herr Lindhagen. Ty kan man på detta sätt stödja sig på statens mellankomst, då skulle det härvidlag bli alldeles på samma sätt som med afseende å torpare och statare vid de stora herrgårdarna. De lita på, att deras husbonde skall försörja dem under alla förhållanden. Så blir det äfven här, om staten skall träda emellan. Då förkväfves den känsla som bör finnas hos hvarje människa, att söka genom egen kraft skapa sig en ställning och komma någon stans i världen. Jag vill erinra herrarna om, att det icke är mer än tre eller fyra år, sedan

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

Riksdagen sysslade med ett sådant fall, som herr Lindhagen ställde i utsikt åter skulle kunna inträffa, nämligen då Riksdagen efterskänkte ett eller ett halft års arrende för kronoarrendatorerna — efter hvad jag läste i tidningarna, ty jag var då icke ledamot af Riksdagen. Och dock sitta dessa arrendatorer med ganska tryggad åborätt, med tjugoåriga arrenden, och de ha alla de fördelar, som det är fråga om att förbinda med arrendeupplåtelserna i detta fall.

Det synes mig vara många skäl, som tala för, att Riksdagen icke bör slå in på en sådan väg, som motionärerna här ha anvisat. Jag säger ingalunda, att motionärernas förslag icke under vissa förhållanden kan vara lämpligt. Men jag anser, att man bör lämna frihet i afseende på olika upplåtelseformer. Att endast drifva den sats, som motionärerna här göra, kan jag för min del icke vara med om. Jag tror icke, att det vore nyttigt för landet i dess helhet. Det är icke heller lämpligt att såsom herr Lindhagen i detta sammanhang tala om tomträtt i städerna som en motsvarighet till de arrendeupplåtelser, som motionärerna förordat. Dessa båda förhållanden äro nämligen icke jämförbara. Det går icke att åstadkomma något sådant som tomträtt på landsbygden, det känner hvar och en som sysslat med den saken. Såsom jag förut sagt, tror jag, att tomträtten kan vara ganska bra och nyttig i städerna, men för jordbruket i dess helhet anser jag det skulle vara synnerligen olyckligt, om jordupplåtelser skulle kunna ske allenast med besittningsrätt.

Herr Andersson i Skifarp: Herr talman, mina herrar! Ja, det är ju ändock så, att, såvidt jag förstår, ingen här afgjordt hållit på äganderätten såsom enda formen för jordupplåtelser. Redan i förmiddags har denna kammare beslutat, att odlingslägenheter på kronomark skola kunna upplåtas med besittningsrätt. Men jag kan icke förstå, hvarför motionärerna här vilja drifva den satsen, att besittningsrätten skulle vara den allra förnämsta och enda här i världen. I det afseendet tror jag, att dessa herrar ha mycket misstagit sig, fastän det är svårt för mig att diskutera frågan med dem, då t. ex. herr Lindhagen påstår, att det praktiska förslag, som de kommit med, vore det bästa. Huru långt de herrarna kommit i praktiken på detta område, det skall och vill jag icke döma om. Men de vittnesbörd, som här i dag äro afgifna från personer, som verkligen äro landtbrukare och som tillhöra olika delar af vårt land, dem sätter jag — det få herrarna ursäkta — större värde och litar mera på än de teorier, som motionärerna och deras anhängare här framdragit.

Det är i alla fall en mycket besynnerlig kretsgång, som denna fråga har haft — och alla dylika frågor för resten ha. Som herrarna erinra sig, var det icke längre sedan än 1874, som Riksdagen beslöt att sälja en del staten tillhöriga småbruk, nämligen dem, som gåfvo under 200 kronor i arrende. Och hvarför? Jo,

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

därför att administrationen blef så dyr, att det icke lönade sig att behålla dessa små egendomar i statens ägo och utarrendera dem. Huru skulle det bli med administrationen beträffande dessa smålägenheter, hvarom nu är fråga? Det har icke under debatten berörts, huru denna sak skulle ordnas. Men det kan naturligtvis icke komma i fråga, att staten lämnar ut egendomar på arrende utan att på ett eller annat sätt under tiden hålla syner på dem. Och blir det så, att statens tjänstemän skola resa omkring och förrätta dylika syner på dessa små egendomar och egna hem, så tror jag, att herrarna snart skola komma underfund med, att den anordning, som af motionärerna föreslagits, icke är den rätta och icke uteslutande bör komma till användning. Jag vill visst icke förneka, att det finns lägenheter, som lämpligen kunna upplåtas endast med besittningsrätt. Det vill jag gärna vara med om. Men jag kan icke finna, att detta skulle vara det enda rätta.

Det har blifvit sagdt, att det är känslostämningar, som gjort sig gällande från deras sida, som förorda äganderätten. Nej, det är de praktiska synpunkterna, som för oss varit bestämmande. Jag vill hänvisa till hur det gick med de fyratusen hemman, som tillhörde den Huitfeldtska stipendiefonden, hvilkas innehafvare sutto med stadgad besittningsrätt. De herrar, som då tillhörde Riksdagen, kunna erinra sig hur många gånger dessa begärde, att Riksdagen skulle besluta om öfverlåtande af fideikommisset, så att de kunde få friköpa sina egendomar och små lägenheter. Slutligen beviljade Riksdagen detta. Och huru har det sedan faktiskt blifvit i praktiken? Jo, efter hvad jag blifvit underrättad, ha de senaste två åren öfver femhundra hemman blifvit friköpta och på dem sitta nu självständiga jord- och lägenhetsägare. Detta visar, i hvilken riktning utvecklingen egentligen skall gå. När man sålunda talar om, hur utmärkt det är med nyttjanderätten, får man icke förglömma, att hvart man än kommer — jag trotsar härutinnan friherre Palmstierna och herr Lindhagen — där en arbetare kan få någon hjälp att köpa en jordbit, där köper han hellre än han arrenderar den. Från våra trakter ha vi många färska exempel på att arbetare vid bruken, så fort de kunna skaffa medel därtill, köpa sig en jordbit, äfven om det skulle erbjuda sig tillfälle att arrendera. Om man själf äger sitt hemman, vet man, att det kan lämnas till ens barn, utan att någon annan gör intrång i ens rätt. Jag tror sålunda att, hur vi än vrida på saken, självfäganderätten är den vi säkrast kunna lita på. Jag ber därför att få yrka bifall till utskottets förslag sådant det föreligger.

Friherre Palmstierna: Herr talman, mina herrar! Jag ber först att få säga, att hvarför frågan framförts nu är att det gäller *statens jord* och därför att det finnes exempel på att staten sålt en egendom för 500 kronor, hvilken en månad senare sålts för 5,000

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

kronor. När det gäller statens och kronans jord kan man ha anspråk på att det förfares med mera försiktighet än eljest.

Det har här i afton i ett anförande, som jag för min del i öfrigt omfattade med mycket stor sympati, talats om spöken, som man såge. Ja, det förefaller, när man rör vid denna fråga, som om aktade personer såge spöken, hvilka rakt inte finnas. Låt oss lägga en nykter syn på saken och låt oss allmänt erkänna, att båda parterna äro minst lika intresserade för denna frågas lösning, fastän de se densamma ur olika synpunkter. Framför allt betraktas den ur olika synpunkter af landtarbetarklassen å ena sidan och den besuttna jordbrukarklassen å den andra. Jag vet nu icke, att det finnes någon enda landtarbetare i denna kammare, som kan framföra deras synpunkter. Däremot har jag uppläst programmet för det stora landtarbetarförbundet och detta är tillräckligt sägande. Och jag kan nämna, att det icke fanns någon annan än landtarbetare med, då programmet antogs. Hvad beträffar småbrukarkonferensen, som man här talat om, var där icke någon landtarbetare närvarande, men där funnos småbrukare, af hvilka jag tror de flesta hade en gård med äganderätt. Dessutom funnos där ett fåtal torpare samt en stor mängd godsägare närvarande. Särskildt var det de senare, som förde jordbrukarnes talan. Emellertid vill jag säga, att af dem, som här i dag yttrat sig, är nog herr Linders den, som står närmast landtarbetarna. Därför var det för mig af stort intresse att höra hans anförande. Till dem, som åberopat småbrukarkonferensen, vill jag säga, att där bland andra f. d. jordbruksministern Gösta Tamm framförde arrendesynpunkten, och icke kan man väl frånkänna honom erfarenhet på området. Och Rösiö, som ju också är en erfaren man, har predikat rundt om i hela landet om arrenderättens företräden framför den fulla äganderätten. Och jag vill påpeka, att under småbrukarkonferensen yttrade sig i samma riktning till mig en af våra bästa fackmän, agronom Nils Hansson, hvilken äfven under valstriden i somras förklarade sig af egen erfarenhet veta, att arrendehemmanen sköttes lika bra som andra hemman. Och jag behöfver kanske icke påpeka, att herr Rehn i slutet af sitt senaste anförande frångick den ståndpunkt, han intog i förmiddags, då han nu ej längre har något emot att arrenderätten pröfvas. Jag hoppas, att något af min argumentation angående nyttan af arrendesystemet har bidragit därtill. Slutligen har herr Andersson i Skifarp i sitt anförande icke alldeles ställt sig afvisande mot arrendesynpunkten. När det gäller statens jord, synes det också naturligt, att man är mer benägen för arrendeformen, än man eljest torde vara.

Jag ber nu att få upptaga en del inkast, som blifvit gjorda emot mig. Jag väljer då först herr Gripenstedts inlägg. Han tog upp erfarenheterna angående lagstiftningen i Tyskland. Ja, ingen har jäfvat den framställning, som jag gaf af den allmänna tendensen i den jordpolitiska lagstiftningens utveckling i de olika länderna.

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

Emellertid förstod jag icke riktigt hvad han menade. Lagen af den 27 juni 1890 om Rentegüter innehöll möjlighet till aflösning. Den 7 juni 1891 skapades »räntebanker». Generalkommissioner funnos redan då. Den sista lagen afsåg endast att bereda en lättnad för Rentegüterinnehafvaren genom banksystemet, som trädde i jordägarens ställe. Men för öfrigt kunde jag icke följa hans framställning. Jag har emellertid papperen där borta på bordet.

Herr Juhlin ansåg, att man icke kunde draga fram några analogier från Frankrike och England. Men jag hämtade också mina exempel från Norge, Finland och Danmark, och vi få erkänna, att det germanska systemet i Tyskland är mycket jämförbart med våra förhållanden. Jag ville endast påpeka, att det gjorde sig gällande en allmän tendens, som man icke kunde komma ifrån.

Jag vill gärna medgifva, att arrendatorerna kunna skuldsätta sig, men herr Gripenstedt kan väl icke påstå, att de kunna skuldsätta sig *lika mycket* som jordägarna, som kunna förpanta hela fastigheten ända upp till skorstenarna, hvilket gör dem *mera* beroende af kapitalräntans växlingar än någon arrendator kan bli, isynnerhet om han för lifstiden har tryggad besittning till sin jord.

Herr Juhlin missförstod mig, när jag talade om stegringen af jordens värde. Jag ville säga, att det för jordens brukande nationalekonomiskt sedt är af ofantligt stor betydelse, att jordpriset i allmänhet är lågt, ty då är jorden lättare tillgänglig. Detta är ett nationalekonomiskt faktum, som man icke kan komma ifrån. Hvad däremot beträffar, att jorden på grund af arbetets produktivitet stegras i värde, är det något som enligt min uppfattning bör ske och som naturligtvis är nyttigt. Vederbörande brukare bör äfven själf erhålla frukten af stegringen i jordens värde, som han framkallat med sitt arbete, men mången gång går han förlustig densamma just vid äganderätten. En fiktiv jordvärdestegring är däremot skadlig.

Här har talats om uppkonstruerade teorier. Men det var väl icke någon teori, när jag åberopade, att Kungl. Maj:t framlade en proposition, som alla voro med om att bifalla. Och icke voro väl erfarenheterna från de olika länderna några abstrakta teorier. Hvarför skall man då tala om sådana i det nu föreliggande fallet? Det är, skulle jag vilja säga grefve Hamilton, ett slagord, som kan vara synnerligen lämpligt att använda vid vissa tillfällen, men jag vet icke, om sådana slagord äro rent sakliga argument, som för den publik, som lugnt öfverväger en fråga, verka såsom afgörande skäl dem man har att taga hänsyn till.

I detta sammanhang vill jag säga, att när herr Rehn vill göra gällande, att vi stockholmare litet förstodo att bedöma förhållandena i Norrland, så bestrides detta af att vi ibland oss ha en man, som gjort mera än någon annan för Norrland, hvilket en framstående dalarepresentant en gång vitsordat. Låt oss gärna kalla hans arbete teoretiskt, opraktiskt — han har gjort det som är bra och då gör

det detsamma, hvilken etikett vi sätta på det. Vi böra väl bedöma en sakfråga oberoende af hvad man *kallar* den för.

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

Så har det sagts, att de kapitalsvaga icke skulle ha något gagn af arrendeupplåtelse. Jag ber att i detta hänseende få åberopa mig på Konungens befallningshafvande i Blekinge län, som yttrar: »Därest vid försäljning af kronolägenheter till egna hem företräde gåfves åt mindre bemedlade personer, på sätt med egnahemsrörelsen afsåges, skulle för flertalet köpare möta stora om ej rent af oöfverstigliga svårigheter att utan skuldsättning till enskilda personer inbetala köpeskillingen med så stort belopp som $^1/_{10}$ årligen.» Ändock har Kungl. Maj:ts proposition, som vi senare ha att behandla, samma siffra kvar. Det blir sålunda ett penningstreck, som stänger vägen för många duktiga armar i vårt land att komma i tryggad besittning af fäderneslandets jord.

Det förefaller mig för öfrigt egendomligt, att småbrukare här skola få af staten egnahemslån — hvarför? Jo för att komma i besittning af jord, som staten själf lämnar till dem. Man tager med ena handen och ger med den andra. Hvad tjänar det till att gå rundt på det viset? Är det icke lämpligare att direkt upplåta jord och icke gå en sådan kretsgång? Det förefaller mig knappast praktiskt.

Jag vill icke längre uppehålla kammarens tid. Ja, det tycka herrarne är bra, men herrarne kunna vara öfvertygade om att saken kommer igen, och jag kan försäkra herr Wallentin att de stora strömningarna i tiden, utvecklingsrörelsen, kan man icke i längden streta emot. De stora ekonomiska faktorerna föra oss år för år framåt.

Chefen för jordbruksdepartementet, herr statsrådet Nylander: Herr talman, mina herrar! Då här blifvit yrkadt rent afslag på den förevarande kungl. propositionen, skall jag be att få yttra några ord och då hålla mig till den sak, hvarom nu är fråga:

Ändamålet med de af 1905 års Riksdag beviljade medel för afdikning af sanka marker, tillhörande Alträsks och Svanå kronoparker samt f. d. Selets stockfångstskog i Norrbottens län, var uppenbart att söka få dessa områden användbara till odling och bebyggande. Denna afdikning har nu blifvit slutförd, och Riksdagens revisorer, som besökt området ifråga, ha i sin berättelse omförmält, att de funnit arbetet vara utfördt med omsorg och noggrannhet. Förslag till plan för indelande af lämpliga delar af området till kolonat och jordbrukslägenheter äfvensom till villkor och öfriga bestämmelser för upplåtelser af mark från området äro äfvenledes uppgjorda.

Statsutskottet, som nu granskat detta förslag, framhåller, att detsamma är grundadt på noggrann utredning, omsorgsfullt utarbetadt samt lämpadt efter förhållandena i orten. Under sådana förhållanden synes det mig, att man nu bör gripa sig saken an och verk-

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m (Forts.)

ligen söka göra något för den ortens bebyggande och icke vidare uppskjuta saken genom anordnande af ytterligare utredningar.

Nu är det egentligen frågan om *upplåtelseformen*, hvarom meningarna äro delade, och jag medgifver, att man härutinnan kan hafva olika uppfattningar. För min del vågar jag dock tro, att öfvervägande skäl tala för, att upplåtelse här bör ske under äganderätt. Det torde väl få anses såsom ett obestridligt faktum, att, såvidt fråga är om fast egendom, ingen besittningsform är så ägnad att framkalla ett intensivt arbete som just den fulla besittningsrätten. Här är naturligen ock fråga om att söka utröna, huru pass det i Norrland kan löna sig att uppodla mossmarker, sådana som de ifrågavarande. Skall man kunna få ett mera allmängiltigt svar på den frågan, måste nog det hela ordnas på ett sätt, som gör det möjligt att åtminstone i någon mån bedöma, huru ett sådant företag skall slå ut för en enskild jordägare. Det torde ock framgå af de i Kungl. Maj:ts proposition föreslagna upplåtelsevillkoren, hurusom man sökt, så långt sig göra låter, tillgodose denna synpunkt, särskildt därigenom att köpeskillingen i allmänhet skulle bestämmas till ungefär det belopp, som motsvarar utdikningskostnaden jämte värdet af byggnadsvirket och odlingshjälpen. Själfva jorden har egentligen icke beräknats till något värde.

Vidare har man ansett sig böra tillsvidare anordna en särskild förvaltningsorganisation för dessa upplåtelser. Vill man ej göra denna organisation permanent, måste nog saken så ordnas, att dess funktion en gång kan tänkas upphöra. Och detta torde man kunna vinna därigenom, att lägenheterna en gång öfvergå till deras respektive innehafvare med full äganderätt. Herr Lindhagen har visserligen framhållit, att man genom upplåtelse på arrende skulle kunna förhindra, att ett nybygge genom spekulation öfvergår till obehöriga personer eller bolag. Jag tror, att man i detta fall icke behöfver hysa några så synnerligen stora farhågor. Ty det torde nog komma att visa sig, att dessa områden, tyvärr, icke blifva så synnerligen begärliga, då de ju ligga under ett jämförelsevis hårdt klimat och icke komma att hafva några skogar eller dylikt, som kunna locka till spekulation.

Vill man därför vinna det länge eftersträfvade målet att få dessa trakter odlade och koloniserade, så bör nog äganderättsupplåtelsen här vara att föredraga, och beder jag därför, herr talman, att få yrka bifall till utskottets förslag.

Herr Riström: Herr talman! Jag skall be att få yttra några ord för att föra fram min åsikt i denna fråga. Tro herrarna verkligen, att det är så lockande att blifva ägare till den jord, som nu föreslås skola upplåtas från dessa kronoparker, Alträsk och hvad de heta m. fl.? Jag vet dock af egen erfarenhet, att det icke är det. Tro herrarna, att det är så lockande, att dugligt folk anmäler sig till att få denna jord på arrende? Det tror jag för min del icke.

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

Och jag har fakta för denna min åsikt. Det förhåller sig så, som hvar och en, hvilken känner förhållandena och folkkynnet däruppe, vet, att befolkningen däruppe icke vill lägga ner något intensivt arbete på en så hårdbrukad och karg mark, som det här är fråga om; ty först vilja de nog hafva sig tillförsäkradt att få full äganderätt till marken. Annars är det, enligt min öfvertygelse, fara för att det blir underhaltiga krafter, som komma att anmäla sig för blifvande arrende af jorden.

Jag är fullt öfvertygad om, att frågan har framkommit därför, att man afsett att trygga folket vid jorden och för att söka undvika, att folket reser från oss till främmande land. Men för att undvika detta behöfver det icke ställas så, att man gör det omöjligt för dem att bruka den jord, som vi bjuda dem, utan man bör i stället ställa det så, att det blir så lockande för dem som möjligt, så att åtminstone sådana arbetare, som duga till att försörja sig på jordbruk, blifva villiga att reflektera å jorden. Det är, som jag säger, värdet är icke så stort å jorden, som ligger på dessa parker, utan det är det arbete, som kommer att nedläggas på jorden, som blir det egentliga värdet på densamma.

Jag kan icke finna, att det är någon risk för staten att upplåta dessa marker, som nu äro så godt som en enda komplex och bestå af mossmarker, myrar och stenmarker, samt litet skog, som kanske växer där, men som kommer att tagas bort af odlingen. Det är ju icke några egentligen värdefulla marker, och, såsom sagts, skall man tänka sig arbete med energi, måste vi göra något. Skall arbetaren nedlägga någon energi, nog vill han hafva jorden med full äganderätt. Så är kynnet och lynnet däruppe bland de män, som skulle slå sig på jordbruk. Man vet, att, om en arbetare skall köpa en större eller mindre lägenhet från bönderna däruppe, aldrig kommer det i fråga, att de vilja arrendera, utan de vilja hafva jorden med besittningsrätt på 50 à 25 år. Det har varit en mara för dem under alla år. Vi veta, att upplåtelser skett på det viset. Men befolkningen har varit mycket skeptisk däremot. Om det är en upplåtelse, låt oss säga, på 50 eller 40 år, så tänker innehafvaren, så snart 25 à 30 år gått förbi, så här: jag äger ju icke jorden; jag har ju endast några år kvar; sedan går jorden ifrån mig; hvarför skall jag då nedlägga så mycket arbete på den? På det sättet kommer jorden i lägervall, och den blir på något 10-tal år, som är kvar af upplåtelsetiden — jag har sett många exempel därpå — alldeles värdelös. Sådant är lynnet och kynnet bland jordbruksbefolkningen däruppe.

Jag ber, herr talman, att få yrka bifall till utskottets förslag.

Herr Igel: Herr talman, mina herrar! Jag begärde ordet för att inlägga en gensaga mot herr Lindhagens påstående, att uti hvarje bonde sitter en liten jobbare. Det var nog tämligen starkt detta. Jag tror icke, att landtmännen egentligen borde hafva fått

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

sig detta slungadt i ansiktet i afton. Då det gällde förmiddagens diskussion här om att bereda någon hjälp åt arbetslösa, gåfvo landtmännen med sig och gingo med på det förslag, som då framställdes. Efter hvad jag försport, voro emellertid landtmännen däremot till att börja med, men de gåfvo, som sagdt med sig. Och när voteringen var känd, hade man beviljat anslaget. Detta bevisar således, att landtmännen då ej voro så hårda. Nu när åtskilliga, ja, kanske de allra flesta af oss hafva den uppfattning, att det kan vara bättre att bereda folket både besittningsrätt och äganderätt, ja, då får man veta, att man vill vara med om detta därför, att det »sitter en liten jobbare i en». Jag tycker, att det är tämligen hårdt det där. Och jag tycker, att herr Lindhagen skulle kunna hafva begagnat ett mindre hårdt uttryck än så om sina motståndare. Ty icke är det väl detta, som är det afgörande härvidlag, utan det är väl det — åtminstone anser jag det från min sida sedt — att man bör gå dessa personer till mötes. Är det en person, som kan och vill köpa ett stycke land af staten, om den har ett stycke land att sälja, så bör han kunna få göra det opåtaldt och sköta det så, som han vill. Vill han icke och kan han icke göra det, då bör man ställa det så, att han kan få arrendera ett stycke jord — att det blir upplåtet så, att han får arrende med besittningsrätt i 50 à 100 år eller för sig och sina efterkommande, om de vilja begagna sig däraf. Då har man gått dessa personer till mötes.

Vidare vill jag också peka på en annan sak, innan jag slutar, och det är just det, som friherre Palmstierna anförde, att man i Preussen, England och Danmark mer och mer har gått öfver till att upplåta jorden på arrende. Ja, men om jag vänder mig till Förenta staterna och Canada, så är förhållandet där motsatt — och har varit så under många år. Hvad beror detta på? Jo, enligt mitt förmenande, måste det bero därpå, att landområdena i Canada och Förenta staterna äro så ofantligt stora, att, om man skall kunna få folk att slå sig ner där och bosätta sig på dessa stora vidder och öde stepper, man får lof att bereda dem alla möjliga förmåner, som man kan bereda dem. När det gäller vårt land — som är ett af de största land i Europa och större än dessa andra länder, som här blifvit angifna — så, om vi skulle se på, hvilken politik för oss möjligen vore för närvarande den klokaste: den, som man finner i England, Tyskland och Danmark, eller den, som man hållit på med i många år i Canada och Förenta staterna, får jag för min del säga, att jag tror, att vi gått en medelväg och den medelvägen har fört oss dit, att vi nu stå i begrepp att börja praktisera att upplåta med äganderätt, med full äganderätt åt dem, som så vilja, och gifva dem, som icke vilja eller kunna erhålla äganderätt, besittningsrätt. För min enskilda del har jag icke betänklighet mot någon af dessa former. Men jag tror, att för närvarande borde vi ena oss om att låta båda formerna komma till användning, hvilket jag tror skulle vara för oss och för vårt lands jordbruk det allra bästa.

Angående upplåtande af af nybyges-lägenheter å vissa krono-parker m. m. (Forts.)

Hvad sedan beträffar, att det skulle vara så förfärligt farligt, om en person säljer en egendom och får ett par tusen kronor mer än hvad han kanske gifvit, så är det väl icke så. Antag, att en person köper ett hemman. Han har köpt det för 10 år tillbaka. Det var dåliga hus på hemmanet, när han köpte det. Jorden var också dålig. Han köpte hemmanet för fem tusen kronor. Han arbetar där under 10 års tid, förbättrar husen och jorden, lägger ner mycket arbete och gör det trefligt på många sätt. Så säljer han hemmanet i år och får 10,000 kronor för det. Ja, icke kan man väl säga, att han är en jobbare därför, att han sålt jorden för 100 proc. högre pris, än han själf gaf, då han köpte, ty han har kostat på den mycket. Man får ju också taga i betraktande, att han nedlagt 10 års arbete på hemmanet. Jag tycker för min del, att man icke har rättighet att döma en person så hårdt, om han under sådana förhållanden får 100 proc. mer än han gifvit. Och i själfva verket förlorar staten ingenting på det — och för öfrigt icke heller kommunen. Ty när han fått 100 proc. mera, blir naturligtvis också hemmanet upptaxeradt så mycket mera. Och följaktligen blir inkomsten från egendomen både för staten och kommunen så mycket bättre. Det är ju ett gammalt ordspråk, som säger, att ingen kan göra sitt land en större tjänst, än om han åstadkommer, att två strån växa, där förut vuxit blott ett. Då skulle faktiskt denne person gjort t. o. m. staten en stor tjänst, om han kunde få upp marken i 100 proc. högre taxeringsvärde, än den haft förut. Då växa t. o. m. för staten två strån, där det förut vuxit endast ett. Och då bör man väl icke kalla honom en jobbare eller säga, att han är en hård människa, som lefver på andras bekostnad. För min del vill jag inlägga en gensaga däremot.

Jag skall be att få yrka bifall till förslaget, sådant som det här föreligger.

Herr Carlsson i Malmberget: Herr talman! Denna debatt har dragit så långt ut på tiden, att man däraf kunde få den uppfattningen, att denna fråga vore af fullständigt riksomdanande innebörd. Men kammaren synes hafva tänkt sig att redan nu kunna göra undan med den principdebatt, som man eljest ej ansett sig icke kunna undvika vid behandlingen af det på föredragningslistan under en annan punkt förekommande ärendet af liknande art och på grund häraf är det väl som man så lifligt debatterat denna i sig själf obetydliga sak. Det är ju dock äfven så, att denna lilla fråga innebär en princip, som måste diskuteras. Det gäller att fastslå hvilken form, som staten skall använda vid upplåtandet af dessa odlingslägenheter. Om så ej vore fallet, anser jag, att frågan i sig själf är mycket liten, alldenstund man af det föreliggande betänkandet finner, att den fråga, som vi här slåss om så väldeligen, nämligen huruvida lägenheterna å ifrågavarande område skola upplåtas på arrende eller med full äganderätt, afser högst 50 lägenheter. Vi

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

hafva på förmiddagen i dag antagit ett förslag, angående upplåtande af odlingslägenheter, som afser att tillämpas i de sex nordligaste länen. Jag tänker mig dock, att ingen inom denna kammare, då man här fattade detta beslut, tänkte, att det skulle leda till ett så minimalt resultat, att man kunde beräkna de nybyggda lägenheter, som skulle blifva en följd af detta beslut till blott ett femtiotal, ty då hade det väl icke varit skäl att göra så stora ansträngningar för denna sak.

Men den nu föreliggande frågan afser endast, såsom här sagts, ett femtiotal lägenheter, och det är också fråga om upplåtelser på kronopark i likhet med den fråga, som vi fattade beslut i på förmiddagen, och då synes ju saken enklast bort ordnas så, att äfven lägenheterna å Alträsk upplätes på arrende. Då man ur principiell synpunkt intresserar sig för det sätt, hvarpå staten upplåter jord till enskilde, så måste det vara särdeles intressant att följa de sakskäl, som kunna hafva motiverat två så principiellt mot hvarandra stående förslag som de två kungliga propositioner, som afses i betänkandena n:is 126 och 127 på den nu föreliggande föredragningslistan. Jag har med stort intresse följt dessa förslag för att se hvilka motiver som kunnat anföras. Är det rätt i n:o 126, så måste det vara orätt i n:o 127. Man finner emellertid då, att det verkligen gått för sig för de förberedande myndigheterna att finna sakskäl för båda åsikterna. Då går ju också an att med samma styrka här under debatten framföra två motsatta meningar, och båda meningarna kunna i viss mån hafva berättigande.

Norrlandskommittén, eller åtminstone dess majoritet i det förslag, som den utarbetade i afsikt att befrämja och utveckla uppkomsten af nybyggnadslägenheter i Norrland, har obetingadt ställt sig på grundprincipen om upplåtande med nyttjanderätt och icke med äganderätt. Det är självklart, att då den uppgift norrlandskommittén hade var att uppgöra förslag för och råda bot på förutvarande missförhållanden, hvilka hade sin orsak i den privata äganderätten till den jord som är och skog som funnits där uppe, man hade lärt af erfarenheten; och följaktligen föreslogs en sådan form, att de åtgärder, som staten i fortsättningen komme att vidtaga icke skulle lända till samma bedröfliga resultat, som erfarenheten under den gångna tiden visat. Nu är frågan om upplåtelse af odlingslägenheter på Alträsks kronopark, såsom jag nyss sade, endast en liten detalj i detta stora arbete, och detta förslag sammanhänger icke direkt, såvidt jag kan finna, med norrlandskommitténs arbeten, utan har fått sin första upprinnelse här i Riksdagen genom en enskild motion, väckt år 1901, hvilken hade till resultat, att vederbörande fingo i uppdrag att undersöka lämpligheten af upplåtandet af dylika lägenheter, hvarefter Riksdagen år 1905 anvisade 77,000 kronor till utdikning af Alträsks kronopark.

Nu har man, ifråga om att upplåta lägenheter å kronoparker i de sex nordligaste länen, i alla fall ansett, att man har utsikt att

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

få spekulanter på sådana lägenheter. Jordbruksministern har i den kungliga propositionen sagt, att det finnes all anledning att antaga, att sökandena skola blifva så många, som man rimligtvis kan finna lämpliga lägenheter för med hänsyn till skogsvårdssynpunkten, och jordbruksministern har såsom exempel framhållit jordtorpareinstitutionen — som existerat sedan år 1894 — hvilken trots de ogynnsamma villkoren, på hvilka dessa jordtorpare fått slå sig ned på kronomark, dock kunnat leda till det resultat, att deras antal nu kan räknas i hundratal. Herr Mörtsell framhöll på förmiddagen, att dessa jordtorpare fått slå sig ned i de mest ogästvänliga stenbackar, som funnits, och deras existens har varit så beroende af vederbörande skogsbetjänings godtycke, att deras tillvaro varit i många fall högst bedröflig. Därför höjdes också för några år sedan från dessa skogstorpare nödrop till Kungl. Maj:t om vidtagande af förbättrade anordningar för deras existens. De sände en deputation hit ned till Stockholm, hvilken uppvaktade dåvarande jordbruksministern, hvilken lofvade att taga deras bekymmersamma ställning under öfvervägande och att söka åstadkomma något till förbättring däraf. Jag tror ock, att det beslut, som här i dag förut fattats, rörande upplåtelser af odlingslägenheter, just är resultatet af detta. Men jordbruksministern har med afseende på upplåtelse af jordtorp påpekat, att det gick an att få spekulanter på dylika upplåtelser, trots att villkoren voro så högst ogynnsamma. Detta pekar dock i en annan riktning än hvad herr Riström och många föregående talare sagt, att om icke dessa lägenheter upplåtas med full äganderätt, så finnes det inga spekulanter på dem. Det kan väl icke gärna tänkas, att personer kunna hafva osäkrare ställning i fråga om jordbruk än bolagsarrendatorerna, men de äro dock tvungna att vara på bolagshemmanen. Vi hafva på Riksdagens bord i år liggande ett förslag till arrendelag, som afser att bättre trygga dem i den osäkra ställning, hvari de befinna sig. De hafva icke något skriftligt aftal på rätt att sitta kvar på hemmanen; de hafva därför ingen odlingslust, och detta är orsaken till, att bolagsarrendatorerna få en i ekonomiskt afseende högst bedröflig existens. Det är nu afsedt att genom förändrad arrendelagstiftning förbättra villkoren för dem.

Följderna af upplåtande med äganderätt hafva här tillräckligt påpekats under debatten. Resultatet däraf visar just alla dessa egendomslösa, som nu finnas. Hade deras kärlek till den egna torfvan varit så stark, som herr Rehn på förmiddagen deklamerade om, så skulle nog antalet af dem, som nu sitta som nådehjon på bolagens hemman, vara något mindre än hvad det verkligen är. De faktiska förhållandena för närvarande visa, att då en enligt hemmansägarnes uppfattning tillräckligt lukrativ köpeskilling bjudes dem för den egna torfvan, så afhända de sig densamma, och sedan får deras existens i framtiden te sig huru den kan.

Vi socialdemokrater hafva, såsom herr Rehn något ironiskt antydde, ett nutidsprogram i jordbruksfrågan och vi vilja hafva den

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

principen häfdad, att då staten till enskilda personer upplåter af sin jord, skall det ske under sådana villkor och i sådan form, att för framtiden kan betryggas det syfte, som man vill främja genom att upplåta statens jord till enskilde, nämligen en tryggad besittningsrätt. Då man upplåter jord med full äganderätt, har staten därigenom afhändt sig möjligheten att för framtiden reglera, att den upplåtna jorden i framtiden kommer att ägas och brukas af den samhällsklass, för hvars gagn upplåtelsen skett, och följaktligen har kanske om ett tiotal år helt och hållet förverkats det syfte, som staten afsåg, då den gjorde ekonomiska uppoffringar genom jordupplåtelse. Denna punkt i socialdemokratiska programmet lyder sålunda: Staten utvidgar sina jordbruksdomäner, stöder sträfvandena för jordbrukets höjande bland småbrukarne, särskildt för kooperationen, samt utarrenderar sin egen jord under garantier för rationellt jordbruk, med trygghet för arrendatorernas självständighet och brukningsrätt.

Då jag nu i denna fråga söker häfda det socialdemokratiska partiets principer, så är det naturligtvis smickrande för mig att kunna göra det i så auktoritativt sällskap som både landtbruksstyrelsen och domänstyrelsen, ty dessa myndigheter hafva med afseende på de upplåtelser, som vi nu diskutera, ställt sig på alldeles samma ståndpunkt som den jag intager, och man kan väl ändock icke beskylla dem för att vara alltför radikala. Till dem, som anse, att upplåtelse af lägenheterna ifråga bör ske med äganderätt, vill jag säga, att det väl ändock icke bör läggas dessa myndigheter på jordbruksområdet till last, att de endast teoretisera, ty de kunna väl ej heller frånkännas praktiska kunskaper.

Innan jag börjar med att citera hvad ofvannämnda myndigheter i denna sak yttrat, vill jag anmärka, att det första uppslaget till att upplåtelser på Svanå kronopark skulle ske med full äganderätt gafs af landtbruksingeniören Berggren — till mitt nöje finner jag, att jag har honom såsom åhörare här nu. Han hade nämligen Kungl. Maj:ts uppdrag att uppgöra plan och allmänna bestämmelser med afseende på villkoren för de ifrågasatta upplåtelserna och han har gifvit det första uppslaget i en passus i sin skrifvelse 1907, däri han säger, att han finner det vara af särskild vikt, att dessa upplåtelser ske med full eganderätt. De detaljerade villkor för öfrigt, som vi nu hafva att behandla rörande dessa upplåtelser, äro i stort sedt hans verk. Men nu hafva de nyss omnämnda myndigheterna med anledning af ingeniör Berggrens förslag yttrat: »att upprättande af kolonat med en sådan oinskränkt ägande- och dispositionsrätt, äfven om vissa åtaganden förut skulle af kolonisten vara fullgjorda, komme ett medföra den faran, att kolonaten komme att så småningom uppgå i eller förenas till större besittningsområden och således upphörde att såsom självständiga lägenheter finnas, hvarigenom åter hufvudändamålet med deras bildande, eller att de skulle komma att utgöra egna hem och självständiga småbruk för mindre

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

bemedlade, komme att förfelas». Och i samma stil fortsätta de längre ned på sidan, men jag vill icke upptaga kammarens tid med ett längre citat. Deras uttalande tyder dock på, att det icke är blott vi motionärer, som ensamma stå på den ståndpunkten i frågan, att det är olämpligt att upplåta lägenheterna med äganderätt, emedan staten icke kan i framtiden ha i sin hand, att jorden kommer att ligga kvar hos den samhällsklass, för hvilken staten gjort uppoffringen genom jordupplåtelsen och dessutom genom bidrag af kontanta medel för utdikningar och dylikt. Därför måste det vara principiellt rätt, att då staten upplåter jord för sådant ändamål, bör det ske under sådana former, som vi här framhållit. Det är också därför jag ansett det vara lämpligt att, trots denna fråga är liten, här häfda densammas principiella innebörd. Då vi komma till den stora frågan om jordupplåtelser i landets sydligare delar, hoppas jag väl, att meningarne skola vara klarade genom hvad som här sagts i den nu föreliggande frågan, så att debatten om den förra kan bli kortare. Jag för min del står fast vid den ståndpunkt, jag nu gjort gällande, hvilken delas af de myndigheter jag nyss nämnde, hvarför jag anser det vara en heder att instämma i det yrkande, herr Linders framställde.

Herr Gripenstedt: Mina herrar! Blott några få ord. Jag skall icke upptaga tiden genom att med min vän friherre Palmstierna diskutera den tyska lagstiftningen. Jag skall sedan stå till hans disposition under en stund, och jag tror, att han skall medge, att utvecklingen i Tyskland gått hän mot småbruk med aflösbar nyttjanderätt, icke mot de oaflösliga. Friherre Palmstierna citerade med förkärlek alldeles nyss Rösiö, hvilken skulle ha utdömt den ihåliga äganderätten. Om hans yttrande har fallit så, det vet jag inte, men emellertid tror jag ej, att någon af oss betraktat Rösiö såsom statssocialistisk auktoritet. Hvarför vi ha erkänt Rösiös framgångsrika verksamhet och sökt stödja honom, det har varit på grund af hans fosterländska lifsgärning genom att han försökt få folket tillbaka till jorden och genom den praktiska undervisning han meddelat folket. Både friherre Palmstierna och herr Lindhagen voro mycket ömsinta om egendomsägarnes ekonomi. Herr Lindhagen har uppdragit en hemsk skildring öfver exkutionsbetjänter, som komma till bondens stuga för att mäta ut hans fastighet; ja, det är mycket illa, men om samma exekutionsbetjänter komma till arrendatorns ladugård och mäta ut hans oxe och häst, så är det kanske lika illa. Herr Lindhagen sade till sist, att man skall icke lagstifta så, att ändamålet med dessa småbruk, som skola bildas, kommer att äfventyras, och den siste ärade talaren anslog samma sträng. Jag ber då att få erinra herrarne om, att en bestämmelse i det föreliggande förslaget lyder sålunda: »att lägenhet ej må upplåtas till den, som redan äger fast egendom af den storlek, att därå kan födas en familj, och att ej heller mer än en lägenhet må upp-

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

låtas åt samma person.» Den bestämmelsen torde väl vara effektiv nog, för att icke dessa små lägenheter komma att sammanslås eller i framtiden öfvergå till andra än småbrukare.

Herr talman, jag vidhåller mitt yrkande om bifall till det föreliggande förslaget.

Herr Persson i Stallerhult: Herr talman! Det är icke rätt att förlänga denna diskussion, men jag tar för gifvet, att om vi nu yttra oss öfver denna fråga, så förkorta vi därmed diskussionen om statsutskottets utlåtande n:o 146, som längre fram kommer att föredragas och som rör nästan samma fråga och samma sak som det nu föreliggande utlåtandet.

Här gäller ju i båda dessa fall, huruvida man för de statens egendomar, som äro mindre lägenheter, skall införa nyttjanderätt och icke äganderätt. Jag för min del får säga, att jag föredrager den fulla äganderätten, emedan jag finner, att den har stora fördelar framför nyttjanderätten, och att den har, så att säga, häfd för sig här i riket, då det är fråga om statens egendomar, åtminstone de små. Jag skyndar att uttala, att, hvad man än beslutar i dessa frågor, man icke i ringaste mån har tanke på att inskränka den fulla äganderätten för dem, som för närvarande äga jordegendom. Här är endast fråga om statens egendomar, och enhvar här i kammaren och i Riksdagen har ju full rätt att uttala sin mening om lämpligaste sättet för Riksdagen att föreskrifva regler för förvaltningen af denna statens egendom. Jag för min del får säga, att jag, som alltid tillhört landsbygden, har gjort den erfarenheten, att äganderätten till jorden, antingen den är större eller mindre, är väl det heligaste, som åtminstone landsborna för sin del veta af, och jag stöder detta med en erfarenhet från den valkrets jag tillhör. Jag skall nu icke nämna den sak, som herr Hans Andersson här antydde, nämligen frågan om de Huitfeltska egendomarna, utan jag skall taga ett fall från min egen valkrets. Där har funnits flera jordbruksfastigheter inom densamma, ägda på sin tid af grefve Brahe till Visingsö och af honom skänkta till Visingsborg. De utgjorde de s. k. Visingsborgs skolegods, och den mest betryggande åborätt åtföljde dessa egendomar, de flesta på 1/8 mantal och därutöfver. Såvidt jag vet, finnes det icke något enda af dessa hemman, där icke åborätten blifvit löst med full äganderätt, det sista för omkring två år tillbaka. Och hvarför? Jo därför, att dessa åborättsinnehafvare funno med sin fördel förenligt att blifva jordägare. Någon förmånligare åborätt, än hvad dessa hade, står icke till att uppvisa, när man läser de gamla urkunderna. Det var den allra minsta arrendeafgift eller åboskilling, som betalades, så liten, att man knappast kunde kalla den arrende eller afgäld, men det oaktadt sökte hvar och en att få bli ägare till jorden. Hvarför? Jo därför, att en dylik åborättsinnehafvare i de flesta fall hade familj med söner och döttrar, och när dessa voro vuxna och tiden var inne

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

för åborättsinnehafvaren att gå sina färde, då kunde blott en enda af familjen på detta förträffliga sätt inneha egendomen, och då var det naturligt, att en omtänksam fader icke kunde låta nöja sig med att, när han gick bort, endast en enda kunde få denna förmån. Vid sådant förhållande var det naturligt, att åborättsinnehafvaren skulle anstränga sig så mycket han kunde för att förvärfva äganderätten och låta samtliga barnen blifva lika gynnade. På det sättet har hvarje egendom här lösts såsom ett självständigt hemman. På samma sätt har det förhållit sig med statens egendomar, åtminstone de små, som icke lämnat högre arrende än till 600 kronor. Det har varit två orsaker, som gjort, att Riksdagen för sin del beslutat försäljning af desamma. För det första att dessa hemman — inom min valkrets var det en massa med trumslagareboställen — voro så små, att förvaltningskostnaden drog kanhända lika mycket eller mer än hela arrendeafkomsten. För det andra ansåg man, att denna förvaltning borde man icke besvära staten med. Genom att de flesta, som hade optionsrätt till dessa fastigheter, blefvo i tillfälle att köpa dem och bli självägande, skulle man också öka den självägande allmogens antal. På det sättet har det tillgått och tillgår fortfarande med dessa små hemman.

Men, säger man, nu, när man sålt dessa hemman med arrendebelopp intill 600 kronor, nu bör man tänka på att börja med upplåtelser med arrenderätt, men icke för sådana hemman, som lämna hundratals kronor i arrende utan endast för sådana, som lämna några få kronor. Det undras mig, huruvida det är så alldeles klokt att slå in på den principen, utan man får väl härvidlag tänka sig väl före. Jag har icke så mycket emot — jag får säga det på förhand — att, när vi komma till statsutskottets utlåtande n:o 146, kammaren bifaller det förslag till skrifvelse med begäran om utredning i denna fråga, som några reservanter där föreslagit. Jag skall icke säga så mycket, om den skrifvelsen får majoritet, ty då kan man åtminstone få en ordentlig utredning; alla de skäl skulle komma fram, som tala för eller emot en sådan upplåtelse. Men, mina herrar, om man nu här skall uttala sig positivt för, att vi skola införa nyttjanderätten på de smålägenheter, som kallas egna hem, så tror jag, att herrarne icke ha riktigt tänkt sig väl före. Hur kommer det att ställa sig med dessa smålägenheter, dessa egna hem? De skola icke vara större, än att en familj med egna krafter skall kunna bruka desamma. Och hvad händer, när familjen innehaft nyttjanderätten i femtio år — jag tager den tiden, ty den lärer väl icke kunna bli mindre, om det skall bli en något så när tryggad besittningsrätt? Jo, då kan inträffa samma förhållande med dem, som jag nyss nämnde i fråga om de af mig omtalade egendomarne i min valkrets. Det är ju naturligt, att om arrendelägenheten förvandlas till lägenhet med full äganderätt, kan densamma vid behof uppdelas i två hemman, om man så vill. Men om lägenheten innehafves med sådan besittningsrätt, som man här talat om,

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

så ligger det i ägarens hand, d. v. s. i sådant fall som det nu ifrågavarande i statens, att afgöra, huruvida lägenheten skall kunna uppdelas i två eller flera lägenheter i stället för en. Men om då staten lämnar ett dylikt medgifvande, så måste den vidkännas ökade kostnader för den ökade förvaltningen och tillsynen af dessa lägenheter. Om däremot den ene eller andre lämnas tillfälle att köpa en jordbit, såsom här ifrågasatts, och själf får disponera öfver densamma och uppföra sina hus till den storlek och kostnad han finner för godt, är det väl naturligt, att detta är att föredraga framför att få ett åläggande att uppföra husen till viss storlek och vissa dimensioner och sedan få alla möjliga föreskrifter, hur det hela skall skötas. Jag tror, att man bör vara mycket försiktig, innan man slår in på den vägen att upplåta egna hem utan full äganderätt.

Jag tror icke, att det vore hälsosamt. Jag tager dock för gifvet, att en omtänksam arbetare icke väljer den vägen, att han skaffar sig enbart besittningsrätt till jorden. För att förvärfva sig full äganderätt till ett område af den storlek, hvarom här är fråga, fordras ju icke något stort kapital, och köparen kan ju för öfrigt göra så, att han icke med detsamma lägger ned så mycket på byggnader, som han i annat fall enligt föreskrifterna vore skyldig till, och därigenom kunna under denna första tid utgifterna nedbringas så, att det icke skulle erfordras större kapital för att blifva självständig jordägare än för att blifva endast arrenderättsinnehafvare. Jag tror, att man måste se denna fråga äfven ur den synpunkten.

Det förundrar mig visst icke, att de af herrarne, som äro ifrån städerna och därför icke ha någon på personlig erfarenhet grundad kännedom, utan blott en mera teoretisk kunskap om hithörande förhållanden, icke se saken alldeles så, som vi göra, hvilka äro från landet. Orsakerna därtill äro flera. Jag tror sålunda knappast icke, att man i städerna så fäster sig vid den torfva, där man är uppfödd, som hvad fallet är med landsbygdens befolkning. På landet finnes det ju ingen möjlighet för de fattiga och mindre bemedlade familjerna att låta sina barn få någon högre skolundervisning utöfver den obligatoriska undervisning, som folkskolorna meddela, och det är därför naturligt, att barnen uti dessa familjer vistas i hemmen och fästa sig vid den torfva, familjen äger för sitt uppehälle, samt därför ogärna skiljas ifrån den. I städerna är det icke på samma sätt; där få de allra flesta en högre undervisning och fostras till statens ämbetsmän, som sedan kunna söka sitt bröd, där det lättast och bäst inom hela vårt land kan fås. Men de blifva fördenskull icke heller så fästa vid den punkt, där de tillbringa sina uppväxtår, som hvad landsborna blifva och måste blifva, då de ju icke kunna förvärfva sitt bröd annat än genom det tunga arbetet med jordbruket.

Jag vill visst icke klandra herrarne, därför att herrarne äro så ifriga att införa den besittningsrätt, som här ifrågasatts, i stället för äganderätt. Herrarne tro sig ju därigenom kunna bättre bereda personer med mindre kapital tillfälle att skaffa sig egna hem, än

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

om de uteslutande vore hänvisade till att förvärfva sig äganderätten till jorden för att där kunna uppföra egna hem. Herrarna misstaga sig dock säkerligen uti den saken. Det behöfs nog ett lika stort kapital i båda fallen, fastän det förstås är möjligt, att det egnahemmet blir något finare och stiligare, om man lägger ned mera kostnad på själfva byggnaderna. Men den, som är uppfödd på landet, sätter icke så stort värde på, om bostaden är så nobel eller ej, utan hvad han i första hand tänker på är jorden; har han blott en stuga att bo i, kan han ju sedan genom arbete förvärfva sig en bättre bostadslägenhet; hufvudsaken är, att han äger den jord, hvarest han bor.

Häruti instämde herrar *Nilsson* i Skärhus, *Magnusson* i Salstad, *Mallmin* och *Lindgren* i Skog.

Herr Lindhagen: Endast två ord, såsom friherre Gripenstedt sade.

Jag har knappast här i Riksdagen upplefvat, att en efterföljande talare citerat en föregående riktigt, och jag anser det därför icke vara värdt att här fästa sig vid dylika citat. Herr Igel tyckes emellertid ha tagit ett yttrande af mig såsom en speciellt personlig förolämpning och uppfattat det så, som om jag skulle ha beskyllt honom för att vara en jobbare. Jag vet icke, om herr Igel just i egenskap af f. d. amerikanare tagit sig så hårdt vid härvidlag, men jag kan emellertid försäkra, att mina ord icke föllo så, som här sades. Jag har i det åsyftade afseendet endast framhållit, att en anledning till, att den juridiska äganderätten omfattas så mycket, är den, att man då får spekulera med jorden, och detta kallas i dagligt tal äfven för jobb. Jag sade sedan, att vi alla här i Sverige äro, mer eller mindre, besjälade af en dylik jobbaranda. — Ja, mina herrar, herr Åkerlund begärde nu ordet, men jag tror icke, att herr Åkerlund utgör något undantag från oss alla andra i det afseendet.

Det finnes äfven ett annat skäl, hvarför just denna »själfständiga» äganderätt är så omhuldad särskildt bland en hel del mera besuttna här i landet, och det är, att med den fulla äganderätten till jorden är det så lätt för en annan att taga den ifrån innehafvaren. Detta, att man när som helst kan förvärfva sig en annans jord, är en af anledningarna till, att man särskildt å storkapitalistiskt håll gjort äganderätten så »helig» — såsom man nu kallar det.

Det har här särskildt från ett par tre norrlänningars sida framhållits, att staten borde alldeles speciellt vara besjälad af den uppfattningen att icke på något villkor tillåta annat än full äganderätt, när det gäller upplåtelse till norrlänningar. Jag får verkligen säga, att då måste det beslut, som Riksdagen fattade på förmiddagen, nämligen att uteslutande för norrlänningarna införa arrenderätt i fråga om lägenheter å kronopark, anses särdeles olyckligt. Men det

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

är icke så förhållandet. Jag tror icke, att norrlänningarne kunna med fog påstå, att norrlänningarne speciellt äro ett exklusivt äganderättsfolk. Jag har påträffat uppe i Norrland en hel del norrlänningar, som icke hade någon äganderätt alls till de lägenheter, som de innehade å kronans jord, utan de hade endast en tillfällig, själftagen besittningsrätt till sina småbruk. Det sades mig emellertid, att dessa voro oftast de mest driftiga af traktens jordbrukare. På en vandring bland annat emellan Sorsele och Stensele påträffades på en kronopark sju nybyggare, hvilka utan att ha tillfrågat kronobetjänte slagit sig ned och uppodlat jorden och åt sig uppfört bostäder. Det var den allmänna meningen i bygderna, att just dessa personer voro de allra driftigaste bland ortens jordbrukare.

För öfrigt vill jag framhålla, att beträffande just de upplåtelser, hvarom här är fråga, domänstyrelsen och landtbruksstyrelsen uttryckligen afstyrkt att upplåta med full äganderätt och sålunda förfara på annat sätt än i fråga om upplåtelser på öfriga kronoparker, och då den jordbruksminister, som föredragit ärendet inför Kungl. Maj:t, i sitt yttrande säger, att han är mycket tveksam om, huruvida något dylikt är lämpligt, så säger återigen den nuvarande jordbruksministern, att man får väl slå sig till ro med den förhoppningen, att lägenheterna icke komma i orätta ägares händer. Men icke skola vi väl lagstifta på detta sätt och slå oss till ro med en sådan förhoppning, som man haft många gånger förr, men hvilken mångfaldiga gånger ej gått i fullbordan.

Herr Åkerlund: Jag får säga, att jag i denna fråga skulle, snart sagdt, vilja gå längre än statsutskottet. Om det verkligen funnes personer, som vilja ägna sig åt jordbruk i dessa bygder, då borde de icke blott ha jorden till skänks, utan de skulle ha mycket mera därtill. Jag tror sannerligen icke, att det skall blifva så många, som komma att söka få jord på de villkor, som här äro uppställda. Skulle därtill komma, att de måste sitta där såsom arrendatorer, då tror jag, att det blir ännu sämre. Här har man under många år sträfvat att främja egnahemsrörelsen och det lilla jordbruket, och de ha varit föremål för omvårdnad från alla håll. Men så kommer herr Lindhagen och säger, att dessa småbrukare, hvilkas tillkomst vi vilja främja, icke böra få jorden under äganderätt, emedan de då blefve värnlösa, d. v. s. de skulle vara så usla, att de måste ställas under förmynderskap framför alla andra i detta land, måhända under så praktiska män som herr Lindhagen och friherre Palmstierna. Hvarför ställer man då icke öfriga näringar under förmynderskap, herr Lindhagen och friherre Palmstierna? Tron I verkligen, att dylika uttalanden kunna främja intresset för att uppodla Sveriges jord? Nej, de ha en alldeles motsatt verkan. Jag vill påstå, att de svenska arbetare, hvilka vilja ägna sig åt jordbruk, äro lika kompetenta som någonsin största delen af den öfriga befolkningen att själfva se på sitt eget bästa, och de böra därför ha

Angående upplåtande af nybyggeslägenheter å vissa kronoparker m. m. (Forts.)

rättighet och frihet därtill utan något förmynderskap, när de äro hederliga personer. Jag är alldeles viss därom, att utvecklingen af egnahemsfrågan, som ju ligger oss alla om hjärtat, sannerligen icke skall taga någon fart, om icke enhvar har förutsättning att, om han så önskar, blifva en fri och självständig medborgare liksom alla andra.

Jag har därmed visst icke sagt, att man icke skulle kunna upplåta jord äfven med arrenderätt; nej, för all del, det må gärna ske, men det är min bestämda åsikt, att skall man främja småbruket i vårt land, måste man ovillkorligen ställa i utsikt för dessa, som ägna sig däråt, att kunna blifva sina egna och att kunna blifva lika fria och självständiga medborgare som alla öfriga. Men, mina herrar, det förefaller mig, som om det funnes en kategori medborgare, som önska tussa andra på jorden, därför att de icke själfva vilja bekänna kort.

Herrarna känna litet hvar till, att det var jag, som hade nöjet att börja med denna egnahemsfråga; jag har sysselsatt mig med den hela tiden sedan, och jag har blifvit öfvertygad om, att hvilken del af vårt land det än gäller, är det just möjligheten till full äganderätt, som i främsta rummet skall lifva folk att söka ägna sig åt småbruk, och då det nu föreliggande förslaget upptager båda kategorierna af jordbesittningsrätt, ber jag, herr talman, att få yrka bifall till detsamma.

Med herr Åkerlund förenade sig herr *Räf*.

Öfverläggningen var härmed slutad. I öfverensstämmelse med de därunder gjorda yrkandena framställde herr talmannen propositioner först på bifall till utskottets hemställan och vidare på bifall till det af herr Linders under öfverläggningen framställde yrkandet; och fann herr talmannen den förstnämnda propositionen vara med öfvervägande ja godkänd. Som votering likväl begärdes, blef nu uppsatt, justerad och anslagen följande omröstningsproposition:

Den, som vill, att kammaren bifaller statsutskottets hemställan i utskottets förevarande utlåtande n:o 127, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren bifallit det af herr Linders under öfverläggningen framställda yrkandet.

Voteringen utvisade 149 ja mot 56 nej, hvadan utskottets hemställan af kammaren bifallits.

Ang. inköp af skogbärande eller till skogsbörd tjänlig mark i Norrland och Dalarne m. m.

§ 2.

Vidare företogs till afgörande statsutskottets utlåtande n:o 128, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition angående rätt för Kungl. Maj:t att för inköp af skogbärande eller till skogsbörd tjänlig mark äfvensom till inlösen af ströängar å kronoparkerna i Norrland och Dalarne disponera köpeskillingarna för vissa kronoegendomar, samt en väckt motion om anslag till inköp af skogbärande eller till skogsbörd duglig mark.

I en till Riksdagen aflåten, till statsutskottet för förberedande behandling remitterad proposition, n:o 92, af den 5 mars 1909 hade Kungl. Maj:t, under åberopande af bilagdt utdrag af statsrådsprotokollet öfver jordbruksärenden för samma dag, föreslagit Riksdagen medgifva, att köpeskillingarna ej mindre för de kronoegendomar samt till inköpta skogsegendomar hörande områden, rörande hvilkas försäljning beslut jämlikt kungl. brefven den 18 maj 1888, den 29 maj 1891 och den 23 maj 1902 af Kungl. Maj:t fattats under tiden från och med 1910 års början till och med utgången af år 1912, än äfven för sådana områden och lägenheter, till hvilkas försäljning från de under domänstyrelsens förvaltning ställda, staten tillhöriga skogsegendomar eller utarrenderade jordbruksegendomar Riksdagen under sistnämnda tid på därom särskildt gjorda framställningar kunde komma att lämna tillstånd, finge af Kungl. Maj:t disponeras för inköp af skogbärande eller till skogsbörd tjänlig mark äfvensom till inlösen af ströängar å kronoparkerna i Norrland och Dalarne och följaktligen på Kungl. Maj:ts rekvisition från riksgäldskontoret utbetalas.

I sammanhang härmed hade utskottet till behandling förehaft en inom Andra Kammaren af herr *Lindhagen* väckt motion, n:o 119, däri hemställts, att Riksdagen ville för inköp af skogbärande eller till skogsbörd duglig mark anvisa dels på ordinarie stat 500,000 kronor och dels af lånemedel 2,500,000 kronor.

Utskottet hemställde, att Riksdagen måtte

a) med bifall till Kungl. Maj:ts ifrågavarande proposition medgifva, att köpeskillingarna — — — — (lika med Kungl. Maj:ts förslag) — — — — utbetalas; samt

b) i anledning af herr Lindhagens ofvannämnda motion för inköp af skogbärande eller till skogsbörd tjänlig mark för år 1910 anvisa ett belopp af 10,00,000 kronor att utgå från riksgäldskontoret.

Herrar *Gripenstedt* och *Andersson* i Skifarp hade hvar för sig reserverat sig mot utskottets hemställan i mom. b).

Mom. a).

Utskottets hemställan bifölls.

Ang. inköp af skogbärande eller till skogsbörd tjänlig mark i Norrland och Dalarne m. m. (Forts.)

Efter föredragning härpå af *mom. b)* begärdes ordet af:

Herr Andersson i Skifarp, som yttrade: Herr talman, mina herrar! Som herrarne finna af det betänkande, som här föreligger, har jag anmält min reservation mot detsamma. Jag har nämligen icke kunnat biträda den meningen, att vi nu skola slå in på den vägen att låna penningar för att uppköpa skogsmark. Jag tror — det få herrarna ursäkta — att det är en oriktig väg vi där kommit in på.

Det lämpligaste sättet är det, som vi länge praktiserat, nämligen att köpa mark, som är lämplig för skogsodling, för medel, som inflyta från sådana mindre kronoegendomar som blifvit sålda. Jag kan icke neka till att detta sätt gått rätt bra under rätt många år. Bara under det sista år, för hvilket statistik är tillgänglig, inköpte vi 10,160 hektar skogsmark, som skulle användas till skogsodling. Och jag tror, att om man kan inköpa 10,000 hektar för hvarje år, så är detta nog icke en så orimlig, utan en ganska riktig väg. Men att låna penningar för att därför köpa skogsmark, det torde herrarna snart komma underfund med, att det icke vore lämpligt.

Den skogsmark vi hafva är icke så liten. Den representerade vid 1906 års slut ett taxeringsvärde af 97,071,097 kronor. Skogsmedlen uppgingo samma år till 8,618,009 kronor. Drager man därifrån hvad Riksdagen anslagit på nionde hufvudtiteln för skogarnes vård och skötsel, så återstår en nettobehållning af 5,846,839 kronor. Nu tycker man, att det är ett rätt stort belopp detta, 5,846,839 kronor, men ser man efter, hur saken närmare gestaltar sig, så finner man, att det dock icke är någon särdeles god affär. Vidare vill jag nämna, att den skogsmark, som vi köpte år 1904, kostade i medeltal 120 kronor per hektar. År 1906 kostade den 80 kronor per hektar.

Nu framhåller utskottet såsom skäl för att låna penningar till inköp af skogsmark, att det skulle bli till fördel för statsvsrket. Jag misstänker, att det skulle bli en dålig affär. Den mark, som erbjudits statsverket till inköp, omfattar 24,234 hektar och har erbjudits till ett pris af 4,057,820 kronor, hvilket blir ungefär 170 kronor per hektar. Nu undrar jag i alla fall, om herrarna tro, att det blir någon god affär.

År 1906 utgjorde arealen af statens kronoparker 4,534,420 hektar. Om man nu jämför detta tal med förenämnda belopp 5,846,839 kronor, som utgjorde nettobehållningen, så finner man, att inkomsten uppgått till 1 krona 21 öre per hektar. Då vill jag visserligen säga, att bland den nu uppgifna arealen inberäknats en myckenhet impedimenta, som icke gifva någon afkastning, men sådana finnas naturligtvis äfven bland den skogsmark, som vi nu skulle köpa. Om jag nu skall vara så generös, att jag beräknar ännu mera impedimenta än jag nyss gjorde i den skog, som staten nu har, så kan jag dock icke komma upp öfver 1 krona 50 öre i behållning för hvarje hektar.

Ang. inköp af skogbärande eller till skogsbörd tjänlig mark i Norrland och Dalarne m. m. (Forts.)

Om vi — såsom det är ifrågasatt — skola köpa skogsmark till ett pris af 170 kronor per hektar och därpå beräkna 3 procents ränta, så blir det 5 kronor 10 öre, som vi få betala i ränta per hektar. Mot detta skulle det bli i medeltal 1 krona 50 öre i inkomst per hektar. Tycka herrarna, att detta är affär? Jag kan icke förstå det. Lägger man till utgifterna för skogsmarken på vissa platser vägskatt och kommunalutskylder, så finna herrarna af resultatet, att det icke skulle dröja så länge, innan man finge betala amortering och kanske hela räntan af statsmedel. Jag undrar, om herrarna skola gå med på ett dylikt tillvägagångssätt. Jag för min del kan icke vara med om att man köper marken för lånade penningar samt betalar amortering och räntor med statsmedel.

Jag tror, att Riksdagen gör klokast i att köpa skogsmark på sätt den hittills gjort. Om vi hafva tillgängliga medel, då anser jag för min del, att vi kunna köpa skogsmark för dem. Först hafva vi härför anslagit 1 million och sedan $^1/_2$ million om året för detta ändamål, men att nu låna penningar och köpa skogsmark för dem, det är enligt min tanke en mycket, mycket dålig affär, som jag tror, att staten bör akta sig för.

Jag ber, herr talman, att få yrka afslag på punkten b).

Herr Ekman i Mo gård: Herr talman! I olikhet med föregående talare har jag den uppfattningen, att den väg, som här af statsutskottet föreslagits, att man skulle slå in på, ingalunda är, som han sade, en galen väg. Jag vill uttala min stora glädje öfver att den motion, som föranledt statsutskottets utlåtande, har framkommit, och min glädje öfver, att motionen vunnit den välvilliga behandling af statsutskottet, som kommit den till del, ehuru statsutskottet ju icke kunnat följa motionären så långt, som han skulle ansett önskligt. Motionären har, som herrarna finna, önskat, att Riksdagen dels skulle anslå på ordinarie stat 500,000 kronor för detta ändamål, dels på låneväg anskaffa 2,500,000 kronor för samma ändamål, nämligen för att inköpa skogbärande eller till skogsbörd tjänlig mark för statens räkning. Att statsutskottet icke kunnat biträda det första yrkandet torde ligga i öppen dag, då budgeten i öfrigt är så tungt belastad, som den för närvarande hos oss är. Att man å andra sidan icke velat gå så långt, som motionären önskat beträffande lånemedlen, därtill har skälet varit, att domänstyrelsen tidigare har gjort framställning till Kungl. Maj:t att för samma ändamål få tillgängligt ett belopp af 1,000,000 kronor. Man hade här, ansågs det, starkaste skäl att välja den siffra, som af domänstyrelsen för ändamålet begärts, och det kan ju dragas i betänkande, huruvida det vore lämpligt, att, då den styrelse, som närmast skulle ha dessa inköp om hand, icke yrkat på högre belopp, till dess disposition ställa ett så väsentligt högre sådant som det af motionären föreslagna. Jag har den uppfattningen, att statsutskottet kommit till en lycklig lösning af frågan, och i motsats till den siste ärade talaren tror

Ang. inköp af skogbärande eller till skogsbörd tjänlig mark i Norrland och Dalarne m. m. (Forts.)

jag verkligen, att detta ingalunda är någon dålig affär. Hans kalkyler föreföllo att vara uppgjorda utan hvarje hänsyn till det ökade värde, som för hvarje år måste uppkomma genom skogens tillväxt. Det kapital, som därigenom skulle bildas, kan icke nu angifvas, men visst är, att det belopp, som Riksdagen till detta inköp nu skulle använda, blefve bättre användt än många af de stora anslag, som vi utan betänkande låtit rulla ut, och jag tror, att det kan vara skäl i att i tider, då vi på detta sätt slösa med statens medel, också göra något för att öka statens *inkomster*.

Jag har icke den uppfattningen, att upptagande af lån för inköp af skogbärande eller till skogsbörd tjänlig mark kan betraktas som ett slöseri, utan enligt min uppfattning blir det en verklig sparkassa, som vi härigenom skaffa åt landet. Herrarna veta mycket väl, att skogbärande mark ingalunda saknar spekulanter bland enskilda affärsmän, och redan detta förhållande borde vara tillräckligt skäl för att de, som ställa sig något tveksamma till frågan, dock skola finna, att det ju här gäller att bereda tillfälle för staten att kunna ingripa och tillgodogöra sig någon af de fördelar, som den enskilda affärsverksamheten så begärligt söker tillgodogöra sig. Jag hör icke till dem, som anse, att alla områden af affärsverksamhet äro lämpliga för staten att gifva sig in på. Men om något skulle vara lämpligt för staten, är det väl att förvärfva skog. Den kapitalisering, som därigenom för staten åstadkommes, är säkrare och blir säkrare fruktbarande än många andra affärsföretag.

Tiden är nu långt framskriden, och jag skall icke trötta herrarna längre. Herr talman, på grund af hvad utskottet hemställt och hvad jag här tillåtit mig yttra, anhåller jag få yrka bifall till utskottets hemställan.

I detta anförande instämde herrar *Svallingson*, *Thor*, *Starbäck*, *Ström* i Transtrand, *Camitz* och *Jonsson* i Hå.

Herr Nilsson i Skärhus: Jag kan för min del icke vara med om, att man skulle anlita lånevägen för det ändamål, som här är ifrågasatt, och gå så långt, att man skulle låna millioner för att köpa in skogbärande mark. Vi ha medel afsatta för inköp af skogar; låt oss då använda dem, om så behöfs, men vi böra icke anlita lånevägen. För min del kan jag således instämma med herr Andersson i Skifarp. Jag anser det motbjudande att beträda lånevägen i detta afseende. Det är ofantligt stora summor, som vi här skulle låna, och vi kunna icke beräkna, huru stor inkomsten skulle bli, ehuru jag nog tror, att inköpet i en framtid skulle visa sig fruktbärande. Men denna låneväg är mig motbjudande.

Herr talman, jag yrkar afslag på hvad motionären föreslagit.

Herr Persson i Stallerhult: Herr talman! Jag har ingenting emot om man genom inköp af skogbärande mark kan öka statens tillgångar. Man man ökar icke statens behållning, om man lånar

Ang. inköp af skogbärande eller till skogsbörd tjänlig mark i Norrland och Dalarne m. m. (Forts.)

penningar och så förvärfvar egendomar för de upplånta penningarne. Så länge man kan afhålla sig från att låna och i stället köpa skogsmark för de medel, som uppkommit genom försäljning af de egendomar, som staten äger, och för behållningen af skogens afkastning, bör man föredraga detta. Man bör icke upplåna penningar för att köpa egendomar, som knappast ha det värde, som man betalar vid köpet. Jag har icke varit med vid statsutskottets behandling af detta ärende, men hade jag varit med, så hade jag stått på reservanternas sida. Utskottet har, som det heter i betänkandet, med stor tvekan slagit in på den vägen att föreslå ett lån för inköp af skogbärande eller till skogsbörd tjänlig mark, och jag undrar verkligen, huruvida man redan nu bör slå in på denna väg att upplåna penningar för detta ändamål. Det är väl möjligt, att den tiden kan komma, då man måste låna penningar, för den händelse man vill utvidga skogsområdena för statens räkning, men ännu tror jag icke, att man nu bör beträda densamma.

Jag har sett efter, huru det ställer sig med de egendomar, som Riksdagen beslutit skola säljas, för att man för försäljningssumman skulle kunna inköpa sådana egendomar, som ifrågasatts. Och jag har funnit, att från och med 1909 finnas 136 sådana egendomar, som lämnat i arrende under 500 kronor och som tillsammans ha ett taxeringsvärde af något öfver 1½ million kronor. År 1902 beslöt Riksdagen, som herrarna erinra sig, att sälja sådana jordbruksdomäner, som lämnade i arrende till och med 600 kronor, och att för denna köpeskilling skulle köpas skogbärande eller till skogsbörd tjänlig mark. År 1902 funnos 266 lägenheter, som lämnade i arrende mellan 500 och 600 kronor och som hade ett sammanlagdt taxeringsvärde af 3,797,000 kronor. Sedan 1903, då detta stadgande började tillämpas, ha sålts några få sådana egendomar, och nu återstå tillsammans omkring 400 egendomar med ett taxeringsvärde af omkring 5 ½ millioner kronor. Vid de försäljningar, som hittills skett, har, som statistiken visar, alltid vid försäljning erhållits 50 procents högre köpeskilling än taxeringsvärdet, och om det fortgår på samma sätt vid försäljningen af de egendomar, som återstå, skulle man erhålla en köpeskilling af öfver 8,000,000 kronor. En så stor summa skulle det sålunda finnas att köpa sådan mark för, som här ifrågasättes. Men det är icke nog med detta, ty i dessa summor är icke inräknad behållningen på försäljningen af de små lägenheter — man kan väl räkna dem i hundratal, i större och mindre lotter — som säljas år ifrån år på grund af Riksdagens beslut. Alla dessa summor ingå i det kapital, som är afsedt för köp af skogbärande eller till skogsbörd tjänlig mark. Härtill komma andra egendomar, som icke synas i detta, och som Riksdagen beslutit sälja, nämligen sådana egendomar, som icke varit utarrenderade. Före 1902 hade det varit så, att egendomar, som betingade ett arrende af 500 eller 600 kronor, skulle få säljas, men nämnda år ändrades detta därhän, att äfven egendomar, som icke varit ut-

Ang. inköp af skogbärande eller till skogsbörd tjänlig mark i Norrland och Dalarne m. m. (Forts.)

arrenderade, skulle, för så vidt de icke ansågos kunna betinga ett arrende af 500 eller 600 kronor, kunna säljas. Så kommer väl att gå med länsmansboställena, som väl utgöra något hundratal, och åtskilliga andra boställen, som icke innefattas i detta vidsträcktare beslut rörande försäljning af egendomar, som icke varit utarrenderade. Först sedan tio eller femton år tilländalupit, under hvilken tid denna försäljning, som Riksdagen beslutit, skulle försiggå, är således tiden inne att taga i öfvervägande, huruvida man bör upplåna medel för att köpa skogsmark, ty det finnes alltid tillgång att köpa mark. Men för närvarande finnas, som jag nämnde, årliga tillgångar för detta ändamål, och då vore det väl skäl i att hålla sig till de summor, som finnas disponibla. Jag tror det ännu är för tidigt att komma med ett förslag att låna penningar för att köpa en sådan skogsmark. Det säges, att tiden nu är gynnsam för att afsluta dylika köp, och att de erbjudanden, som göras, äro goda. Men jag tror i alla fall icke, att det skulle vara någon god affär för staten att köpa på detta sätt, och jag tror icke, att herrarne skola kunna uppvisa ett enda fall, då privatägare sålt till staten på för staten förmånliga villkor, utan det är lätt uträknadt, för hvilken part köpet i sådana fall ställt sig fördelaktigast.

För öfrigt, kalhuggna skogsmarker finnas nog alltid kvar, så att icke tror jag, att man heller i framtiden skall sakna tillfälle att köpa sådana. Men jag tror, att det är riktigast att dröja med att inköpa sådana marker för lånemedel och därför afvakta den tid, då man användt de medel Riksdagen redan beslutat skola användas för ändamålet. Jag ber därför, herr talman, att få yrka afslag å utskottets hemställan i den föredragna punkten.

Herr Ekman i Mo gård: Herr talman! Jag beklagar, att jag ånyo nödgas upptaga kammarens tid, men den siste ärade talarens anförande har föranledt mig att åter begära ordet. I synnerhet fäste jag mig vid hans yttrande om, att man ännu ej bör gifva sig in på denna väg att upplåna penningar för det ifrågasatta ändamålet. Vill man öfver hufvud saken, nämligen att åt staten i vidare utsträckning än hittills ägt rum söka förvärfva skogsmark för att därigenom, som jag nyss tillät mig säga, bilda en verklig inkomstkälla för framtiden, då ligger det en bestämd misshushållning i att uppskjuta med att sätta detta i verket, ty gifvet är, i all synnerhet när det gäller mark, som ej är skogbärande, utan som skall odlas, att för hvarje år man uppskjuter att anskaffa och börja odla denna mark, uppskjuter man också den tid, då man på den marken kan börja taga skörd. Men det finnes äfven ett annat skäl, hvarför man just i närvarande stund ej bör uppskjuta saken, och det är de nuvarande konjunkturerna, som göra, att staten för närvarande verkligen kan förvärfva skogsmark i större utsträckning, än förut varit fallet, och till väsentligt billigare pris än förut, liksom äfven till väsentligt billigare pris än som säkerligen kan bli möjligt

Ang. inköp af skogbärande eller till skogsbörd tjänlig mark i Norrland och Dalarne m. m. Forts.)

vid en stigande konjunktur. Det är därför jag anser, att det är särskildt viktigt, att man nu passar på och söker göra dessa förvärf, då nu verkligen åt staten hembjudits egendomar, som domänstyrelsen ansett för ändamålet lämpliga. Ingen kan väl under den nuvarande sorgliga finansiella situationen föreslå att belasta budgeten med utgifter för dylika ändamål, och då finnes ju ingen annan väg än att låna.

Jag vill ingalunda, som den siste ärade talaren anförde, att vi skola köpa skog till ett värde, som den kanske icke har, utan tvärtom att vi skola ha det förtroendet till dem, som skola köpa skogen, att de ej köpa egendomar till värden, som dessa ej ha. Men man får då å andra sidan, när det gäller skog, ej begära att genast se det ekonomiska resultatet af skogsafkastningen. Man måste räkna med, att för hvarje år, som man låter skogen växa inom vissa gränser, ökas värdet på densamma. Därför kan man bäst, då skörden en gång tages, bedöma värdet.

Nu tror jag icke, att någon här tviflar på, att det är en god penningplacering att placera penningar i skog, men äfven jag vill erkänna, att, om man ser på statens domäner, man kan, såsom särskildt den siste talaren framhöll, ställa sig något tveksam, ty staten har icke den afkastning på sina domäner, som den enskilde skogsägaren fordrar att få på sina, men det beror nog på den bristande affärsmässiga skötseln, hvilket ju är en sak för sig, som på annat sätt får afhjälpas. Om den frågan förelåg en motion förra riksdagen. Jag kan för min del endast beklaga, att den motionen från håll, där man eljest är angelägen att skaffa staten så stora inkomster som möjligt, ej rönte det understöd, som varit önskvärdt.

Jag tror, som sagdt, att just den nuvarande tidpunkten är särdeles lämplig för staten att i större utsträckning än förut förvärfva skogsmark, och min innerliga öfvertygelse är, att det kapital, som därvid nedlägges, i framtiden kommer att lämna stor afkastning för staten.

Medan jag har ordet, vill jag bemöta ett yttrande af den förste ärade talaren. Han talade om, att det vore så förfärligt dyrt att köpa skogsmark för 170 kr. pr hektar. Det skall jag yttra mig om, när jag får se värdet på den skog, som där finnes pr hektar. Först då är det nämligen möjligt att yttra sig om den siffran. Jag vet ej, om det här gäller kalhuggen mark, hvilket det med all sannolikhet nog icke gör. I hvarje fall är det icke någon möjlighet att yttra sig om priset på en egendom, förrän man sett den skog, som växer där.

Herr talman, jag ber att få vidhålla mitt föregående yrkande.

Herr Andersson i Skifarp: Herr talman! Den siste ärade talaren nämnde, att ingen här tviflar på, att det vore en god penningplacering att köpa skog. Nej, det tviflar jag icke heller på; det är nog en god penningplacering. Men här är icke fråga om

att köpa skog, utan om att köpa för skogsodling lämplig mark; och det är något helt annat. Och jag undrar, mina herrar, huru det framdeles kommer att gestalta sig, när skogen blir mogen och man räknar efter, hvad räntan gått till för alla de år, som skogen behöft för att växa upp. Man bör nämligen betänka, att man redan från början skall betala både hela amorteringen och nästan hela räntan med statsmedel. Tro herrarna, att det blir en affär?

Ang. inköp af skogbärande eller till skogsbörd tjänlig mark i Norrland och Dalarne m. m. (Forts.)

Icke heller behöfva vi frukta, att det i framtiden skall bli någon brist på kalhuggna marker — — — ty det är sådana, som det här egentligen är fråga om — — —; utan så länge som vi kunna skaffa penningar till att köpa »för skogsbörd tjänlig» eller, rättare sagdt, kalhuggen mark, icke behöfva herrarna tro, att tillgång på sådan mark kommer att saknas. Det ställer folk nog om, att dylik mark kommer att finnas; och det blir nog äfven framdeles en och annan godsägare, som är angelägen om att sälja marken, sedan han huggit bort skogen — — — precis som nu. Jag ber, herr talman, att fortfarande få yrka afslag på utskottets hemställan.

Herr Lindhagen: Den här motionen har väckts med hänsyn därtill, att, såvidt jag kan förstå, och såsom också alla, hvilka förut yttrat sig i saken, varit eniga om, det just för vårt land, som är ett skogbärande land par préference, är af synnerlig vikt att i god tid skapa sig inkomster af skogsdomäner; och ju mera förtviflad vår ekonomiska ställning blir, desto mer angeläget blir det att kunna se fram mot en framtid, då vi i allt större utsträckning kunna påräkna inkomster af dylika domäner. Jag har därför trott, att det skulle vara nyttigt för vår ordinarie budget, om det uti dess utgiftsstat alltid återfunnes ett fast belopp för inköp af skogbärande eller till skogsbörd tjänlig mark. Det har statsutskottet emellertid icke ansett böra ifrågakomma. Utskottet har i det afseendet blott uttalat ett tycke. Jag har ett annat tycke. Men jag kan i sakens nuvarande läge icke hafva någon utsikt med ett yrkande om bifall till motionen i förevarande del.

Återstår så den andra delen af motionen, eller frågan om att blott söka i någon mån öka det belopp, som skulle användas för att redan nu kunna inköpa skogbärande marker i större omfattning. Därvid har herr Hans Andersson velat framhålla för herrarna, att det här gäller kalmarker. Detta är visst icke fallet, ty alla sådana statsinköp gå under rubriken »skogbärande eller till skogsbörd duglig mark» och omfatta alltså både det ena och det andra. Vidare frågade herr Andersson: »Tro herrarna, att detta kan bli en affär?» Ja, det hafva väl alla varit eniga om, att de bästa affärer, som kunna göras, äro att skaffa sig skogsmarker, och att detta i synnerhet gäller om staten. Herr Andersson framhöll också de här köpeskillingarnes oerhörda belopp per hektar. Här är emellertid ej fråga om att betala det beloppet. Domänstyrelsen har bara sagt,

Ang. inköp af skogbärande eller till skogsbörd tjänlig mark i Norrland och Dalarne m. m. (Forts.)

att egendomarne erbjudits staten till det uppgifna beloppet; och därifrån är steget mycket långt till att dessa spekulanter också skulle få den begärda köpeskillingen. Det få de ju nästan aldrig; utan det prutas alltid högst betydligt. Det förtroendet får man väl för öfrigt hafva till domänstyrelsen, att den ej köper mark annat än efter hvad den är värd, så att det kan bli afkastning för staten.

Det har ju förut af Riksdagen såsom extra anslag beviljats en och en half million kronor för detta ändamål under tre års tid; och den jordbruksminister, som, då dessa tre år voro förflutna, icke såg sig i stånd att förnya denna begäran, förklarade, att han i hög grad beklagade, att så var förhållandet, ett beklagande, som sedan i olika former återkommit hvar gång dylika frågor varit före. Den stora jordbrukskommittén har särskildt framhållit, att fortsatt inköp af skogsmark i så stor utsträckning, som vore förenlig med försiktig statshushållning, i främsta rummet vore, hvad från det allmännas sida borde göras för främjande af landets skogshushållning.

Nu kommer därtill i år, att domänstyrelsen för första gången kommit in med en framställning till Kungl. Maj:t om extra anslag till statsinköp af skogsmark, därför att ett sådant anslag just nu så väl behöfdes, och därför att konjunkturerna nu vore så synnerligen lämpliga att under dessa tryckta tider få skogsmark till billigt pris. Statsutskottet har emellertid tillstyrkt anvisande af allenast 1 million kronor af lånemedel för ändamålet; och dock är det icke principiellt oriktigt, att anslag sådana som dessa tagas af lånemedel. Det gäller ju här produktiva affärer; och då är det klart, att penningar till inköp af skogsmark kunna tagas af lånemedel med minst lika mycket fog, som dylika medel användas till inköp af vattenfall, malmberg (Svappavaara) och kanalanläggningar (Trollhättan) samt till järnvägsbyggnader, telefonanläggningar o. s. v.

För några år sedan verkställdes en uträkning rörande den tid, som skulle åtgå för att svenska staten, med bibehållande af de nuvarande anslagsbeloppen för markinköp, skulle få samma procenttal skogsareal, som tyska staten då hade, eller 33 procent af landets hela skogstillgång, hvilket ansågs vara ett mål att sträfva efter. Uträkningen visade, att härtill skulle åtgå 556 år; och det är väl ändå bra mycket.

Jag inskränker mig således till att yrka bifall till statsutskottets hemställan.

Sedan öfverläggningen härmed förklarats afslutad, gaf herr talmannen, i enlighet med de yrkanden, som därunder förekommit, propositioner dels på bifall till utskottets hemställan, dels ock på afslag å såväl berörda hemställan som den i ämnet väckta motionen; och förklarade herr talmannen sig anse svaren hafva utfallit med öfvervägande ja för den förra propositionen. Votering begärdes

likväl, i anledning hvaraf nu uppsattes, justerades och anslogs en så lydande voteringsproposition:

Ang. inköp af skogbärande eller till skogsbörd tjänlig mark i Norrland och Dalarne m. m. (Forts.)

Den, som vill, att kammaren bifaller statsutskottets hemställan i mom. b) af utskottets förevarande utlåtande n:o 128, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren afslagit såväl utskottets berörda hemställan som den i ämnet väckta motionen.

Omröstningen utföll med 107 ja mot 87 nej; och hade kammaren alltså bifallit utskottets hemställan.

§ 3.

Härefter föredrogos hvart efter annat statsutskottets utlåtanden:

n:o 129, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition angående upplåtelse af kronan tillhörande jordägareandelar i grufvor;

n:o 130, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition angående upplåtelse af rätt till bearbetande af icke inmutningsbara mineralfyndigheter å kronojord;

n:o 131, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition angående upphörande af ett staden Karlstad beviljadt privilegium i fråga om skyldigheten att bygga och underhålla bro öfver Klarälfvens östra älfgren vid nämnda stad;

n:o 132, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition angående upplåtande till vetenskapsakademien af ett till lägenheten Lilla Freskati å Kungl. Djurgården hörande område; och

n:o 133, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition angående försäljning till Landskrona stad af två kronan tillhöriga områden.

Hvad utskottet i dessa utlåtanden hemställt bifölls af kammaren.

§ 4.

Om ändring i bestämmelserna angående expropriation.

Å föredragningslistan var vidare uppfördt lagutskottets utlåtande n:o 49, i anledning af väckt motion om skrifvelse till Kungl. Maj:t angående utvidgning af expropriationsförfarandet.

I en inom Andra Kammaren väckt, till lagutskottet hänvisad motion, n:o 109, hade herr *Rydén*, med instämmande af 32 utaf

Om ändring i bestämmelserna angående expropriation. (Forts.)

kammarens ledamöter, hemställt, att Riksdagen ville i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, det täcktes Kungl. Maj:t taga i öfvervägande, huruvida och under hvilka villkor expropriation genom det allmännas försorg skulle kunna medgifvas i syfte att på landet anskaffa oundgänglig tomtmark för uppförande af byggnader, afsedda för socialt, politiskt eller religiöst bruk, för folkbildnings-, nykterhets- eller sådan ekonomisk verksamhet, som omförmäldes i 1 § af lagen om registrerade föreningar för ekonomisk verksamhet, eller eljest för allmännyttig och kulturell verksamhet, samt för Riksdagen framlägga det förslag, hvartill detta öfvervägande kunde föranleda.

Utskottet hemställde emellertid, att förevarande motion icke måtte till någon Riksdagens åtgärd föranleda.

Vid utlåtandet hade fogats reservationer:

af herrar *Lindhagen*, grefve *Hamilton*, *Pettersson* i Södertälje och *Jansson* i Edsbäcken, hvilka ansett, att utskottet bort hemställa, att Riksdagen, med anledning af förevarande motion, ville i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, det täcktes Kungl. Maj:t taga i öfvervägande, huruvida, i hvad mån och under hvilka villkor expropriation genom det allmännas försorg skulle kunna medgifvas i syfte att på landet anskaffa oundgänglig tomtmark för uppförande af byggnader, afsedda att tillgodose de i motionen afsedda allmännyttiga, kulturella och ekonomiska ändamålen, samt för Riksdagen framlägga det förslag, hvartill detta öfvervägande kunde föranleda; samt

af herrar *Widén* och *Ersson*.

Utskottets hemställan upplästes, hvarefter

Herr Eriksson i Grängesberg yttrade: Herr talman, mina herrar! I förevarande motion, som framburits af min partivän, herr Värner Rydén, och jämväl är undertecknad af mig och flera andra af kammarens ledamöter, ha vi begärt rätt för människor, som bo i vissa trakter ute på landsbygden, att få möjlighet bygga sig en samlingslokal.

Lagutskottet har ej ansett denna framställning vara förtjänt af bifall. Jag skall be att något få peka på, hur saken egentligen ställer sig. Den torde väl vara bekant för de flesta af herrarna, men de af kammarens ledamöter, som bo i sydliga delen af landet, torde icke känna den så väl, känna kanske icke, hur det är ställdt med den längre upp i landet. Det finnes i Dalarne och Norrland på en del platser stora bruk, som äga så stora områden, att befolkningen, som bor vid ett sådant bruk, omöjligen på kortare tid kan komma öfver brukets område. Sålunda finnes i min hembygd en socken, hvilken i sin helhet, så när som på några gårdar i en ut-

Om ändring i bestämmelserna angående expropriation. (Forts.)

kant, äges af ett enda bolag. Socknen är icke så liten, den har, om jag icke missminner mig, öfver 2,000 innevånare, och alla som bo där med det nämnda lilla undantaget äro arbetare eller torpare vid ett och samma bruk. Detta är ett exempel, och det finnes, såvidt jag har mig rätt bekant, i Norrland en hel del liknande fall. Vid några bruk är det icke så illa ställdt, men dock ytterst bedröfligt. Vid Söderfors t. ex. hade arbetarne, enligt hvad man berättat mig, köpt en tomt till ett Folkets hus, hvilken var belägen icke mindre än en fjärdingsväg från brukets område. På alla dessa bruk är det en ren omöjlighet för de arbetare och torpare, som bo där, att få en tomt till samlingslokal. De, som äga jorden, vilja icke upplåta eller sälja en tomt till ett Folkets hus, ett ordenshus eller lokal till konsumtionsförening, ja, jag har hört berättas om fall, där det till och med vägrats tomt för byggande af missionshus. Nu synes det mig, att det ligger lika mycket, ja mera, i statens intresse att trygga tillvaron för dessa människor, som bo där, så att de kunna samlas till sina enskilda öfverläggningar, än att tillåta dessa bolag eller hvem det vara må att köpa så mycket jord som de önska.

Vi ha nyligen fattat beslut om en ganska vidsträckt utvidgning af rösträtten. Inom den socken jag nyss nämnde, Säfsnäs socken, är det enligt de gamla rösträttsförhållandena mycket få, som ha politisk rösträtt, men med de nya bestämmelserna blir det nästan alla män, som fyllt 24 år. Nog få herrarne medgifva, att det är egendomligt, att samtliga dessa män icke skola kunna samlas inom socknens område, annat än möjligen i en utkant, för att öfverlägga om sina politiska angelägenheter, att de icke skola kunna komma tillsammans och diskutera, hur de skola rösta och hur de vilja handla i politiska ting. Den enda samlingsplatsen i kommunen är landsvägen, och den är icke lämplig vid alla tillfällen för sådana öfverläggningar. Jag kan anföra liknande fall från andra platser. Från arbetarne vid ett större bruk framställdes till mig i fjol höst en förfrågan, om jag ville komma och hålla en föreläsning — fullt objektiv — om proportionella val. Det finnes vid detta bruk en föreläsningssal, som äges af bruket, i hvilken föreläsare få uppträda efter bolagets medgifvande. Nu framställdes en förfrågan, om äfven jag fick uppträda och hålla detta föredrag om proportionella val. Ja, af nåd fick jag ändtligen göra det, därför att jag skrifvit i mitt bref, att det skulle bli en fullt objektiv framställning, men hade det varit så, att jag tänkt framställa saken, såsom nog möjligen kunnat tänkas, kritiskt från de synpunkter som arbetarna omfattade, så hade det varit absolut omöjligt att få ett sådant tillstånd. Arbetarne på detta bruk ha icke möjlighet att i vintertid samlas på någon annan plats än en, som ligger på två och en half kilometers afstånd och dit endast skogsväg leder. Detta är blott ett exempel för att visa, hvilket förmynderskap dessa bönder, torpare och arbetare, som bo på dessa bolags mark, äro underkastade.

Om ändring i bestämmelserna angående expropriation. (Forts.)

Nu kan det invändas häremot, att det ligger i arbetsgifvarens intresse, att det icke skall lämnas frihet för hvilka villoandar som helst att komma och predika sina läror. Ja, en del kunna ha den uppfattningen, men jag ber att få säga, att den är fullständigt falsk. Det finnes nog också arbetsgifvare, som börja inse detta, fast icke alla kommit så långt i upplysning. Vid Sandviken t. ex. har bruket byggt en samlingslokal, stor, härlig och präktig, som upplåtes för sammankomster, till hvilka arbetarne få kalla hvilken talare som helst utan någon censur af bruket. Det synes mig vara ett efterföljansvärdt exempel, men jag får beklaga, att det är så ytterst få af våra arbetsgifvare, som förstått att följa den taktiken, utan i allmänhet följa de den motsatta, nämligen att förbjuda hvarje lifsyttring af sina arbetare. Vi kunna ha hvilken uppfattning som helst om några af de sträfvanden, som göra sig gällande bland arbetarne, men därom synes vi kunna vara eniga, att den enes sträfvan är lika berättigad som den andres, och att då en del medborgare fritt få komma tillsammans, det också skall lämnas möjlighet för de andre att hålla sina sammankomster. Men det är en ren fysisk omöjlighet, såsom det är ställdt på dessa bruk.

Jag för min del kan icke förstå annat, än att när staten lämnar enskilda eller bolag tillåtelse att köpa jord till så stora områden som helst kring de centra, där arbetare eller landtbönder skola bo, det också måste vara statens plikt att se till, att de människor, som där bo, få sina mest elementära rättigheter uppfyllda, och till dessa elementära rättigheter räknar jag möjligheten att komma tillsammans för att öfverlägga om religiösa, politiska, ekonomiska och nykterhetskraf och möjligheten att få en affär till stånd, där de kunna fördela bland sig själfva lifsmedel till sådana pris och under sådana former, som de anse lämpliga.

Utskottet har egentligen, såvidt jag kan förstå, icke gjort någon annan reell invändning än den, att Riksdagen 1907 skref till Kungl. Maj:t och begärde utredning om viss förändring af expropriationslagstiftningen. Jag kan icke läsa det beslutet på något sådant sätt, som lagutskottet gjort. Jag kan icke få fram ur detta beslut den andemeningen, att i den begärda lagstiftningen skulle beredas möjlighet för organisationer på landsbygden att expropriera mark för sina Folkets hus eller samlingslokaler. Är det så, att jag misstagit mig i denna tolkning af Riksdagens beslut, så må det vara mig förlåtet. Men därtill kommer, att på många platser befolkningen icke har makten inom kommunen, och då kan det möta svårigheter att förvärfva mark för dylikt ändamål, trots det att kommunen kunde få möjlighet att expropriera därför.

Jag vill icke i denna sena timme längre orda i denna sak, utan ber att få lägga kammarens ledamöter varmt om hjärtat, att detta är ett intresse, som man icke får förbise, och det är, såvidt jag kan se, *ett stort intresse.*

Vi klaga så mycket öfver att folket reser från landsbygden

Om ändring i bestämmelserna angående expropriation. (Forts.)

till städerna och från landsbygden till Amerika. Jag har sökt taga reda på anledningen till dessa förhållanden, så mycket som stått i min ringa förmåga, och jag har kommit till det resultatet, att det förhållande, som vi i vår motion påpeka, har ett afsevärdt inflytande på emigrationen och inflyttningen till städerna. Jag går tillbaka till den socken, jag förut talade om i min hemtrakt. Arbetarne där få icke samlas annat än till supgillen och dans-tillställningar, förutom naturligtvis i kyrkan. Nu är det så, att icke alla äro tillfredsställda med en sådan tillvaro. Det finnes en del människor, som icke vilja gå i kyrkan, en del som icke vilja dricka, en del som icke vilja dansa, utan vilja ha någon annan njutning eller förströelse. Men någon sådan kunna de ej få. Det finnes icke någon samlingslokal, det finnes icke någon möjlighet att få en teaterföreställning eller en föreläsning i något allmänbildande ämne annat än under brukets censur, det finnes icke möjlighet för arbetarne att själfva bestämma hvad de anse för sig uppbyggligt eller för sig vara till förströelse. Jag åtminstone fått den känslan, att detta är en af driffjädrarna till att folk flyttar från de aflägsnare bygderna på landet till de tätare bebyggda eller till städerna. Då vi vilja söka motarbeta dessa missförhållanden, synes det mig, att vi böra taga äfven detta ämne i betraktande och i detta fall gå motionärernas önskan till mötes, en önskan, som omfattas af vida lager bland de små i samhället. Göra vi detta, så tror jag, att vi äfven samtidigt i vår mån bidraga till att det blir en lugnare och tryggare ställning på dessa platser.

Herr talman, jag ber att få yrka bifall till den af herr Lindhagen vid betänkandet fogade reservationen.

I detta anförande instämde herrar *Wallis*, *Tengdahl* och *Borg*.

Herr Zetterstrand: Herr talman! Ja, det är nog så, att expropriationsinstitutet här i Sverige icke är så utveckladt, som önskligt vore, och Riksdagen har också vid åtskilliga tillfällen uttalat sig för en utsträckning däraf. Men då man det gör, så tror jag, att man får gå till väga med den allra största försiktighet och icke tillgripa det annat än för tillgodoseende af starkt offentliga intressen. Nu skall jag gärna medgifva, att de exempel, som anförts, äro sådana, att man kan känna sig i detta fall tveksam, men dylika förhållanden inträffa väl i allmänhet på orter med sammanträngd befolkning, och just med afseende på sådana platser har Riksdagen 1907 i skrifvelse till Kungl. Maj:t begärt, att Kungl. Maj:t måtte efter verkställd utredning låta utarbeta och för Riksdagen framlägga förslag till åtgärder, särskildt med anlitande af expropriation, i ändamål att vid fisklägen, stationssamhällen och andra områden på landet, där en sammanträngd befolkning bor eller kan uppstå, på ett mera tillfredsställande sätt än hittills ordna förhållandena med afseende å redan befintlig eller för samhällets ut-

Om ändring i bestämmelserna angående expropriation. (Forts.)

vidgning erforderlig tomtmark. Nu syftar den föreliggande motionen också på att sådan expropriation skall medgifvas genom det allmännas försorg. Det är således samma sak. Om jord, hvarom här är fråga, exproprieras till tomter, så kan vid dylik tvångsförsäljning köparen äfven bygga upp sådana lokaler, hvarom här är fråga. Jag tror åtminstone, att så skall vara fallet. Nu förutsätter den ifrågavarande motionen, att denna rätt skall utsträckas till landet i allmänhet, och jag kan icke hjälpa, att jag tycker, att det är att gå för långt. Det skulle vålla en otrygghet i äganderättsförhållandena, om man skulle medgifva expropriation för dylika ändamål på landsbygden i allmänhet. Under sådana förhållanden har jag icke ansett mig kunna gå med på förslaget, sådant det här framställts, utan får, herr talman, yrka bifall till utskottets hemställan.

Grefve Hamilton: Herr talman, mina herrar! Jag delar fullkomligt den siste aktade talarens uppfattning, att, då det gäller användande af expropriationsförfarandet, man skall gå fram med den allra största försiktighet och tillgripa detsamma endast då det gäller allmännyttiga ändamål. Men såvidt jag kunnat finna, är det just sådana ändamål, som blifvit i motionen påpekade. Denna motion har ju hufvudsakligen afseende på norrländska förhållanden, ty i södra och mellersta Sverige är jorden på de flesta håll så styckad, att man lätt kan få tomter för uppförande af de byggnader, som äro omtalade i motionen. I stora delar af Norrland däremot lär så icke vara förhållandet, och jag kan godt förstå det, då man för mig påpekat, att vissa bruk eller bolag äga områden, lika stora som hela Blekinge. Det vore naturligtvis mycket hårdt, om t. ex. ett religiöst samfund icke skulle få föra upp ett missionshus eller om ett nykterhetssällskap icke skulle få bygga ett ordenshus, där medlemmarne kunde samlas, eller om en konsumtionsförening icke skulle få inrätta handelsbodar bara därför, att en disponent kanhända är tredskande och har en annan uppfattning än de. Det förefaller mig, att det skulle vara verkligen af behofvet påkalladt, att Kungl. Maj:t under sådana förhållanden skulle ha rättighet att medgifva expropriation. I hvarje särskildt fall blir det Kungl. Maj:t, som skall i första hand pröfva frågan. Af den anledningen har jag jämte åtskilliga ledamöter af Andra Kammaren reserverat mig mot utskottets förslag och hemställt, att Riksdagen, med anledning af förevarande motion, ville i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, det täcktes Kungl. Maj:t taga i öfvervägande, huruvida, i hvad mån och under hvilka villkor expropriation genom det allmännas försorg må kunna medgifvas i syfte att på landet anskaffa oundgänglig tomtmark för uppförande af byggnader, afsedda att tillgodose de i motionen afsedda allmännyttiga, kulturella och ekonomiska ändamålen, samt för Riksdagen framlägga det förslag, hvartill detta öfvervägande kan föranleda; och anhåller jag, herr talman, att få yrka bifall till denna reservation.

Med grefve Hamilton förenade sig friherre *Palmstierna* samt herrar *Wavrinsky* och *Wilson*.

Om ändring i bestämmelserna angående expropriation. (Forts.)

Herr Widén: Herr talman, mina herrar! Som herrarne finna af betänkandet, har äfven jag antecknat mig som reservant utan att dock närmare ange min afsikt med denna reservation. Jag skall därför be att med några ord få förklara min uppfattning i frågan. Jag har i denna fråga inom utskottet intagit en medlande ståndpunkt emellan det förslag, som är väckt af motionärerna, och den ståndpunkt, som utskottet intagit, men jag framställde inom utskottet icke något bestämdt formuleradt yrkande, och jag har därför icke heller ansett mig kunna vid betänkandet foga någon annan reservation än denna — in blanco.

Emellertid är det min afsikt att nu framställa ett yrkande och något motivera detsamma. — Jag skall då till en början be att få säga, att detta ingalunda är en ny fråga. Den var före år 1907, ehuruväl motionen då förelåg i en annan form än nu — den är ju ej så oväsentligt modifierad sedan dess. Jag stod då på den sidan, som yrkade afslag på motionen, och det blef äfven Riksdagens beslut. Jag intog emellertid redan då den ståndpunkten, att jag ansåg, att vissa af dessa här omnämnda ändamål voro af den beskaffenhet, att det verkligen låg i samhällets intresse att främja dem. Jag skall be att få citera några ord ur mitt då hållna anförande, däri jag gaf uttryck åt denna min uppfattning. Jag yttrade då:

»Det uppspirande föreningslifvet och särskildt föreningslifvet inom arbetarklassen är en mycket mäktig och enligt min mening äfven samhället gagnande faktor, som vi på senaste tiden fått att räkna med. Det är därför riktigt, att man bör tillgodose dess behof af samlingslokaler såvidt möjligt är.»

Den ståndpunkten intager jag allt fortfarande. Jag anser verkligen, att det är ett viktigt samhällsintresse att understödja dessa föreningar för religiösa, sociala, kulturella och andra ideella ändamål, då de vilja skaffa sig samlingslokaler. Det har här anförts exempel på, att det understundom är ganska svårt för dem att skaffa dylika samlingslokaler, och jag tror det vore nyttigt, om de kunde få dem *äfven genom expropriation*. Det är dessutom en annan sak, som gör att det kunde vara gagneligt nog för dessa föreningar att ha att tillgå möjligheten af expropriation, och det är, att inteckningsförhållandena då kunna ordnas på ett lättare sätt än nu. Man har sett exempel på, att sådana områden, med därå uppförda bönehus eller andra hus af liknande beskaffenhet, fått lof att gå under klubban, därför att de ej varit frigjorda från inteckningar i det hemman, inom hvars område de varit belägna. Vid expropriation är det emellertid ganska enkelt att ordna den saken. Om man håller på, att det verkligen är ett kulturellt ändamål, som föreningen skall främja, kan jag ej heller inse, att saken bör möta så

Om ändring i bestämmelserna angående expropriation. (Forts.)

stora betänkligheter. Man skall icke tro, att föreningarna upphöra eller föreningslifvet upphör, därför att medlemmarna icke få tillfälle att skaffa sig någon lokal. Det tager sig endast andra former och andra lokaler, och jag tror att det ofta nog tager en mycket sämre vändning, än om det gåfves möjlighet att få en ordentlig lokal. Jag tror därför, att det ur samhällets synpunkt är så långt ifrån att vara skadligt, att det tvärtom är nyttigt, om Kungl. Maj:t kan gifva dem rätt att expropriera mark för uppförande af samlingslokaler, hvarvid Kungl. Maj:t då ock får tillfälle att fastställa de villkor, under hvilka denna rätt må tillgodonjutas. — I detta sammanhang vill jag tillägga, att den skrifvelse af 1907, som här af utskottet åberopats, och hvari man hemställde om utsträckning af expropriationsrätten till municipalsamhällen och andra dylika samhällen med sammanträngd befolkning för att de skulle kunna förvärfva mark för uppförande af *bostäder*, enligt mitt förmenande ej alls kan tillämpas för ifrågavarande ändamål; den afser nämligen icke detta utan är i det hänseendet alldeles otillräcklig.

Nu är det mig emellertid alldeles omöjligt att kunna gå lika långt som motionären har gjort och reservanterna tillstyrkt. Bland de föreningar, som skulle få expropriationsrätt, förekomma nämligen äfven föreningar för sådan ekonomisk verksamhet, som afses i § 1 i lagen om registrerade föreningar för ekonomisk verksamhet. Nu finner man af motiveringen, att motionären egentligen syftar på kooperativa föreningar, d. v. s. han torde förnämligast afse kooperativa handelsföretag. Men man talar i klämmen om ekonomiska föreningar i allmänhet; och därmed är gärdet uppgifvet. Det är för det första ej godt att säga, hvad som är en kooperativ förening eller ej; gränsen mellan att sälja till medlemmarna själfva och till andra är en gräns, som aldrig någonsin kan upprätthållas, den har ej ens upprätthållits af Kungl. Maj:t själf, då rätt till registrering där pröfvats, ännu mycket mindre af vederbörande lokala myndigheter, där registrering nog i allmänhet sker vare sig en förening är verkligt kooperativ eller ej. Men vidare kommer med under den föreslagna hemställan ekonomiska föreningar med många andra ändamål än dessa nu nämnda. Det kan ej vara riktigt att icke blott föreningar, som hafva kulturella eller ideella intressen, utan äfven sådana, som idka ren affärsverksamhet, skulle kunna erhålla denna rättighet att expropriera mark för sina lokaler; då är, såsom jag sade, gärdet uppgifvet. Lätt komma vi då äfven till bolag och snart sagdt hvad som helst. *Jag anser det principiellt alldeles oriktigt att utsträcka denna rätt till ekonomiska föreningar;* det kan jag icke på några villkor vara med om. Det skulle kunna missbrukas i konkurrensens intresse t. ex. att genom expropriation skaffa sig en handelsbod eller dylikt alldeles bredvid en annan affär för att konkurrera. Man bör icke sätta expropriationen i händerna på konkurrensen; det kan ingalunda vara att rekommendera. Jag an-

Om ändring i bestämmelserna angående expropriation. (Forts.)

ser, som sagdt, en dylik utsträckning af expropriationsrätten principiellt och praktiskt förkastlig.

Nu säger man: ja, men det är så svårt för arbetarnes kooperativa företag att komma fram, om man vägrar dem den, som man uttrycker det, »fysiska» möjligheten för sin existens; man har ju t. ex. truck-systemet på vissa ställen i Norrland. Ja, jag tror, att det finnes svårigheter, men det är nödvändigt att, då det gäller dessa företag, som ju dock äro affärsföretag, uppsöka en annan utväg för att öfvervinna svårigheterna än expropriationens väg.

Härpå är det, herr talman, som mitt yrkande är grundadt; det skiljer sig från reservanternas endast med afseende på de rent ekonomiska föreningarna, som jag vill ha uteslutna från denna rättighet. Därför hemställer jag, att kammaren måtte bifalla följande yrkande: »att Riksdagen ville i skrifvelse till Kungl. Maj:t i anledning af förevarande motion anhålla, det täcktes Kungl. Maj:t taga i öfvervägande, huruvida, i hvad mån och under hvilka villkor expropriation må kunna medgifvas i syfte att på landet anskaffa oundgänglig tomtmark för uppförande af byggnader» — hittills är det hufvudsakligen lika med reservanternas yrkande — »afsedda att åt föreningar för folkbildning, nykterhet eller annan dylik social eller kulturell verksamhet åstadkomma samlingslokaler, samt för Riksdagen framlägga det förslag, hvartill detta öfvervägande kan föranleda.»

Till detta yrkande skall jag, herr talman, be att få anhålla om bifall.

Herr *Ersson* instämde häruti.

Grefve Hamilton: Ett bifall till den siste aktade talarens förslag skulle innebära att kooperativa föreningar icke skulle få rättighet till expropriation. Men man kan åtminstone tänka sig, att inom vissa områden i Norrland, där bruken eller bolagen äga milsvida sträckor, att dessa själfva lägga under sig handeln där och därför hindra, att någon konkurrens uppkommer, hvilket kan ha till följd, att befolkningen på denna plats får öfverbetala varorna. Det förefaller mig därför, att det vore oriktigt att, när man nu begär en utredning i frågan, utesluta möjligheten af att de kooperativa föreningarna finge denna rättighet.

Nu sade den siste aktade talaren, att denna rättighet kan missbrukas. Ja, det är mycket möjligt, att den kan missbrukas, men härför finnes ett korrektiv, nämligen att expropriation skall beviljas af Kungl. Maj:t, och jag förmodar då, att Kungl. Maj:t icke skall bevilja den rätten till olämpliga ändamål. För öfrigt gäller det nu endast att begära en utredning, och då bör man enligt mitt förmenande ej utesluta möjligheten att utreda äfven denna sida af saken.

Om ändring i bestämmelserna angående expropriation. (Forts.)

Herr Lindhagen: Ja, jag skulle kunna inskränka mig till att instämma med den siste ärade talaren, men jag vill dock ytterligare betona, att då denna fråga senast var före, förefanns ingen meningsskiljaktighet därom, att en utredning — ty det är dock endast en utredning man begär — äfven skulle få omfatta de ekonomiska föreningarna. Såsom redan herr Widén antydt, förekommer på många ställen ett s. k. truck-system, bestående däri att stora jordägare ensamma drifva handelsrörelse och tvinga folket att köpa i sina bodar, därför att det icke finns någon möjlighet att komma öfver en tomt för en annan att där öppna handelsrörelse. Jag har själf under mina resor fått kännedom om flera exempel härpå. Men för öfrigt skulle herr Widéns formulering också utesluta en stor del af just dessa af honom själf afsedda kulturella ändamål, som han vill hafva undersökta för att i detta hänseende tillgodose, ty det är ett mycket vanligt förhållande, att just en kooperativ ekonomisk förening har den uppgiften att bygga det hus, som sedan användes till något af de af herr Widén afsedda ändamålen. Således ligger det i sakens natur, att då man begär en sådan utredning den också skall få omfatta alla dessa frågor, som så nära sammanhänga med hvarandra.

Man har också i samma yrkande, i själfva den kläm, till hvilken man yrkat bifall, uttryckt sig så försiktigt, att det står: »huruvida, i hvad mån och på hvilka villkor.» Att då begränsa omfattningen af den utredning, Kungl. Maj:t skall verkställa, synes mig vara ganska svårt. Af dessa skäl nödgas jag yrka bifall till den af mig gjorda reservationen och kan icke instämma i herr Widéns reservation.

Slutligen hvad vidkommer herr Zetterstrands yttrande i fråga om expropriationsrätt för de kommuner med mera sammanträngd befolkning för att bereda tomtmark åt dem, som ha hus på ofri grund, så är det, som herr Widén anmärkt, så, att Riksdagens skrifvelse afser en helt annan sak. Den afser blott expropriation för bostadsändamål och icke för de ändamål, om hvilka nu är fråga. Där är man dessutom begränsad till sådana platser, att den nu begärda lagstiftningen skulle få föga gagn af den af Riksdagen begärda lagstiftningen för det andra ändamålet.

I detta anförande instämde herrar *Jansson i* Edsbäcken och *Forssell.*

Herr Christiernson: För att ge stöd åt framställningen i motionen och reservanternas yrkande skall jag be att få återge följande ur en artikel, som stått i en tidning från Norrland. Det är ett aftryck ur Nya Samhället för den 4 maj i år. Där skildras huru de vid Båtskärsnäs sågverk i Kalix skärgård anställda arbetarne, som saknade samlingsplats, af en bonde lyckats få en tomt på hand, men hurusom bolaget genom någon slags åtgärd, som ej direkt tydligt framgår, sedermera lyckades förhindra detta köp, och hurusom,

Om ändring i bestämmelserna angående expropriation. (Forts.)

sedan arbetarne träffat aftal med samma bonde, som förmodligen på något sätt blifvit förhindrad att sälja till arbetarne, att till dem arrendera ut en lägenhet, äfven detta förhindrades, och hurusom arbetarne, som vid denna tid började uppföra ett Folkets hus, vore tvungna eller åtminstone genom dom förpliktades att rifva ned det påbörjade Folkets hus, och de åter saknade hvarje möjlighet att komma tillsammans.

Detta exempel visar, huru man fortfarande mot arbetarna använder det medlet att försöka förneka dem möjligheten, den fysiska möjligheten så att säga, att komma tillsammans genom att förhindra dem att bygga några samlingslokaler. Och jag menar, att det, så snart blott ett enda sådant fall kan påvisas, är Riksdagens skyldighet att se till, att dylika öfvergrepp icke få förekomma. Och till herr Widéns uppbyggelse skall jag meddela, att just vid samma sågverk, där man förnekar arbetarna att bygga ett Folkets hus, har samma bolag en handelsbod. Och vi kunna ju vara öfvertygade om, att, om detta är till någon välsignelse, icke är det till arbetarnes, medan man återigen, om det funnes en möjlighet till konkurrens, kunde tänka sig ett bättre förhållande.

Lagutskottets skäl för afslagsyrkande förefalla synnerligen — jag är frestad att säga — värdelösa. Utskottet anser, att man skall gå fram med synnerlig försiktighet, alldeles som kineserna, hvilka mena, att all expropriation är af ondo, därför att före samhällets rätt står den enskildes rätt. För min del kan jag icke, såsom lagutskottet synes mena, om det kan påvisas, att ett allmännyttigt och kulturellt ändamål därjämte är förnuftigt, finna något skäl, hvarför det ej skall tillåtas detta ändamål att komma i tillfälle att verka, då hindret utgöres af — omöjligheten att ens till oskäligt pris öfverkomma behöfligt tomtområde. Men lagutskottet tyckes anse, att det icke är lämpligt att låta ett ändamål komma till sin rätt genom att få tak öfver hufvudet, äfven om det är ett kulturellt och allmännyttigt ändamål, som äfven kan påvisas vara — förnuftigt.

Gentemot hvad som här af herr Widén framhållits såsom i ett afseende betänkligt i reservationen, nämligen att denna expropriationsrätt skulle medgifvas äfven ekonomiska föreningar och kunna komma att utnyttjas i konkurrenssyfte, ber jag att få påpeka, att lagutskottet menar, att det skulle vara handeln, som det här skulle gälla. Lagutskottet är väl i det fallet icke mindre försiktigt än herr Widén, och man får antaga, att lagutskottet räknat med den möjlighet, som kan förefinnas. Men på ett sådant ställe, där denna expropriationsrätt skulle vara möjlig, finnes naturligtvis endast en handelsbod, och då kan man vara öfverens om, att denna handelsbod står i, om icke direkt, så åtminstone indirekt beroende af markägaren. Det skulle ur alla synpunkter vara synnerligen nyttigt, om detta monopol kunde afskaffas genom en expropriation. Och jag går så långt, att jag säger, att, om på ett ställe t. ex. ett bolag för sin verksamhet blir förnekadt tomtmark — det är endast

Om ändring i bestämmelserna angående expropriation. (Forts.)

tomtmark, hvarom här är fråga — det i de flesta fall måste anses synnerligen nyttigt, att detta bolag kommer i tillfälle att skaffa sig denna tomtmark. Ty, är den äldre affärens ställning så svag, att den icke kan hålla stånd, blott om en konkurrent får uppföra en anläggning i omedelbar närhet, då, menar jag, är det väl, om utvecklingen går framåt och konkurrens får inträda. Och det lär väl sällan förekomma, att människor äro så generösa, att de sätta upp ett konkurrensföretag, då ingen utsikt finnes för att det skall bära sig.

Hur jag än sett denna sak, har jag icke kunnat finna annat, än att reservationen ungefärligen täcker det behof, som förefinnes. Och som jag anser, att den försiktighet, som utskottet här talar om, är synnerligen malplacerad, för den händelse man icke anser, att allmännyttiga och kulturella ändamål icke böra komma fram, tillåter jag mig, då det icke tjänar till något att yrka bifall till motionen, att yrka bifall till herr Lindhagens m. fl. reservation.

Herr Widén: Herr talman! Jag begärde ordet blott för att aflägsna ett missförstånd, som gjort sig gällande i fråga om mitt yrkande. Man synes hafva fattat saken så, som om jag icke skulle hafva velat medgifva expropriationsrätt för registrerade föreningar. Det är dock ej så. Jag fordrar, att de föreningar, som här afses, skola verka för ett sådant *socialt* eller *kulturellt* ändamål, som jag uppgifvit; sedan må de vara registrerade eller icke. Jag har icke fäst mig vid den saken.

Jag vill tillika emellertid, då jag nu har ordet, säga, att jag visst icke förnekar, att det skulle vara godt för arbetarne vid en sådan plats, som den siste ärade talaren nämnde, om de kunde förvärfva sig tomtmark till en handelsbod. Men jag säger, att detta är ett behof, för hvars tillgodoseende man måste finna andra utvägar än expropriation. Ty så snart man medgifver expropriation för affärsföretag, är man ute på vida fältet, och säkert är, att expropriationsrätten mångenstädes kunde missbrukas i konkurrenssyfte. Jag kan därför äfven med allt erkännande af de af flera talare här framhållna svårigheterna för kooperativa företag särskildt i Norrland — hvilka svårigheter dock synas mig blifva mindre och mindre — icke vara med om expropriationsrätt för föreningar, *som äro ekonomiska i den mening, att de äro grundade för att drifva affär.*

Herr Berg i Munkfors: Herr talman! Jag skulle hafva inskränkt mig till att instämma med de talare, som yrkat bifall till reservanternas framställning, men jag vill dessutom tillägga, då saken är af ganska stor vikt för många trakter i landet och icke minst inom den bygd jag representerar, att det äfven där finnes åtskilliga bevis för att en lagstiftning är nödig i den riktning, som motionärerna pekat på. Det finns nämligen åtskilliga fall, som jag känner

till inom provinsen Värmland, där man har hindrat organisationer för ideella sträfvanden att bygga hus på därtill lämplig plats.

Om ändring i bestämmelserna angående expropriation. (Forts.)

Jag kommer särskildt ihåg ett tillfälle, då det var fråga om att bygga ett föreningshus. Det fanns då en plats, hvilken var den mest centralt belägna, och som af de intresserade ansågs vara lämpligast. Men bolaget som ägde den vägrade upplåta densamma, och man måste då tillgripa en annan utväg, nämligen att köpa en mindre väl belägen tomt. Där ser man ett exempel, huru utvecklingen hämmas, därigenom att vi icke ha en sådan expropriationslag, som här ifrågasättes.

Det har ock helt nyligen inträffat, att man hos ett bolag begärde — att märka är att bolaget förfogade öfver stora vidder, som lågo nästan värdelösa — att få uppföra ett Folkets hus på sådan mark. Men detta nekades på grund af åtskilliga omständigheter, som herrarna lätt kunna räkna ut. Man hade nämligen intet intresse för att få ett sådant Folkets hus uppfördt i denna trakt, och framställningen blef, som sagdt, afslagen.

Det skulle kunna anföras många sådana exempel, men hvad jag och öfriga talare anfört kan vara tillräckligt för att tillfullo belysa hvad motionärerna framhållit. Det vore en god gärning, om Riksdagen ginge med på en skrifvelse i den riktning, som angifvits. Det har betonats af flere talare, att denna sak har stor betydelse, och det vill jag än en gång stryka under, ty det är alldeles säkert, att i detta stycket gäller att söka understödja goda sträfvanden hos de olika platsernas befolkning så mycket som möjligt, och om man skall kunna höja arbetarne till en högre bildningsnivå och hjälpa dem i deras arbete för bättre villkor i olika riktningar, bör man också underlätta utvägen att bygga sådana lokaler, som det här är fråga om.

Jag vill äfven meddela, att jag af mina valmän blifvit uppmanad att i min ringa mån verka för att en sådan lag antages, som motionen afser.

Jag ber att på grund af hvad jag anfört, få i enlighet med öfriga talare i samma riktning hemställa om bifall till reservanternas yrkande.

Herr vice talmannen: Herr talman, mina herrar! Jag ber blott att med några korta ord få gifva till känna, att liksom jag för två år sedan yrkat bifall till en framställning i samma syfte, kommer jag äfven vid detta tillfälle att så göra.

Jag kan fortfarande icke finna annat, än att det är något upprörande i, att allmänna rättigheter af den allra största vikt för medborgare icke skola kunna utöfvas af brist på de rent fysiska medlen. Jag kan icke heller finna mig synnerligen påverkad af lagutskottets ärade vice ordförandes åsikt, att den åstundade lagstiftningen skulle åstadkomma en otrygghet för äganderätten. Det är visserligen mycket möjligt, att om en lagstiftning i detta syfte

Om ändring i bestämmelserna angående expropriation. (Forts.)

gjordes på ett alldeles särskildt dåligt sätt, det skulle kunna uppstå en otrygghet för äganderätten. Men jag förmodar, att ingen människa tänkt sig, att denna utredning skulle gå till på det sättet, att slutet blefve, att en jordägare behöfde upplåta mark, hvarhelst några personer sammanslöte sig och fordrade att få just denna mark för ett gemensamt ändamål af den art, som här beskrifves.

Jag förmodar fastmera, att allas mening har varit, att den utredning som begäres, skall komma att taga full hänsyn icke blott till det behof, som här påpekats, utan naturligtvrs äfven till jordägarnes behöriga trygghet.

Jag kan icke heller finna annat, än att herr Widén i själfva verket endast gifvit några bidrag till den utredning man här önskar, men jag kan icke förstå, att han genom hvad han sagt lyckats öfvertyga oss om, att reservationen, sådan den nu är formulerad, bör ändras, ty det står uttryckligen »huruvida, i hvad mån och under hvilka villkor». Det torde vara möjligt, att utredningen gifver vid handen, att vissa strängt begränsade rent ekonomiska ändamål kunna inrymmas inom denna lagstiftning. Detta vågar jag dock icke säga, men i alla händelser säga reservanterna icke uttryckligen, att denna rätt skulle inrymmas, utan de säga, att det skall pröfvas, huruvida i hvad mån och under hvilka villkor expropriation genom det allmännas försorg må kunna medgifvas etc. Jag anhåller att få yrka bifall till reservationen.

Herr Åkerlund: Herr talman! Här kommer den ena personen efter den andra, som har så stora inkomster, att hundratusentals arbetare skulle afundas honom, och yrkar, att man skall ställa till sådan osäkerhet i fråga om jordbesittningsrätten, som här ifrågasatts. Jag tänker icke på förhållandena i Skåne i anledning af grefve Hamiltons uppträdande, där är ju 1,000 tunnland mycket, men jag vill fråga: huru förhåller det sig i en stor del af Norrland? Där finnas måhända en del småbönder, som äga t. o. m. några tusen tunnland, men större delen af deras egendomar utgöras kanske af ofruktbara fjäll, men de hafva där sitt hem och sin utkomst. Att då 25 personer, som slutit sig tillsammans, skulle hafva rättighet att expropriera för ändamål, som de anse lämpliga för sig, det är, för så vidt jag kan förstå, icke riktigt. Om nu så skulle vara, att en hemmansägare däruppe i obygderna — jag instämmer med herr Widén i hvad han yttrat i fråga om kooperativa handelsföreningar — som äger 1,000 tunnlands areal eländig mark, sätter upp en liten handelsbod för att kunna nära sig och sin familj, skall då en förening för ekonomisk verksamhet äga rättighet att från denna bonde expropriera mark för en annan bod och konkurrera med bonden samt göra honom alldeles olycklig. Detta kan icke vara riktigt, utan man får litet grand tänka på, att man bör få sitta någorlunda säker och lugn i sin besittning. En annan sak hade varit, om herrarne hade motionerat om att genomföra expropriationsrätten gentemot

Om ändring i bestämmelserna angående expropriation. (Forts.)

de stora bolagen, som äga 10,000-tals tunnland och slagit under sig socken efter socken. Härom skulle jag kunna vara med, men som frågan nu kommit fram, ber jag att få yrka bifall till utskottets förslag.

Herr Eriksson i Grängesberg: Herr talman! Endast ett par ord. Den siffra herr Åkerlund omnämnde var angifven i den motion vi väckte vid 1907 års riksdag, men i den utredning som nu begäres finnes icke fixeradt, huru många personer det skall vara för att de skola äga rätt att påkalla det allmännas ingripande i detta fall. Sålunda förfaller fullständigt det skälet. Jag kan icke förstå, huru man kan komma med ett sådant resonemang som den siste ärade talaren. Det är icke så lätt att bygga Folkets hus eller samlingslokaler, att man af ren illvilja skulle vilja ställa till med sådant. Det är oändligt svårt att skaffa penningar till Folkets hus, man får samla år efter år innan man kan få en summa så pass stor, att man våga börjar lägga grunden. Som sagdt, det går icke så lätt att bygga i våra dagar, och då man vet, att det gäller endast mycket små områden, förstår jag icke detta resonemang. Jag kan såsom exempel omtala, huru förhållandena gestalta sig i Grängesberg. Vi hafva köpt en tomt, som är 1,000 kvadratmeter stor, men huset som vi skola bygga, beräknas kosta 40,000 kronor. Tomten är mycket för liten, det medgifves gärna; om den vore tre gånger så stor, skulle vi vara tacksamma. Det är allt som det härvidlag gäller, och jag tycker icke, att herr Åkerlunds resonemang bör ha någon inflytande i detta afseende.

Grefve Hamilton: Herr talman! Jag kan icke förstå herr Åkerlund. Han går utredningen i förväg. Vi hafva icke talat om ett tusen tunnland, vi hafva icke ens tänkt oss det, utan storleken af de områden, som kunna blifva föremål för expropriation, är beroende på framtida utredning. Men jag instämmer uti, att det skulle vara hårdt, om ett missionssamfund icke skulle hafva rättighet att uppföra ett missionshus, därför att ett bolags disponent lägger hinder i vägen. Eller skulle det icke till exempel vara bra hårdt för en hel del nykterhetsvänner, om de skulle blifva hindrade att uppföra ordenshus eller dylikt. Jag tycker verkligen, att det skulle vara mycket oegentligt, om en enda person kunde hindra hundratals andra att skaffa sig församlingshus, i hvilka de kunna öfverlägga om sina angelägenheter. Jag vidhåller mitt yrkande.

Herr Lindhagen: Herr Åkerlund framhöll, att om motionären väckt förslag om att genomföra expropriationsrätten gentemot de stora bolagen, skulle han kunnat vara med därom Jag kan då upplysa om, att detta just är det närmaste syftet med denna motion. I motiveringen till den reservation jag afgifvit står taladt om detta förhållande och särskildt åberopas Norrlandskommitténs utredning.

Om ändring i bestämmelserna angående expropriation. (Forts.)

Denna kommitté fick genom svar på utsända frågor, om bolagen voro obenägna eller i mindre grad än öfriga jordägare villiga att afyttra till mindre jordlägenheter och tomtplatser erforderlig mark, full visshet om bolagens synnerliga obenägenhet i detta afseende. Då sålunda de önskemål herr Åkerlund hyser äro desamma, som föranledt motionen, förmodar jag, att herr Åkerlund efter denna upplysning skall biträda densamma.

Herr Räf: Herr talman! Jag skall endast be att få säga några ord. Missionsvännerna hafva under de senaste 50 åren säkerligen uppfört många hundra, ja tusentals missionshus i vårt land, och det värde desamma representera uppgår till många millioner kronor. Endast i Stockholm uppgår där uppförda samlingslokalers värde till millioner kronor. Samlingslokaler äro för öfrigt uppförda nästan i alla landsändar. I Småland hafva vi flere stycken i hvarje socken, och i öfriga delar af landet, i Västergötland, Västmanland och Närike, ja nästan öfverallt finnas sådana. Jag känner icke till att missionsvännerna i något enda fall haft någon särskild svårighet att skaffa sig lämplig plats för sina församlingshus och icke heller hafva de någonsin, såvidt jag vet, kommit fram med någon sådan önskan, som här framlagts. Jag tror för öfrigt, att nykterhetsvännerna, både goodtemplare, templare och nykterhetsvänner i öfrigt, hafva en massa sådana lokaler i landet, och det har icke heller för dem visat sig någon större svårighet att kunna erhålla lämplig jord. Öfver hufvud taget tror jag, att en förening, som verkligen åstadkommer något godt i samhället, icke har synnerligen svårt att få lämplig lägenhet. Men om t. ex. en hinkean skulle komma och vilja för någon lokal expropriera mark, min eller andras egendom, undrar jag, om vi skulle känna oss synnerligen trakterade att afstå sådan, äfven om vi finge ganska bra betaldt. Tänker jag på några sammankomster, som jag öfvervarit å Folkets hus i Stockholm, vet jag icke hvad jag ville ha för ersättning, om jag blefve tvungen att afstå ett jordstycke för ett dylikt ändamål. Jag ber att på det bestämdaste få instämma uti lagutskottets afstyrkande utlåtande.

Härmed förklarades öfverläggningen slutad. Herr talmannen framställde propositioner på 1:o) bifall till utskottets hemställan, 2:o) afslag å berörda hemställan och bifall i stället till den af herr Lindhagen m. fl. vid utlåtandet fogade reservationen och 3:o) afslag å utskottets hemställan och bifall i stället till det af herr Widén under öfverläggningen framställda yrkandet; och förklarade sig herr talmannen anse det under 2:o) upptagna yrkandet vara med öfvervägande ja godkändt. Votering begärdes emellertid, i anledning hvaraf och sedan till kontraproposition antagits det under 1:o) omförmälta yrkandet nu uppsattes, justerades och anslogs denna voteringsproposition:

Om ändring i bestämmelserna angående expropriation. (Forts.)

Den, som vill, att kammaren, med afslag å lagutskottets hemställan i utskottets förevarande utlåtande n:o 49, bifaller den vid utlåtandet af herr Lindhagen m. fl. fogade reservationen, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren bifallit utskottets berörda hemställan.

Omröstningen utföll med 91 ja, men 104 nej, vid hvilken utgång kammaren således bifallit utskottets hemställan.

§ 5.

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m.

Slutligen upptogs till behandling lagutskottets utlåtande n:o 50, i anledning af väckta motioner om dels rätt till expropriation af vattenfall, dels ock stadgande om koncession för förvärf och utnyttjande af vattenfall m. m.

Lagutskottet hade till behandling i ett sammanhang förehaft fyra särskilda inom Andra Kammaren väckta, till utskottet hänvisade motioner, n:is 130, 2, 16 och 112, sistnämnda motion i hvad densamma anginge vattenfall.

Uti motionen n:o 130 hade herr vice talmannen *Staaff* m. fl. hemställt, att Riksdagen måtte i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t täcktes låta utreda, i hvad mån och under hvilka villkor staten och eventuellt äfven kommuner kunde erhålla rätt till expropriation af vattenfall.

Herr *Åkerlund* hade i motionen n:o 2 föreslagit, att Riksdagen måtte i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, det Kungl. Maj:t täcktes låta utarbeta och fortast möjligt förelägga Riksdagen förslag till lagstiftning, hvarigenom ägare eller innehafvare af kraftstationer för leverans af elektrisk energi eller annan kraft mot afgift, för hvilka tillstånd meddelades att öfverbygga kungsådra, eller för hvilkas anläggningar af dylikt slag kraftledningar behöfde sträckas öfver annans mark, ålades att icke debitera eller uppbära afgifter för kraftleveranser annorlunda än i enlighet med för sådana afgifter af Konungen för vissa år åt gången fastställda taxor samt att ställa sig till efterrättelse de bestämmelser, som kunde blifva utfärdade för kraftstationernas skötande på ett för allmänheten betryggande sätt.

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

Uti motionen n:o 16 hade friherre *Palmstierna*, med instämmande, i hvad anginge motionens syfte, af sex utaf kammarens ledamöter, hemställt, att Riksdagen ville i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville låta utreda, i hvad mån koncessionssystemet borde tillämpas vid utbyggande af vattenfall samt anläggande af kraftstationer och kraftnät för distribution af elektrisk energi.

Slutligen hade uti motionen n:o 112 i dess nu förevarande del herr *Lindhagen m. fl.* föreslagit, att Riksdagen ville:

A) hos Kungl. Maj:t anhålla om öfvervägande, i hvad mån och under hvilka villkor genom lag borde stadgas *koncession* för förvärf och utnyttjande af vattenfall, samt framläggande snarast möjligt af det lagförslag, hvartill detta öfvervägande kunde föranleda;

B) i afvaktan på nämnda lagstiftning för sin del antaga provisoriskt

1:o) en lag om att Konungens tillstånd i vissa fall erfordrades i angifna afseende;

2:o) särskildt ett tillägg till förordningen om jordägares rätt öfver vattnet å hans grund i syfte att koncession för öfverbyggande af kungsådra beviljades endast för viss tid i sänder.

Utskottet hemställde

1:o) att Riksdagen, med anledning af herr vice talmannen Staaffs m. fl. ifrågavarande motion, måtte i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t täcktes låta utreda, i hvad mån och under hvilka villkor staten och eventuellt äfven kommuner kunde erhålla rätt till expropriation af vattenfall;

2:o) att det i herr Lindhagens m. fl. förevarande motion under A) gjorda yrkande, såvidt det afsåge koncession såsom villkor för förvärf af vattenfall, äfvensom de i samma motion likaledes under A) samt i friherre Palmstiernas ifrågavarande motion gjorda yrkanden, i hvad desamma afsåge koncession såsom villkor för utnyttjande af vattenfall annorledes än genom den däraf frambragta kraftens distribution, ej måtte till någon Riksdagens åtgärd föranleda;

3:o) att Riksdagen, med anledning af de i herr Åkerlunds och friherre Palmstiernas omförmälda motioner samt i herr Lindhagens m. fl. motion under A) gjorda yrkanden, måtte hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning, huruvida koncession borde i vidare mån än för närvarande är förhållandet fordras såsom villkor för rätt till distribution af energi, frambragd af vattenkraft;

4:o) att Riksdagen, med anledning af ofvan under 3:o) nämnda yrkanden, måtte hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning, huruvida och i hvad mån i samband med meddelande af koncession å kraftledningar, afsedda för distribution af elektrisk energi, som frambragts af vattenkraft, visst pris borde bestämmas för den framförda

kraftens begagnande och eventuellt äfven andra villkor uppställas för behörigt tillgodoseende af konsumenternas och det allmännas intressen;

5:o) att Riksdagen, med anledning af herr Åkerlunds motion, måtte hos Kungl. Maj:t anhålla om öfvervägande, huruvida vid koncession för distribuering af elektrisk energi, frambragd annorledes än af vattenkraft, samt eventuellt jämväl vid distribuering af annan kraft äfvensom vid meddelande af tillstånd till öfverbyggande af kungsådra föreskrift borde lämnas om visst sådant pris, som afsåges under 4:o) här ofvan, samt bestämmelser i öfrigt meddelas till tryggande af allmänhetens och konsumenternas rätt;

6:o) att det i herr Lindhagens m. fl. motion under B) 2:o) gjorda yrkande om särskildt tillägg till förordningen om jordägares rätt öfver vattnet å hans grund, i syfte att koncession för öfverbyggande af kungsådra beviljades endast för viss tid i sänder, icke måtte föranleda till någon Riksdagens åtgärd; samt

7:o) att det i herr Lindhagens m. fl. motion under B) 1:o) gjorda yrkande om provisorisk lagstiftning ej heller måtte, för så vidt anginge vattenfall, till någon Riksdagens åtgärd föranleda.

Reservationer hade emellertid afgifvits:

beträffande utskottets hemställan under 1):

af herrar *Trygger*, *Ridderbjelke*, *Magnuson*, *von Baumgarten* och *Åkerlund;* samt

af herrar *af Ekenstam*, *Fahlén* och *Gezelius*, hvilka hemställt, att Riksdagen, med anledning af herr Staaffs m. fl. ifrågavarande motion, måtte i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t täcktes låta utreda, i hvad mån och under hvilka villkor rätt till förvärf genom expropriation skulle kunna utsträckas att gälla vattenfall, där så pröfvades för tillgodoseende af allmänt behof nödigt;

beträffande utskottets hemställan under 2):

af herr *Lindhagen;*

beträffande utskottets hemställan under 3):

af herrar *Trygger*, *af Ekenstam*, *Fahlén*, *Ridderbjelke*, *Magnuson*, *von Baumgarten*, *Gezelius* och *Nyström;*

beträffande utskottets hemställan under 4) och 5):

af herrar *Trygger*, *Ridderbjelke*, *Nyström* och *von Baumgarten;*

samt af herr *Fahlén*, som med instämmande af herrar *af Ekenstam* och *Gezelius* ansett, att utskottet bort hemställa, att Riksdagen, med anledning af herr Åkerlunds motion, ville hos Kungl. Maj:t hemställa, det täcktes Kungl. Maj:t taga i öfvervägande, huruvida vid koncession å elektriska kraftledningar visst maximipris borde bestämmas för den framförda kraftens begagnande;

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

äfvensom af herr *Magnuson*, som ansett, att herr Åkerlunds motion n:o 2, friherre Palmstiernas motion n:o 16 och herr Lindhagens m. fl. motion n:o 112 äfven i nu ifrågavarande punkter icke borde till någon Riksdagens åtgärd föranleda;

beträffande utskottets hemställan under 6):

af herrar *Zetterstrand, Pettersson* i Södertälje, *Lindhagen, Jansson* i Edsbäcken, grefve *Hamilton* och *Karlsson* i Fjäl, hvilka hemställt, att Riksdagen ville anhålla, att Kungl. Maj:t måtte, intill dess ny vattenrättslagstiftning kommit till stånd, vid meddelande af tillstånd till byggande i kungsådra göra sådan begränsning af tiden för tillståndet, som kunde för olika fall anses vara af förhållandena påkallad; samt

beträffande utskottets hemställan under 7):

af herr *Lindhagen.*

Punkten 1:o).

Utskottets hemställan bifölls.

Härefter föredrogs *punkten 2:o)*; och yttrade därvid

Herr Lindhagen: Herr talman! När den frågan uppstår, huruvida utnyttjandet af landets stora naturrikedomar bör kunna vara öfverlåtet till fri exploatering eller huruvida vissa villkor böra fästas vid sådant utnyttjande, är det klart, att man särskildt skall rikta sig mot själfva förvärfvet, mot det första begagnandet af dessa egendomar. Hvad angår vattenfall, är det emellertid så, att det enligt svensk lag nu fordras koncession för begagnande af vattenfall i två afseenden, nämligen dels då man skall anlägga kraftledning för att tillgodogöra sig vattenkraften och dels då man vill öfverbygga kungsådra. Det rätta systemet är naturligtvis, om en pröfning med full verkan skall kunna äga rum, att man börjar från början och att sålunda pröfningen anknyter sig till förvärfvet och det första utnyttjandet. I öfverensstämmelse därmed ha vi i vår motion framställt ett yrkande, men detta har af utskottet ogillats. Jag skall emellertid hemställa, att Riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning, huruvida och i hvad mån koncession bör fordras såsom villkor för förvärf af vattenfall och för utnyttjande af vattenfall annorledes än genom den däraf frambragta kraftens distribution. Jag anser nämligen, att den utredningen står i så nära samband med den utredning, som är begärd i punkterna 3:o, 4:o och 5:o, och det borde vara en själfklar sak, att de göras i ett sammanhang och att icke den af mig nu berörda punkten lösryckes från hela utredningsarbetet.

Häruti instämde herr *Karlsson* i Fjäl.

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

Herr Zetterstrand: Herr talman! Samtliga utskottsledamöter med undantag af herr Lindhagen ha enat sig om afslag å hans hemställan i denna del, och jag ber nu att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Friherre Palmstierna; Herr talman! Det är tråkigt, att denna stora fråga förekommit till behandling så sent på aftonen, men icke förty är den af så utomordentligt stor betydelse, att jag anser, att man icke kan affärda densamma utan att något mera ingå på den föreliggande saken, i synnerhet som vattenrättslagstiftningen befinner sig i ett sådant skede, att det är nödvändigt att klargöra för sig denna fråga dels i vissa speciella hänseenden, dels i hela dess vidd.

Innan jag går in på det yrkande, som här är framställdt af lagutskottet, ber jag att få påpeka något af lagutskottets motivering, hvarpå yrkandet stöder sig, hvilket, enligt hvad jag kan förstå, är något missvisande. Eftersom man kan bygga vissa framställningar på detta uttalande, så ber jag att få rätta det. Här står visserligen på sidan 24 angående de norska förhållandena, att den proposition, som framlagts i stortinget, väsentligen bygger på 1907 års norska kommittéförslag, och så står det vidare därom: »Likaså synes det utskottet såsom ett opåkalladt ingrepp i den enskildes fria förfoganderätt öfver sin egendom att i allmänhet stadga koncessionsplikt och koncessionsvillkor för *utnyttjande af vattenfall* — — —. Att till stöd för ett motsatt åskådningssätt åberopa Norges föredöme synes utskottet icke riktigt». »Men i motsats mot det ofvanberörda norska förslaget till lag om koncession å elektriska ledningar har denna lagstiftning afseende främst å själfva förvärfvet af vattenkraft och att söka hindra det i Norge på detta område synnerligen mäktiga utländska kapitalet att blifva ännu mäktigare». Nu förhåller det sig med denna fråga på följande sätt. I Norge hade 1907 års kommitté uteslutande till syfte att reglera frågan om det *utländska* kapitalets inflytande i Norge i hvad som rörde vattenfall, grufvor och skogar. På kommitténs utlåtande byggde den kungl. proposition, som framlades den 15 februari 1908. Så blef det regeringsskifte. Den Knudsen-Castbergska regeringen tog tillbaka denna proposition den 18 juli 1908, och lagutskottet skref den 23 juli 1908, att regeringen gjorde detta för att den ville taga i öfvervägande, om icke koncessionssystemet borde vara gällande såväl för utlänningar som inlänningar. I en proposition af den 17 oktober 1908 polemiserar den nuvarande norska regeringen skarpt mot 1907 års kommittébetänkande och framhåller nödvändigheten af, att koncessionssystemet infördes vid *förvärf* af vattenfall lika mycket för *inlänningar* som för utlänningar, ty det vore i själfva verket omöjligt att skilja mellan in- och utländskt kapital, och dessutom måste man undvika monopolisering af de naturrikedomar, som förefunnos. Jag har naturligtvis framställt detta för att visa, att den

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

blifvande norska lagstiftningen icke endast berör utlänningar eller enbart kraftdistribution. Saken är, att det förefinnes en stor strid i Norge om föreliggande fråga, och jag har därför ansett mig här böra klargöra denna sak. Dessutom vill jag nämna den provisoriska lösningen af frågan genom förordningen af den 19 juni 1908, som angaf, att koncession skulle gälla öfver lag både in- och utlänningar. Jag har velat säga detta, innan jag går in på den föreliggande frågan, ty i annat fall befarar jag, att man kunnat erhålla en missvisande föreställning om saken.

Nu har, efter hvad jag kan förstå, utskottet tänkt sig, att koncession skulle erfordras för *kraftledningar* men icke för *förvärfvande* eller *utbyggande* af vattenfall. Därmed börjar man med det sekundära, kraftledningen, men anser att själfva utbyggandet af vattenfallen icke skulle vara underkastadt några koncessionsvillkor. Detta är enligt min uppfattning så mycket märkligare, som redan nu, efter 1880 års förordning, rätten har att bestämma öfver byggande i vatten, och enligt 1899 års förordning skall kunglig koncession föreligga vid kungsådras öfverbyggande. Genom 1902 års förordning infördes expropriationsrätt för framdragning af elektriska ledningar, som voro af större betydelse för det allmänna. 1907 års Riksdag skref och begärde lagändring i syfte att medgifva *expropriation* af jord »utom för ledningars framdragande jämväl för dammfästen, vattenledningar» och dylikt. Vattenrättskommittén har förklarat sig komma att lämna förslag afseende än mer vidgade expropriationsrättigheter. Slutligen ha vi hela sjöregleringsfrågan. Med andra ord: här framkommer en hel serie af olika expropriationsrättigheter, som för industrien äro alldeles nödvändiga, på denna serie af expropriationsrättigheter följer en hel del olika koncessionsförfaranden. Då undrar jag, huruvida man icke, då man tar upp en del af frågan till behandling, bör ha klart för sig, att vi här genom lagstiftningen komma att gifva utomordentligt stora rättigheter åt kraftindustrien och att man därför borde i tid införa en koncession, som kunde tillämpas olika på olika företag. Jag tror, att utvecklingen kommer att gå i den riktningen.

Det är så mycket märkligare, att man hos oss vill slå in på den vägen att stadga koncession för kraftledningar men icke för utbyggande af vattenfall, då man efter hvad som framgår af de forskningar, jag vidtagit, i andra länders lagstiftning använder koncessionsförfarandet för själfva utbyggandet och förvärfvandet af vattenfallen och i hufvudsak åtnöjer sig med säkerhetsföreskrifter för kraftledningarne. Nu kanske herrarne vilja invända mot mig, att hvad utlandet beträffar är vattnet i regel *publikt* och att fullständig privat äganderätt till vattnet existerar egentligen endast i Finland, Norge och Sverige samt att, när det gäller utbyggandet af vattenfall, som är publikt, man mycket väl kan tänka sig, att ett koncessionsförfarande bör tillämpas. Men jag vill då säga, dels att den publika karaktären af de utländska vattenfallen icke väsentligen kan

skiljas från hvad vi kalla *kungsådra* och dels att man långt in på 90-talet ända till 1897 i de schweiziska kantonerna underlättat åtkomsten af de publika vattenfallen, så att de förvärfvats med full äganderätt, alldeles som vi hos oss gjort beträffande kungsådra. Först på sista tiden har man infört koncessionssystemet. De invändningar, som kunna riktas mot mig, äro sålunda icke riktiga. I koncessionssystemet ingå koncessionsafgifter, maximipris, prisregleringar m. m.

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

Dessutom ber jag herrarne uppmärksamma den *norska* lagstiftningen i ärendet. Med den proposition, som framlagts inför årets storting och som behandlas af lagkommittén, vill man åstadkomma en verklig koncessionslagstiftning, som skulle gälla såväl utlänningar, som inländska bolag och korporationer. Häri fastslås koncessionstiden, koncessionsafgifter, hemfallsrätt åt stat och prisregleringar, detta i ett land där äganderätten hvad vattenfallen beträffar är mera individuell än i vårt land och där det icke finnes någon kungsådra. Man ser sålunda, huru utvecklingen gått i Norge, och det bör för oss vara ett memento.

Nu vill jag emellertid framhålla, att det finnes särskilda skäl, hvarför man bör ha koncession icke blott för ledningarna utan också för *utbyggandet* af vattenfallen. Vi ha ju för kraftledningars framdragande en koncessionstid på 40 år, men vi veta, huru mycket som kan hända under 40 år. Hela den nutida kraftindustrien är ett kvarts sekel gammal, turbinindustrien är ännu yngre och befinner sig i en rask utveckling. Det är svårt att veta hvad som kommer att ske 40 år härefter. Ja, vi ha visserligen koncession för kraftledningar, men kunna vi veta, hur länge dessa kraftledningar komma att användas? Det kan finnas andra sätt att öfverföra energi, det kan t. ex. ske direkt såsom vid gnisttelegrafien, ehuru det för ögonblicket är svårt att tänka sig, huru detta problem skall vinna sin slutliga lösning. Man kan också hänvisa på ackumulatorproblemet. Otänkbart vore ej, om man från de norrländska älfvarne efter en del år på pråmar transporterade energi uti ackumulatorer. Då skulle man kanske mot mig vilja invända: därigenom uppstode ju konkurrens, som förhindrade uppkomsten af monopol. Nej, ville jag svara, den trustbildning, som redan skönjes, skulle utveckla sig, såsom det skett i Schweiz och Tyskland, och under sådana omständigheter få vi kämpa med svårigheter, som vi kunde undkomma, om vi grepe saken i roten, och detta skulle kunna ske utan att hinder lades i vägen för det privata initiativet på detta område.

Herrarne ha kanske uppmärksammat, att i vårt grannland Norge följer man med intresse utvecklingen hos oss, och den norske kanaldirektören, som departementet brukar vända sig till i frågor sådana som dessa, har uttalat, att utvecklingen synes, efter hvad erfarenheterna från Sverige visa, gå i den riktningen, att vattenfallen mer och mer öfvertagas af stora aktiesällskap och konsortier; han säger vi-

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

dare, att på detta sätt uteslutes icke den möjligheten, att ett eller flere kapitalstarka konsortier, bestående kanske af utländska penningmän, med tiden monopolisera största delen af den användbara vattenkraften i landet. Detta, att han hänvisar på utvecklingen i Sverige, bör varna oss att vi i god tid tänka på hvad som kan komma att ske.

Så är det en annan sak, som jag ville framhålla beträffande koncessionslagstiftning för kraftledningar, nämligen att därmed kommer icke det utländska kapitalet under statens kontroll. I Norge beräknades år 1906 att af 167,000 hästkrafter icke mindre än 128,000 kommo på utländska händer, då det gällde kraftanläggningar öfver 6,000 hästkrafter. Nu säger man kanske: detta må gälla Norge, men till vårt land kommer icke det utländska kapitalet. Huru kan man våga att komma med ett så ansvarslöst tal? Vi ha sett i den utländska litteraturen, att man framhåller såsom lämpligt, att tyskt kapital placeras i våra vattenfall, och i den mån koncessionslagstiftningen utvecklas i andra länder skulle, om vi bibihålla den fulla äganderätten, utländskt kapital gärna och för evärdelig tid komma att placeras i våra vattenfall. Jag har nyligen hört af en person, som utvecklat en liflig verksamhet å detta område, att han rest omkring med tyskar, som besett vattenfall men som icke velat köpa ännu, emedan vår vattenrättslagstiftning ej moderniserats.

Huru det kan gå, när utlänningar komma in och besitta bolag, hafva vi senast sett exempel på vid Alby karbidbolag. Det blir då så, att ett utländskt konsortium genom aktier eller belåning behärskar ett företag, ett elektrokemiskt företag vid ett vattenfall, där det finnes ett fåtal arbetare sysselsatta i företaget, och så går hela tillverkningen ut ur landet utan glädje för vårt folk. Dock borde vi väl söka bevara dessa enorma naturrikedomar på sådant sätt, att de kunde komma oss själfva till godo. Därmed är icke sagdt, att icke det utländska kapitalet behöfves för lång tid framåt, men vi behöfva det väl icke för evärdelig tid. Vi behöfva koncessionstid för det utländska kapitalet, så länge vi äro beroende däraf, men vi böra icke låta det bita sig fast hos oss, utan det bör ställas under svensk kontroll.

Utskottets förslag lämnar icke någon hjälp i detta afseende. För öfrigt är det svårt, då det gäller bolagsformer, att skilja mellan inländskt och utländskt kapital; det utländska kapitalet är oåtkomligt.

Finge vi en verklig koncessionslagstiftning, är jag öfvertygad, att den privata industrien icke skulle på något sätt hämmas utan främjas, ty därigenom skulle jobberiet stäfjas. Man går ansvarslöst till väga med våra vattenfall för närvarande, det ha herrarne exempel på. Här om dagen satt jag på en resa och talade med en vattenkraftsintressent, som omnämnde, huru man bildade vattenkraftsbolag i södra Sverige: några vattenägare slogo sig tillsamman och för ett

fall, som var värdt 10,000 kr., begärdes det 25,000 i nominella aktier. Sedan skall detta förräntas och det blir ett uppjobbande af priserna, som man bör kunna stäfja ganska effektivt genom koncessionssystemet.

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

Så vill jag också framhålla, att i och med detta koncessionssystem beredes staten lättare än genom expropriationsrätten möjlighet att öfvertaga privatindustrien, därest staten skulle önska att inom en viss tid, 60, 70 eller 75 år åstadkomma någon vattenkraftsindustri för produktion af egen energi, om utvecklingen komme att gå därhän, att staten ansåg sig själf böra distribuera kraft.

Utvecklingen går ju så raskt på detta område, att det är nödvändigt, att man söker öfverblicka det hela, så att äfven byggnadssystemet vid anläggningarna blir af den art, att de framtida behofven väl tillvaratagas. Jag ber få påpeka, att man vid Trollhättan inrättat sig för 25 perioder, men våra flesta öfriga svenska kraftledningar hafva däremot 50 perioder. Det blir ytterst svårt att här åstadkomma någon samkörning. Vi måste ändra motorer, dynamos m. m. Detta måste man också taga hänsyn till härvidlag. Slutligen ber jag få säga, att, när vi här stå inför naturrikedomar af det föreliggande slaget, vi böra tänka på, att *nationen* i sin helhet har ett utomordentligt stort intresse, som ej bör förglömmas. Vattnet, som rinner fram öfver jorden, har icke framsprungit af marken själf, det har alstrats af hela nederbördsdistriktet. Den kraft, som det framrinnande vattnet åstadkommer, är icke afhängig direkt af äganderätten till marken. Man kan icke anlägga samma rent juridiska syn på tingen i det ena som i det andra fallet. På denna uppfattning hvilar äfven det lagförslag, som framkommit i norska stortinget.

Under sådana förhållanden synes det mig, att man åtminstone, hvad beträffar *vattenkraftbolag*, borde tänka på att införa koncessionssystemet vid utbyggande af vattenfallen i vårt land. Värre undantagslagstiftning än norrlandslagstiftningen blefve det ej. Jag tror, mina herrar, att utvecklingen så småningom kommer att gifva mig rätt däri, att det blir nödvändigt för oss att verkligen införa ett koncessionssystem på detta område. Staten behöfver möjlighet att kontrollerande ingripa på ett sätt, som är ägnadt att bevara vårt lands naturrikedomar åt svenska folket i dess helhet.

Herr talman, jag instämmer i det yrkande, som gjorts af herr Lindhagen.

Herr Zetterstrand: Jag skall icke ge mig in i någon sakdiskussion med den föregående talaren i detta ämne, därtill är jag icke vuxen. Jag vill emellertid säga, att lagutskottet på ett särdeles sorgfälligt sätt beredt detta ärende med all den sakkunskap, som utskottet kunnat förfoga öfver. Och jag vill försäkra, att hade vi ägnat proportionsvis lika mycken tid åt öfriga ärenden, så tror jag, att vi icke hade kommit så långt med vårt arbete, som vi nu gjort.

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

Friherre Palmstierna riktade i detta ärende den anmärkning mot utskottet, att det skulle kommit med missvisande uppgifter i ett hänseende, nämligen hvad beträffar den norska lagstiftningen. Detta påstående vill jag bestämdt tillbakavisa. Vi ha sagt, att denna lagstiftning har »afseende främst å själfva förvärfvet af vattenkraft och att söka hindra det i Norge på detta område synnerligen mäktiga utländska kapitalet att blifva ännu mäktigare.» Därmed ha vi icke sagt, att den icke äfven afser att hindra det inhemska kapitalet, men vi ha sagt, att den i främsta rummet söker hindra det utländska. Och därvid ha vi haft stöd af samma handlingar, som han här åberopat. Jag har ytterligare här en handling, som visar, att vi åtminstone enligt en annan sakkunnigs mening haft alldeles rätt i detta vårt påstående. Denne sakkunnige, civilingenjören Lübeck, har nämligen på ett sammanträde häromdagen yttrat sig i denna fråga på följande sätt: »Af de citerade uttalandena — det är samma uttalande, som friherre Palmstierna här anfört — framgår med all önskvärd tydlighet, att som skäl för den norska rörelsen alltid kunnat åberopas utlandets dominerande ställning samt den däraf följande faran för förveckling med främmande makter; af de utbyggda eller under utbyggnad varande cirka 500,000 hästkrafter kunna i rundt tal $^4/_5$ antagas stå under utländskt inflytande. Detta är alltså upphofvet; att man sedan velat ha samma bestämmelser för inländska bolag, har motiverats med *dels* att lagen eljest skulle verka som riktad mot utlandet, därvid man befarade repressalier, *dels* att det eljest kunde bli svårt att kontrollera det utländska inflytandet.»

Jag vill blott framhålla detta såsom stöd för, att utskottet icke alls kommit med några missvisande upplysningar, utan att de af utskottet lämnade uppgifterna äro fullt riktiga.

I sak tror jag, att vi ställt oss så pass sympatiskt till motionärernas förslag, som vi kunnat. Vi ha förordat ganska väsentlig utsträckning i afseende å koncessionsrätten. Men att vi icke gått precis lika långt, som motionärerna velat, torde de ursäkta oss.

Jag yrkar bifall till utskottets förslag i denna punkt.

Friherre Palmstierna: Jag tror, att herr Zetterstrand i någon mån har missförstått mig. Jag har sagt, att åtskilliga uppgifter i utskottets betänkande komma att *verka* missvisande. Men jag har icke sagt, att utskottet kommit med missvisande uppgifter. Det har rådt en fejd i Norge på detta område, som varit synnerligen skarp. Det heter i 1909 års norska kommittébetänkande, som rör »vasdragsreguleringer»: »Ehuruväl ett utsträckt förvärf från utländska kapitalisters sida af våra naturliga produktionskällor kan medföra större faror och faror af delvis annan art, nämligen politiska, än ett liknande förvärf från inländska kapitalisters sida, så gäller det dock också om det inländska kapitalet, att ett oinskränkt herravälde från dess sida i dessa angelägenheter skall medföra dels eko-

nomiska och dels sociala olägenheter.» Och så följer i detta betänkande liksom i 1908 års kungl. proposition om koncession vid förvärf af vattenfall ett ytterligare häfdande af denna mening.

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

Det råder, som sagdt, en politisk strid i denna fråga mellan olika läger i Norge. Och denna politiska strid borde på något sätt ha omnämnts i utskottets betänkande. Ty i annat fall får man, när man läser detsamma och icke känner förhållandena, en missvisande uppfattning om huru det verkligen är. Det är endast detta, jag velat säga, herr Zetterstrand.

Sedan öfverläggningen härmed förklarats afslutad samt herr talmannen framställt propositioner å de därunder gjorda yrkandena, blef utskottets hemställan af kammaren bifallen.

Efter uppläsandet af utskottets hemställan i *punkten 3:o)* lämnades på begäran ordet till

Herr Anderson i Arvika, som anförde: De frågor, som äro berörda i punkterna 3, 4 och 5, som man knappast kan skilja från hvarandra, när man skall diskutera denna sak, torde vid första påseendet förefalla ganska obetydliga. Men då man betänker, att de beröra vitala intressen i hela vårt näringslif, då kommer man nog till ett annat resultat.

Det har här föreslagits restriktiva bestämmelser för utnyttjande af vattenfall och elektrisk energi. Man får då naturligtvis fråga sig, om icke nuvarande bestämmelser äro tillräckliga för att reglera denna sak, eller om det fordras ytterligare sådana och af hvad slag. Här har föreslagits, att som villkor för att öfverbygga kungsådra och för att få draga fram elektriska ledningar, d. v. s. för att erhålla erforderlig expropriationsrätt och koncession i dessa fall, skulle vederbörande vara förpliktad att underkasta sig vissa bestämmelser med afseende å kraftens distribuering och i fråga om priset.

Jag skall nu först fästa mig vid förslaget, att de elektriska kraftanläggningarna skola vara underkastade bestämmelser om visst maximipris för elektrisk energi, ungefär i likhet med hvad förhållandet är i fråga om de villkor med afseende å biljettpris m. m., som bruka uppställas vid beviljandet af järnvägskoncessioner. Jag vill icke förneka, att det kanske i några fall kan vara behöfligt — liksom jag icke heller vill förneka, att det är möjligt — att bestämma sådana maximipris på ett väl afvägdt och rättvist sätt. Men jag vill på samma gång påpeka, att det kommer att möta synnerligen stora svårigheter att därvid finna bestämmelser, som icke verka hämmande på denna verksamhet och för öfrigt medföra olägenheter. Det är ju gifvet, att priset för elektrisk energi måste stå i visst förhållande till själfva anläggningskostnaderna jämte kostnaden för kraftens distribuering. Dessa omkostnader äro betydligt olika i olika fall. En del anläggningar äro med afseende å

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

byggnadskostnad och omkostnader för kraftens distribuering i sådant läge, att de kunna lämna elektrisk energi till betydligt lägre pris, än andra kunna göra. Jag skall här söka visa, huru det förhåller sig med en hel del olika anläggningar.

Af en nyligen utkommen statistik framgår, att under det vissa elektriska anläggningar ha en självkostnad af öfver 42 öre per kilowatt, äro andra anläggningar nere vid 7, 8, 9 eller 10 öre. Kostnaden varierar mellan ungefär $7^1/_2$ öre och 42,7 öre per kilowatt. Det är gifvet, att dessa anläggningar, som ha så olika självkostnadspris för frambringande af den elektriska kraften, också måste beräkna olika pris, då kraften försäljes. Af de anläggningar, jag känner till, vet jag ingen, som har ett visst pris för alla fall, utan priset måste lämpas efter olika omständigheter. Jag skall som exempel taga en anläggning, som jag väl känner till och som är — kan jag väl säga — typisk för dylika anläggningar i allmänhet. Den omfattar alla sådana grenar, som bruka förekomma vid ett modernt elektricitetsverk, nämligen generatorstation, högspänningsledning, understation med omformare och ackumulatorsbatteri, tvenne sekundärnät, ett för kraft och ett för ljus. Taxepriset för elektrisk energi är bestämdt till 90 kronor per hästkraft och år och 12 kronor för 16-ljus glödlampa. Dessa priser ha dock icke kunnat tillämpas annat än i vissa fall. Så har t. ex. priset för kraft varierat mellan 50 och 120 kronor per hästkraft och priset för ljus mellan 6 och 12 kronor för 16-ljus glödlampa, allt för år räknadt. Mätare användes icke i vanliga fall, endast undantagsvis. I fråga om motorer är priset 90 kronor för sådana, som ha 85 procents nyttig effekt, upp till 120 kronor för mindre motorer med endast 65 procents nyttig effekt. Det är med andra ord så anordnadt, att kraften betalas på sådant sätt, att kostnaden blir i möjligaste mån rättvist fördelad mellan konsumenterna. Om nu t. ex. staten i detta fall hade bestämt ett visst maximipris för den elektriska kraften, så skulle detta pris i ett fall varit alldeles värdelöst, nämligen om det satts så högt, att det motsvarat det högsta pris, som tillämpas. Men om, på samma gång som bestämmelse om ett visst maximipris utfärdats, vederbörande bolag fått monopol på visst område, skulle detta möjligen ha medfört, att bolaget användt denna sin särskildt privilegierade ställning att skaffa sig fördelar på abonnenternas bekostnad.

Det ställer sig ungefär på samma sätt med de elektriska anläggningarna i allmänhet. Om vi tänka på statens anläggning vid Trollhättan, så tillämpas där betydligt olika priser från omkring 30 kronor och till mer än dubbla detta belopp per hästkraft och år, beroende på de särskilda förhållanden och omständigheter, under hvilka kraften lämnas. Så förfares också vid en hel del större anläggningar i vårt land, där priset ofta varierar mellan 40 och 140 kr. per hästkraft, beroende på kraftbeloppet, ledningarnas längd m. m.

Ett värdesättande af den elektriska kraften skulle enligt mitt

förmenande icke kunna ske rättvist på annat sätt, än att det för hvarje särskildt fall verkställdes en fullständig sakkunnig utredning för att få fram det pris, som skulle kunna anses vara lämpligt och skäligt. Och detta skulle naturligtvis medföra betydligt arbete, kostnad och svårigheter.

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

Vidare är det en annan metod, som man i detta fall skulle kunna använda, nämligen att bestämma, att aktieägarne i vederbörande bolag icke skulle få åtnjuta mer än en viss nettoförtjänst, t. ex. 10 procents afkastning å det i bolaget nedlagda kapitalet. En dylik bestämmelse skulle emellertid vara ännu sämre. Ty däraf skulle gifvetvis följa, att så snart kraftägaren hade kommit upp till en vinst, som motsvarade maximum, hade han icke intresse af att förbättra sina anläggningar, tillämpa de nya metoder och anordningar, som oupphörligt uppstå, samt söka skaffa nya abonnenter, med andra ord, att sköta anläggningen så, att den lämnar den största möjliga vinsten.

Jag tror för min del, att det redan finnes sådana omständigheter, som tillräckligt reglera kraftprisen. För det första ha de stora bolag, som byggt större kraftstationer, tilltagit dessa i sådan skala, att de i regel få arbeta många år för att erhålla någon förtjänst. Jag känner till en hel del sådana större kraftanläggningar, som arbeta med förlust, men jag känner till mycket få, som ha någon förtjänst på sin affär. Jag har hört från mycket sakkunnigt håll uppgifvas, att, om man sammansloge alla kraftanläggningar i vårt land, vinsten uppginge till icke mera än omkring fem procent, och det kan man icke säga vara särdeles mycket. Dessutom finnes det ju andra förhållanden, som göra, att nog Riksdagen kan ingripa, om så skulle fordras. Då regeringen lämnar tillstånd att öfverbygga kungsådra, fästes alltid det villkoret vid ett sådant tillstånd, att dammägaren skall vara underkastad den ytterligare inskränkning i rätten att tillgodogöra sig vattnet i kungsådra, som kan föranledas af ny lagstiftning beträffande vattenrätten och därmed sammanhängande ämnen.

Rörande åter koncessionssystemet, är detta tillämpadt på alla ledningar, som omfatta någon större sträcka. Det tillämpas vid alla ledningar med öfver 220 volt, och man kan sålunda icke bygga en ledning ens öfver en kilometer utan att man måste underkasta sig koncession, och vid beviljande däraf fogas alltid ett villkor, så lydande: »Anläggningens innehafvare skall vara skyldig iakttaga de allmänna bestämmelser i fråga om leverans af elektrisk kraft från anläggning af nu ifrågavarande slag, som framdeles kunna blifva af Kungl. Maj:t utfärdade.» Detta innebär ju ändock, att, om en koncessionsinnehafvare skulle missbruka sin rättighet till förfång för konsumenterna, Riksdagen och regeringen härvidlag verkligen ha rätt att ingripa och utfärda sådana bestämmelser, som skulle tvinga honom att däri handla på ett bättre sätt. Men att företaga denna

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

åtgärd i onödan är enligt mitt förmenande oklokt, ty det skulle verka hämmande på denna för vårt land viktiga industri.

Min uppfattning är den, att värdet af vattenkraften är betydligt öfverskattadt. Om man granskar den kostnad, som uppstår vid utbyggandet af ett vattenfall för uttagande af elektrisk energi, skall man finna, att själfva vattenkraften icke representerar så synnerligen stort värde af kostnaden i dess helhet. Dessutom ha vi ganska rikligt med vattenkraft i vårt land. Den är beräknad till 4,000,000 hästkrafter, och däraf är utbyggdt icke mera än 400,000 hästkrafter, således endast 10 procent. Om man räknar med kraftbehofvet i vårt land, skall man finna, att tillgången på vattenkraft många gånger öfverstiger det behof, som finnes för närvarande och antagligen under ganska lång tid framåt skulle komma att förefinnas. Enligt den officiella statistiken användas i Sverige 311,000 hästkrafter vattenkraft — däri inbegripet äfven vattenturbiner — för elektriska anläggningar. Denna siffra är från år 1906, sedan har den antagligen höjts till 400,000 hästkrafter. Ångmaskiner representera 237,814 hästkrafter och andra motorer 15,000 hästkrafter. Om man därtill lägger den kraft, som järnvägarna använda och hvilken jag icke egentligen kan ange så noga, torde man komma till cirka 800,000 hästkrafter. Om man därifrån afräknar de nära 80,000 hästkrafter sågverken använda — dessa komma nog inte att öfvergå till elektrisk drift, emedan de äga billigt bränsle —, utgör behofvet af elektrisk kraft inte synnerligen stor procent af hela landets vattenkraft.

Jag vill äfven påpeka, att man har en annan faktor att räkna med, som i betydlig grad inverkar reglerande på kraftpriserna. Vi veta ju, att de egentliga distributionsorterna eller afnämarna äro stadssamhällena, och på alla ställen, där det finnes stadsplan enligt byggnadsstadgan, får icke expropriationsrätten tillämpas. Det ligger sålunda helt och hållet i dessa stadssamhällens makt att afgöra, om en kraftanläggning får dragas in i samhället och utveckla sig där. I sammanhang därmed kunna naturligtvis dess abonnenter också träffa öfverenskommelse om de villkor, som de äro benägna att gå in på med afseende på den elektriska kraften. Så har det nu skett i allmänhet, där elektrisk kraft dragits in i stadssamhällena, och jag antager, att det kommer att ske på samma sätt händanefter.

Sedan jag nu talat om de svårigheter, som skulle vara förenade med en generell bestämmelse om maximipris för elektrisk kraft, skall jag öfvergå till att säga några ord om huru en dylik åtgärd skulle verka inom denna industri. Det är ju gifvet, att, då det för närvarande möter betydliga svårigheter att utveckla denna industri som önskligt vore, dels på grund af otillräckligt kapital, dels af brist på afnämare, dessa svårigheter ytterligare skulle ökas, om man lade en så betydande hämsko på utvecklingen, som man här ifrågasatt, allra helst om man skulle göra detta i onödan, utan att verkliga skäl förelåge. Det skulle vara att införa en princip på det ekonomiska området, som enligt mitt förmenande icke vore

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

lämplig. Ty det är ju gifvet, att det för den enskilde, som äger vattenkraft och utan svårighet kan åstadkomma elektriska ledningar, skulle verka hämmande på hans rörelsefrihet, om staten skulle ingripa och reglera kraftpriserna. Saken är dock så pass viktig, att vi icke böra tillgripa denna åtgärd annat än i nödfall. Och jag frågar: föreligga några skäl för en dylik åtgärd? Ja, ingen af motionärerna har härutinnan lämnat något svar. Den ende, som har berört frågan, är herr Åkerlund. Han säger: »Ehuru man icke med fog lär kunna beskylla ägarne till de kraftstationer för vattendrift, hvilka hittills kommit till stånd i vårt land, att hafva sökt obehörigt uppskörta den allmänhet, som af dem ställt sig i beroende» etc. Han kan sålunda icke påvisa något skäl, som förefinnes för närvarande, och på samma sätt förhåller det sig med de andra motionärerna. Är det då någonting, som vi säkert kunna vänta, som utgör skäl för tillgripande af en sådan åtgärd? För min del tror jag det icke. Af hvad förut blifvit påpekadt finner jag, att de kraftbolag, som arbeta i vårt land för närvarande, få sköta sig mycket väl under många år för att få affären verkligt gifvande, så att de kunna kalla den räntabel. Af undersökningar, som blifvit gjorda, framgår, att kraftprisen i stället för att höjas i regeln sjunka. Detta har sina naturliga orsaker. Kraftkällorna äro nämligen betydligt rikare än att man kan ha användning för dem på nära håll, och följden är den, att bolagen utsträcka sin verksamhet öfver ett stort område samt lämna abonnenterna gynnsamma villkor för att få användning för sin kraft och därigenom göra företagen räntabla, och jag tror för min del, att de få hålla på ganska länge med detta arbete, innan affären blir så ordnad, att den bär sig.

Då vi sålunda redan nu äga möjlighet att reglera förhållandena på grund af de villkor, som fästas vid rättigheten att öfverbygga kungsådra, och då vid beviljandet af koncession Riksdagen och Kungl. Maj:t ha rätt att ingripa, om så fordras, böra vi vänta med dessa bestämmelser tills vidare och icke lägga hinder i vägen för en industri, som är så viktig för vårt land. Jag ber därför att få yrka afslag på punkt 3:o i utskottets hemställan.

I detta anförande instämde herrar *Jeansson* i Kalmar, *Gustafsson* i Mjölby och *Persson* i Borrby.

Herr Zetterstrand: Herr talman! Se vi på förhållandena sådana de för närvarande gestalta sig i vårt land, vill jag ge den föregående talaren rätt däri, att man kan komma till den uppfattningen, att de ifrågasatta bestämmelserna icke äro behöfliga. Men tänka vi på framtiden, kunna vi få en annan uppfattning. Vi ha ifrån Schweitz exempel på hvart det leder, om man icke är förtänksam. Där har bildats en hel del vattenkraftsbolag, som slagit sig samman i större och större grupper och slutligen bildat en trust. Just för att förebygga sådant bör man se sig för i tid. Den

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

förre talaren sade, att vi kunna vänta, tills sådana omständigheter inträffa. Jag tror icke, att vi böra göra detta, utan bestämma oss i rätt tid. När man beviljar koncession, kan man föreskrifva vissa villkor, men när den en gång är beviljad och anläggningen kommit till stånd, kan man icke gifva några föreskrifter, utan att detta anses som ingrepp i dens rättigheter, som gjort anläggningen. Jag tror därför, att man i rätt tid bör gifva föreskrifter.

Hvad den förre talaren mest riktade sig mot var bestämmelserna om maximipris. Jag tror, att han har fullkomligt rätt däri, att priserna för närvarande icke äro så stora och att affärerna icke äro så lysande för bolagen. Men man kan tänka sig, att det blir en trust äfven inom denna industri. Men om det skulle blifva en trustbildning — vi ha en liten början därtill i sydöstra Sverige — och om den skulle utveckla sig mer och mer och blifva enarådande öfver större områden, och sedermera industrier skulle uppammas just till följd af den elektriska kraft, de få, och om de sedan skulle kunna höja sina priser huru mycket som helst, då tror jag, att detta för industrien skulle innebära en stor fara. Att man vid bestämmandet af maximipriser bör gå försiktigt till väga och tillse, att de, som gjort anläggningarna, få god valuta, det är jag med om, men icke att man ställer det så, att de kunna höja priserna huru mycket som helst. Jag tror, att man kan ha en god vägledning i detta fall, när man ser på förhållandena vid de enskilda järnvägarna. De bestämma sina taxor själfva, men jag tror, att de icke få höja taxorna utan Kungl. Maj:ts tillstånd. På samma sätt borde man äfven här endast bestämma maximitaxor för att på detta sätt hindra respektive bolag att höja priserna huru mycket som helst. Gjordes prisförhöjning beroende på tillstånd af Kungl. Maj:t, så tror jag, att man kommit till ett ganska lyckligt resultat.

Nu nämnde den föregående talaren, att man har koncession på alla större anläggningar. Ja, det är sant för den händelse ledningarna äro dragna ofvan jord, men icke om de äro dragna under jord. Och det är icke så säkert, att det icke kan inträffa, att stora ledningar komma att dragas under jorden. Därför tror jag, att man äfven i detta afseende bör vara förtänksam vid meddelandet af bestämmelser. Hvad som åsyftas i dessa punkter är, att frågan skall underkastas utredning, och jag för min del fritager mig bestämdt från att på något sätt lägga hinder i vägen för elektriska ledningars anläggning, och icke heller vill jag vara med om att försvåra eller betaga dessa industriägare möjligheten att få en mycket god och skälig inkomst för ledningarna. Men hvad jag vill hindra är, att de framdeles skola kunna efter behag uppskörta en allmänhet, som inrättat sig för begagnandet af kraften.

Jag yrkar bifall till utskottets förslag.

Herr Sandström: Herr talman! Det förefaller mig som den näst sista ärade talaren litet för mycket fäst sig vid den kraft-

producerande industriens intressen och förbisett den kraftkonsumerande. Men man måste söka att rättvist och jämnt väga mellan dessa båda, och hufvudfrågan blir då: är vattenfallsindustrien såsom kraftindustri underkastad fri konkurrens, eller bör den icke kallas en monopolartad industri? Jag tror icke, att den ärade talaren kan förneka, att det senare är fallet. Denna industri måste på grund af de stora kostnader, som äro förenade med att leda kraften på längre afstånd, redan nu anses innefatta ett monopol, och detta förhållande gör den naturligen särskildt lämpad för trustbildning. Under sådana omständigheter och då man känner, huru det går till vid dylika monopol, nämligen att monopolinnehafvaren förr eller senare, och så mycket omständigheterna det medgifva, söker att taga ut det mesta möjliga af sin affär, så anser jag, att staten här måste, såvidt möjligt, gripa reglerande in. Gör staten det icke, så är detta detsamma som att utlämna den kraftkonsumerande industrien åt vattenfallsägarnes godtycke.

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

Nu finnes det egentligen endast ett praktiskt sätt att åstadkomma en dylik reglering genom statens inverkan, och det är att, såsom man gjort i utlandet, begagna sig af koncessionssystemet. Så snart man icke vill vinna mer än som här ifrågasättes, nämligen att gripa in i själfva prisbildningen, då kan man inskränka sig, såsom utskottet föreslagit, till koncession med hänsyn till själfva kraftledningen och behöfver icke fästa koncessionen vid själfva vattenfallets utnyttjande. Sådana koncessioner ha vi redan, och det gäller endast att utvidga dem, så att de blifva effektiva och räcka till att skydda kraftkonsumenterna. En sådan utvidgning skulle förnämligast bestå däri, att själfva rätten att reglera priserna komme in i koncessionen, vidare att 1902 års bestämmelser kompletterades, så att de finge gälla äfven ledningar under jord liksom ock ledningar å egen mark, d. v. s. kompletterades så, att koncession skulle fordras i alla fall, då det icke är fråga om att endast använda kraften på platsen för eget bruk. Naturligtvis förhåller det sig så, som den ärade talaren sade, nämligen att det är förenadt med stora svårigheter att bestämma maximitariffer. Men jag tror, att, om herrar vattenfallsteknici ville använda lika mycket skarpsinne, som de utvecklat för att upptäcka och framhålla dessa svårigheter, på att lösa svårigheterna, de skulle lyckas häri. Man har lyckats i utlandet, och då måste man lyckas äfven hos oss. I alla händelser *måste* dessa svårigheter öfvervinnas. Ty valet står mellan att göra detta och att låta den kraftkonsumerande industrien fritt exploateras af vattenfallsägarne.

Den ärade talaren anmärkte emellertid, att för närvarande icke några sådana olägenheter yppat sig. Kraftindustrien har, sade han, till och med svårt att bära sig, och om det i framtiden skulle visa sig, att något af dessa befarade missbruk af monopolet skulle inträda, vore det tids nog att vidtaga reglerande åtgärder. Jag tror dock, att det finnes starka skäl att vidtaga dem redan nu, och att det ligger *fara* i dröjsmål. Först och främst äro vi ju ense om,

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

att detta reglerande ingripande bör ske med en så liten inskränkning och kränkning af existerande rättigheter som möjligt. Ju förr man får koncessionsvillkoren införda och tillämpade, desto lättare låter det sig göra att ge dem behörig effekt utan att behöfva låta dem verka retroaktivt på de kraftledningar, som redan äro anlagda. Orsakerna till att dessa befarade missförhållanden ännu icke visat sig, äro att söka dels däri, att kraftindustrien ännu befinner sig i sin begynnelse, och dels och kanske hufvudsakligen däri, att vår vattenrättslagstiftning är så bedröflig som den är, så att det för närvarande möter de allra största svårigheter att bebygga och exploatera vattenfall. Det kan draga ut ända till åtta à nio år, innan en ansökan om dammanläggning är fullt klar, om den möter motstånd hos strandägare eller andra intressenter, som förstå att sköta sin sak någorlunda. Själfva tillgodogörandet af fulla vattenfallskraften möter likaledes de största svårigheter. Det finnes till exempel nedanför fallet ett strömdrag, som endast i sammanhang med fallet kan tillgodogöras, men sådant får icke ske mot ägarens bestridande. En reglering af vattendraget, som skulle kunna fördubbla värdet af vattenfallet, kan i de flesta fall icke äga rum efter nuvarande bestämmelser; det möter ett sådant otal af tvister, processer och skadeersättningar, att det är ett ytterligt litet fåtal fall, där en dylik reglering kunnat genomföras. Nu pågår ju en utredning genom vattenfallskommittén för att förbättra dessa förhållanden, och man har utarbetat förslag, som äro synnerligen genomgripande och synnerligen praktiska. De afse att lämna vattenfallsägare vidsträckt rättighet att lösa in såväl delar af fallet som plats för vattenkanaler, för dammar och dammfästen, för arbetarbostäder och öfriga behöfliga byggnader, och de afse vidare att öppna möjlighet att reglera vettendragen i hela deras längd till alla intressenters stora nytta. Så snart dessa förslag blifvit genomförda, tror jag, att det skall bli en helt annan fart på vattenindustrien än nu. Då kan man fråga: skola de säkerhetsåtgärder mot monopolets missbruk, som nu ifrågasättas, vidtagas, *innan* vattenrättskommitténs förslag blifvit förelagda Riksdagen och eventuellt bifallna, eller skall man spara dem till ett senare tillfälle? Det synes mig uppenbart, att det ena som det andra måste genomföras i ett sammanhang, så att samtidigt med det att vattenrättsägarna få dessa vidsträckta rättigheter, som de behöfva, säkerhetsbestämmelserna blifva fastställda. Det finnes ett rent praktiskt skäl, som talar härför. Ty om icke staten tillvaratager sina intressen, innan den lämnar dessa vidsträckta rättigheter åt vattenfallsindustrien och vattenfallsintressenterna, är det fara värdt, att de nu föreslagna säkerhetsåtgärderna sedan icke kunna genomföras. Vår representation är sammansatt på sådant sätt, att inom dess ena hälft äro vattenfallsintressena så pass dominerande, att man där har en väsentligen annan syn på denna sak, än jag antager, att vi ha i denna kammare, och skall det finnas någon möjlighet att få Första Kammaren att gå med på införande

af en statens rätt att reglera kraftpriserna, hvilken rätt inom Första Kammaren anses som en onödig hämsko på industrien, så tror jag, att detta måste ske före eller senast i sammanhang med införandet af de af vattenrättskommittén gifna bestämmelserna, på hvilka vattenfallsintressenterna sätta det största värde. Förhållandena äro i själfva verket sådana, att om statens och den kraftkonsumerande industriens intressen skola behörigen tillgodoses, så måste man ställa sig på den ståndpunkten, att statens regleringsrätt göres till ett *villkor* för beviljande af de lättnader, som kraftindustrien behöfver. Om Andra Kammaren häfdar denna ståndpunkt, blir det i själfva verket så, att den agitation, som nu drifves af vattenfallsägarna mot krafvet på koncession för prisreglering, är ägnad att medföra dröjsmål med införandet af dessa lättnader. Och därför kan man hoppas, att vederbörande i medvetande härom småningom skola inse, att denna agitation i industriens eget intresse snarast bör upphöra.

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

Herr Jeansson i Kalmar: Herr talman! Jag begärde ordet med anledning af herr vice ordförandens i lagutskottet yttrande angående bestämmande af pris och villkor för vattenkraft. Jag är för min del af den åsikten, att en sådan lagstiftning vore i högsta grad olycklig, ty den skulle leda därhän, att man icke skulle vilja placera sina penningar i vattenfallsföretag. Det är gifvet, att om vinsten på detta sätt skulle fixeras utan att samtidigt någon garanti ställdes mot förluster, skulle detta icke blifva någon affär, och folk skulle föredraga att placera sina penningar på annat håll, och då komme icke det kapital, som eljest skulle kunnat komma vattenkraftsindustrien till godo, att användas på detta sätt. Det vore att motarbeta, hvad man framför allt velat vinna, nämligen vattenkraftens utnyttjande i vårt land. Man bör icke hysa farhågor för, att den elektriska vattenkraften skall betalas för dyrt, då man kan vara öfvertygad om, att konkurrensen mellan säljarne kommer att reglera denna sak. Vattenkraften har dessutom svåra konkurrenter, först och främst i ångkraften. Ångkraften blir billigare år från år. Visserligen kan man tänka sig, att vattenkraften kan bearbetas på ändamålsenligare sätt än nu, så att både den och ledningarna kunna bli billigare, men faktum är dock — jag kan säga detta af egen erfarenhet — att ångkraften gått fortare framåt i prisbillighet än hvad vattenkraften gör. Jag kan gifva ett exempel i detta fall, För att slippa kolimport hade jag underhandlat om att till min fabrik införa elektrisk kraft från vattenfall. Jag underhandlade på basis af 80 kronor per hästkraft för vattenkraften; kostnaden för den använda ångkraften var nämligen detta.

Sedermera inkom emellertid från tillverkare af ångmaskiner anbud på att lämna en ångmaskin, som i bränsle icke förbrukade mer än hälften så mycket kol som den nuvarande, hvilken konstruerades för 10 år sedan. Under det att hittills åtgått en kilo kol per indikerad hästkraft och timme, lämnades nu garanti för högst $^1/_2$ kilo

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

kolåtgång, d. v. s. att om jag förut kalkylerat med 80 kronor per hästkraft, så komme jag genom dessa nya förhållanden, som inträffat till följd af nya uppfinningar vid ångmaskinstillverkning, att få räkna med ungefär halfva beloppet, d. v. s. 40 kronor per indikerad hästkraft och timme. Och följden har blifvit den, att man måste slå ur hågen att använda vattenkraft, ty den kan ej lämnas till detta pris. Således ser man af detta exempel, att den konkurrens, som finnes med ångmaskinerna, varit till fyllest att hindra ägare af vattenkraft att uppskörta konsumenterna; äfvensom att det ej behöfs något ingripande från lagstiftarnas sida att bestämma pris.

Jag ber, herr talman, med anledning häraf att till fullo få instämma i hvad herr Anderson i Arvika, som är en erfaren man på detta område, sagt, och jag instämmer också med honom i, att det icke är någon särskildt vinstgifvande affär nu att sälja kraft från vattenfall. Jag ber att få yrka afslag på utskottets förslag i punkt 4.

Grefve Hamilton: Herr talman! Jag förstår icke, hvarför vissa af de talare, som nyss haft ordet, varit så rädda för maximaltaxor. Allting beror väl på, huru dessa taxor komma att ställas. Innan man fått vetskap härom, behöfver man väl icka hysa någon farhåga. Det vore ju meningen, att det skulle läggas i Kungl. Maj:ts hand att bestämma dessa taxor. Och jag förmodar, att Kungl. Maj:t därvid skall taga under öfvervägande, hvad som är rättvist. Förhållandet är emellertid, att vissa bolag ha köpt vattenfall, synnerligast i södra Sverige, och därifrån distribuerat elektrisk kraft icke allenast till städerna, utan äfven till landsbygden enligt kontrakt, gällande under vissa år. Nåväl, då säga herrarna, som bo i städerna, att stadssamhällena ju själfva kunna bestämma priset på kraften, i framtiden därigenom att städerna kunna vägra de elektriska bolagen att få sina ledningar därstädes införda. Ja, det gifver jag dem rätt i. Men hvad landsbygden beträffar, finnes det icke några dylika medel att utöfva påtryckningar. Man kan ju tänka sig, att i vissa delar af landsbygden landtmännen ha elektrisk kraft till att drifva tröskverk m. m. Det talas också om, att de vilja hafva elektrisk kraft till att plöja sina åkrar. Hvad skulle följden kunna blifva? Jo, om en del år kan ett bolag utan vidare höja priset på den elektriska kraften, alldeles som bolaget själf behagar, och således taga ett alldeles orimligt pris för denna kraft, sedan landtmännen och industrierna på landsbygden ha inrättat sig efter förutvarande förhållanden.

Nu kan man ju säga, att det är en orättvisa, om staten lägger sig i denna fråga. Men är det väl en större orättvisa, än att staten bestämmer taxorna för järnvägsdriften? I båda fallen erfordras koncession. Bolagen fordra ju att få draga sina ledningar öfver enskild mans marker, i enlighet med expropriationslagen. Är det rättvist, att staten skall bestämma frakttaxorna på järnvägarna, så att dessa

icke skola skinna trafikanterna, bör det också vara rättvist, att staten har bestämmanderätt med afseende å elektriska ledningars framdragande.

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

Herr talman, jag ber att få yrka bifall till utskottets förslag.

Friherre Palmstierna: Jag förstår icke, huru herr Jeansson kunde yttra sig så, som han gjorde. Till en början vill jag erinra om, att stenkolsprisen hafva varit i stadigt och sakta stigande sedan en lång tid; och i den mån konsumtionen ökas och tillgången minskas, är det ju gifvet, att stenkolsprisen *måste* stiga. Det är äfven så, att teknikens utveckling ej i längden kan uppväga de stigande stenkolsprissn.

Skall man sedan tänka på ett visst enskildt företag och se till, huru konkurrensen där skulle kunna tänkas ställa sig mellan den elektriska kraften och ångkraften, så, om där först har behöfts en elektrisk installation och man sedan inrättar en ånginstallation, huru vilja herrarne då tänka sig, att man skulle kunna ekonomisera både den elektriska och ånginstallationen? Har man väl fått en elektrisk installation, så vill man nog behålla densamma, annars springa kostnaderna i höjden alltför mycket.

För resten säger herr Jeansson, att det är farligt, om konkurrens saknas. Nej, säger jag, någon konkurrens bör icke finnas. Ty därigenom skulle man endast komma att kasta bort den dyrbara kopparn genom att låta kraftledningarna korsa hvarandra härs och tvärs. Att skapa konkurrens, *det* vore ett slöseri, som icke borde få förekomma i vårt land. Och för öfrigt finnes det icke någon kraftproducent, som icke, då man frågar honom, tydligt och klart framhåller, att lokalmonopol måste uppstå. Vi kunna såsom exempel taga Hemsjökonsortiet, som behärskar en stor del af sydöstra Sverige, nämligen vidsträckta områden i Blekinge samt södra Småland och östra Skåne. Det är ett enda bolag. Man torde också kunna förutspå bildande af ett stats-kraftnät mellan Karsefors, Trollhättan, Motala ström och Älfkarleby. Och därefter komma helt visst de privata företagen att sluta sig ihop. Det är väl tanken. Den har för öfrigt redan blifvit framkastad. Huru kan man under sådana förhållanden komma och tala om konkurrens, som icke *får* förekomma på detta område? Ty det vore mycket oekonomiskt. Det finnes heller ingen enda kraftproducent, som vill skapa konkurrens, hvarigenom en hel del kapital, som blifvit nedlagdt i ledningarna, blefve bortkastadt.

Jag ber att få säga, att när man vet, att stora företag måste bildas, och att de behöfva en så utsträckt expropriationsrätt, som ingen privatindustri i landet någonsin fått, så måste man erkänna, att, äfven om industrien behöfver denna rätt, det dock är alldeles nödvändigt att skaffa garantier för, att staten kan öfva erforderlig kontroll på kraftprisen.

Mina herrar, när man koncessionerade de enskilda järnvägarna,

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

visste man icke, huru prisfluktuationerna å deras tariffer skulle ställa sig. Men då bestämde man emellertid en reglering af fraktsatserna. Om icke svenska Riksdagen nu skulle begagna tillfället att tillgodose sina intressen i afseende å kontrollen å kraftprisen, tror jag, att våra efterkommande skola klandra oss, att vi icke förstått att använda det tillfälle, som vi haft.

Herrarna skola nu icke säga, att det icke går att åstadkomma maximalprisreglering. Huru är det i England? Där har man sådan. Så är äfven förhållandet vid det största företaget i detta slag, som finnes i Baden, det stora Laufenburgerverket, som presterar öfver 48,000 hästkrafter netto. Det fick koncession år 1905. Då fastställdes emellertid tio procents maximivinst. Skulle densamma öfverskrida denna gräns, nedsättas kraftprisen på statens hemställan. Det stora Jonage-verket i Frankrike, med 10 à 20,000 hästkrafter, har också en maximaltariff. Jag skulle kunna draga upp det ena exemplet efter det andra. Äfven i det senaste norska förslaget förekomma maximaltariffer.

Ja, det är så, mina herrar, att man försöker uppstapla sten på sten, så att det till slut blir ett stort berg. Men det är icke rätt att göra detta i en så enormt viktig fråga som den föreliggande. Man bör icke gå till väga på det sättet. Måhända är anledningen, att man icke känner till förhållandena. Om emellertid från kraftproducenternas sida skulle sägas, att det är omöjligt att fastställa maximaltariffer, så behöfver man endast peka på utlandets erfarenhet.

Jag säger, mina herrar, att det är viktigt, att vi förstå att i god tid, innan vi gifva fulla rättigheter åt industrien, också skapa den kontroll, som erfordras för dessa rättigheter, som enligt min mening industrien verkligen behöfver.

Herr Åkerlund: Herr talman! Då jag icke under några villkor vill skapa svårigheter för utnyttjande af vårt lands vattenkraft speciellt för detta ändamål, har jag trott, att man just genom fastställande af maximaltaxor skulle förekomma de verkligen berättigade farhågor, som förefinnas. Jag tror, att Första Kammaren, då den har afslagit denna fråga, begått ett stort misstag. Ty min innerliga öfvertygelse är den, att får man icke sådana taxor fastställda, som tillförsäkra allmänheten att till skäligt pris erhålla elektrisk kraft — naturligtvis också med tillgodoseende af kraftstationsägarnas berättigade kraf — kommer man snart nog att försvåra dessa viktiga anläggningar. Det är dock af yttersta vikt, att den naturkraft, vi äga uti vattenfallen, fortast möjligt kommer allmänheten till godo, och att detta sker på ett sådant sätt, att också den konsumerande allmänhetens rimliga kraf verkligen blifva tillfredsställda.

Här har man visserligen talat därom — det var herr Jeansson, tror jag, som yttrade det — att man ju kan åstadkomma konkurrens

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

med vattenkraften genom stenkol. Ja, det vet väl icke herr Jeansson eller någon, huru länge stenkolen komma att stå till vår disposition. I fråga om vattenkraften anser jag, som sagdt, att den bör tillgodose landets behof i allmänhet på ett sådant sätt, att ingen må blifva uppskörtad, men äfven de, som hafva verkställt anläggningen, hafva sin berättigade och goda vinst.

Jag har i min motion äfven framställt några andra yrkanden, som visserligen cke stå i omedelbart sammanhang med den nu behandlade punkten, men hvilka jag dock skulle önska att nu få något beröra, och jag hoppas, att herr talmannen tillåter, att jag nu får tala äfven om fjärde och femte punkterna här i utlåtandet. Jag håller nämligen före, att de farhågor, som man hyser därför att konsortier eller truster skulle slå under sig vattenkraften, knappast skulle vara befogade, därest opartisk myndighet fastställde taxor för den kraft, som distribueras. Hufvudsaken för mig har alltid varit, att vi så fort som möjligt måtte tillgodogöra oss dessa naturtillgångar, vare sig det kommer att ske genom konsortier eller enskilda personer. Men genom att på sätt nu sker lämna fältet öppet för personer att slå under sig dessa kraftkällor och sedermera enväldigt bestämma priserna, så kommer man enligt min innerliga öfvertygelse att just precis motverka hvad som man vill vinna. Jag syftar härvid på den ställning, man intager från mycket konservativt håll, där man verkligen ofta tror, att man, genom att säga nej till allting, skall kunna få fram hvad man vill. Det går icke, mina herrar!

Då jag, herr talman, hyser denna åsikt, kan jag naturligtvis icke annat än med det lifligaste intresse sluta mig till det uttalande, som utskottet gjort i hufvudpunkterna af sitt utlåtande, till hvilket jag ber att få yrka bifall.

Herr Jeansson i Kalmar: När jag talade om konkurrens, så var det icke endast om konkurrensen de olika vattenfallen emellan, utan jag betonade uttryckligen — och jag hoppas, att jag gjorde det tydligt nog — att det var konkurrens med ångmaskinerna, som skulle inverka reglerande. Jag påvisade, att maskinerna förbättras år från år, och att denna kraft blir billigare och billigare, äfvensom att förhållandena därigenom regleras, ty en person, som behöfver kraft, tager den naturligtvis, där han får den billigast. Detta är en alldeles naturlig regulator för, att icke ägarna af vattenfall skola kunna uppskörta allmänheten.

Friherre Palmstierna anmärkte, att stenkolsprisen varit i ständigt stigande. Jag köper stenkol hvarje månad och jag har många år hållit på med det. På grund af den erfarenhet, som jag sålunda har, får jag emellertid säga, att stenkolsprisen hafva varit rätt duktigt i fallande under de senare åren. Jag lefver med uti det praktiska lifvet, i motsats till friherre Palmstierna, och jag känner därför själf förhållandena, hurudana de äro och verka.

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

Om man känner till förhållandena så väl i praktiken som i teorien, får man en annan inblick i saken. En i praktiska förhållanden erfaren man måste hålla på den uppfattning, som jag här uttalat, nämligen att kapitalen måste skaffas för våra vattenfalls utnyttjande — eljest få dessa ligga oanvända. Om det göres alla möjliga svårigheter för kraftbolagen att kunna existera, om vissa maximipriser bestämmas, så att vinsten icke blir tillräckligt lockande eller så att icke någon garanti finnes för, att icke anläggningen skall blifva till förlust, då säga kapitalisterna: I dylika företag, som utgöra undantag från vanlig affärsverksamhet, vilja vi icke placera våra penningar. Men placera ej kapitalisterna sina penningar där, så blir det inga kraftstationer, och hur blir det då? Alla teorier till trots måste vi dock hålla oss till saken och se den så, som den verkligen ligger.

Jag har ingen anledning att frångå mitt förut gjorda yrkande om afslag på utskottets hemställan i den nu föredragna punkten.

Friherre Palmstierna: Vi vilja ju i största utsträckning få bort användningen af kol i vårt land och i dess ställe sätta den elektriska energien. Hvarför skall man då, när man helst vill slippa denna kolimport å 50 à 60 miljoner kronor om året, yrka på att uppehålla konkurrensen mellan ångkraften och den elektriska kraften? Icke kan det väl vara lyckligt att begagna dubbla kraftkällor vid samma företag. Jag kallar det för min del för en dålig ekonomi.

Jag skulle vilja se den jordbrukare i vårt land, som icke skulle vilja ha tarifferna under statskontroll vid leverans af elektrisk energi från en i närheten varande kraftkälla, som hans landtbruk är hänvisadt till.

Herr Jeansson i Kalmar: Vederbörande kraftabonnent kan ju ha kontrakt med den elektriska leverantören på 20 à 30 år eller mera framåt och då vet han ju i alla fall, hvad han skall betala.

Hvad kolimporten beträffar, vill jag säga friherre Palmstierna, att ingen är mera angelägen än jag att söka minska densamma, och jag har i hvad på mig ankommer sökt så mycket som möjligt använda elektrisk kraft just för att slippa kol och jag anser, att en hvar industriidkare bör känna sig ha en dylik skyldighet för att på så sätt kunna upphjälpa vår handelsbalans. Men när det visar sig, att ångkraften ställer sig så väsentligt mycket billigare än den elektriska kraften, då måste man för att kunna upprätthålla konkurrensen, både den in- och utländska, hålla sig till ångkraften. Man gör detta, icke därför att man är likgiltig för kolimport eller icke kolimport, utan därför att man måste ställa sig på affärsmässig basis.

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

Herr Vennersten: Jag vill endast påpeka, att det finnes en annan kraftkälla, som vi här under diskussionen glömt, nämligen våra torfmossar. Sådana finnas ju äfven flerstädes i Skåne, hvilket jag vill framhålla särskildt för talaren å skånebänken. Just i Skåne har en af världens allra mest intressanta kraftstationer kommit till, och tack vare de skånska torfmossarna, levereras där en mycket god och billig kraft. Då det här gifvetvis gäller en praktisk frågas lösning, är det väl icke för mycket, att det praktiska lifvets män också få ett ord med i laget. Jag förstår väl det intresse, som drifver friherre Palmstierna och flere andra att här föra industriens talan, och jag måste såsom industriman vara honom tacksam för att han vill föra dess sak framåt på det sätt, som han finner vara lämpligt, men jag kan å andra sidan icke neka till, att diskussionen nog skulle vinna på, att äfven inlägg från personer, som ha en motsatt uppfattning, få komma fram utan att med alltför stor skärpa bemötas. Den ena åsikten må väl vara värd lika mycket som den andra.

För min del tror jag, att vi hämma kolimporten likaväl genom att bereda möjlighet för ett fortsatt användande af våra vattenfall på det sätt, som här från flera håll och särskildt af herr Anderson i Arvika förordats, nämligen genom att icke alltför starkt kringskära det enskilda initiativet. Jag är fullkomligt förvissad om, att vi ännu ha en lång väg att gå, innan vi behöfva inskrida på det sätt, man här ifrågasatt. Vi hade nyligen en fråga före, där praktikens män sade sitt ord, och det var verkligen med en viss tillfredsställelse, som jag hörde dessa uttalanden, då jag trodde, att det kunde vara till gagn för hela landet, att dessa meningar fingo komma fram och göra sig gällande. Jag tror icke, att Sveriges industri skall blifva lidande på, att vi ännu en tid låta våra vattenfall byggas ut på det sätt, som hittills varit brukligt, och jag tror icke, att någonting förloras för det allmänna, om vi för närvarande afslå det föreliggande förslaget.

På dessa grunder måste jag ansluta mig till dem, som yrka afslag å utskottets hemställan i den nu föredragna punkten.

Med herr Vennersten förenade sig herrar *Räf* och *Carlson* i Herrljunga.

Herr Åkerlund: Det är mycket nyttigt, att åsikter här uttalas från olika håll — det är icke tu tal om det.

Herr Jeansson sade, att intresset för vattenkraftsanläggningar skulle aftaga, därest vissa bestämda maximaltaxor för distribuering af elektrisk kraft skulle fastställas. Jag kan icke förstå den saken. Det är väl ingen, som har ifrågasatt, att kraftbolagen skulle ha mindre ersättning, än hvad de skäligen borde ha. Jag har särskildt i min motion sagt, att vattenfallsägarne borde tillförsäkras god ränta å de verkliga värdena af deras fall, men icke för de upp-

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

jobbade värdena. Herrarne veta, att det finnes en hel del vattenfall, som i många år gått i handeln och därunder stigit högst väsentligt i pris utan att ha det värde, hvartill de taxerats just genom denna kommers. Men det kan väl icke vara riktigt, att, sedan man ett tiotal år hållit på att skoja med ett vattenfall, de personer, som köpa det, slutligen skola ha en ränta på 1,000,000 kronor, när fallet i själfva verket är värdt 100,000 kronor.

Likaså har jag i min motion föreslagit, att vederbörande kraftstationsägare skall ha full och god ränta å det på anläggningen nedlagda kapitalet samt ersättning för kraftstationens underhåll och för driftkostnader. Då finnes väl ingenting, som kan föranleda, att intresset för vattenkraftsanläggningar icke skulle hos oss blifva fortfarande lika stort som hittills.

Hvad beträffar konkurrensen med kolet, så vill jag endast framhålla, att vi för närvarande icke veta, huru länge vi kunna komma att få kol från England — det enda land, hvarifrån kolexport hit till oss kan komma i fråga. Ångmaskinerna förbättras, säger man. Ja, det är fullkomligt sant, men vattenkraftsmaskinerna förbättras också med, snart sagdt, hvar dag, som går.

Farhågan för, att en sammanslutning mellan vattenfallsägarne skall komma att ske, är sannerligen icke utesluten och det är just för att förekomma olägenheter däraf, som jag anser det vara hvarje persons, jag skulle vilja säga, plikt att se till, att dessa farhågor bli undanröjda, så att vattenfallens exploatering till gagn för vårt land måtte få ostördt fortgå.

Det är af dessa skäl, som jag fortfarande yrkar bifall till utskottets hemställan.

Grefve Hamilton: Jag ber endast att få påpeka för den ärade talaren på boråsbänken, att jag icke sväfvar i okunnighet om, att icke elektrisk energi skulle kunna frambringas med tillhjälp af våra torfmossar; särskildt i Skåne finnas ju elektricitetsverk af sådant slag. Utskottet har också tänkt på den saken, såsom man kan finna af punkt 5 i nu förevarande betänkande. Där talas ju om en utredning rörande maximaltaxor för sådana kraftanläggningar, där kraften icke åstadkommes genom vattenkraft. Det förvånar mig verkligen, att man på så många håll bland industriens män hyser farhågor beträffande dessa maximaltaxor. Jag kan försäkra, att det icke varit utskottets mening, att industrien på något sätt skall störas eller att kapitalplacering i våra vattenfall skall omöjliggöras, utan dessa maximaltaxor skola naturligtvis vara sådana, att industrien kan gifva skälig utdelning på det där nedlagda kapitalet.

Herr Lindhagen: Här gäller ju icke att definitivt besluta, huru dessa maximaltaxor skola fastställas och påläggas, utan endast att fatta beslut om en utredning af denna synnerligen viktiga fråga.

Hvilken mening man än har härvidlag, torde det väl ändå stå klart för de flesta, att det är för vårt lands framtid af en oerhörd vikt, att denna sak regleras, innan det blir för sent.

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

Nu sade den näst siste talaren, talaren å boråsbänken, att vi än så länge böra se tiden an och ännu en tid låta det privata initiativet verka för att sedan i framtiden vidtaga de åtgärder, som kunna visa sig vara af nöden. Men det är just det, man här måste akta sig för, ty då riskerar man att komma för sent. När man utan vidare låter det privata initiativet verka, är det alltid så, att man sedan står inför ett fullbordadt faktum. Koncessionerna kunna ju endast innehålla vissa förbehåll för de nu ifrågavarande anläggningarna, så att man, om det så skulle visa sig behöfligt, kan gripa in och åstadkomma rättelse, men detta behöfver icke betyda, att detta ingripande skall ske genast och det kan aldrig betyda, att man skall ingripa på oskäligt sätt. Jag får för min del säga, att jag tycker, att diskussionen just gifver vid handen, att denna sak bör utredas och det i så god tid, att man icke kommer för sent.

Friherre Palmstierna: Herr talman, mina herrar! Jag vill säga herr Vennersten, att det finnes flera slags industrier. Han företräder en, och jag har gjort mig till taleman för en annan, nämligen kommunernas industri. Jag vill säga, att många representanter för denna bestämdt uttalat sig för koncessionssystemet. De behöfva det för att vara säkra om kraftleverans och för att priserna icke skola blifva uppjobbade.

Torfmossarna kunna icke i nämnvärd mån konkurrera med vattenfallen, då dessa äro lokalt bundna.

Hvad det enskilda initiativet beträffar, måste herrarne erkänna, att utomlands, där nästan öfverallt koncessionssystemet tillämpas i mycket större utsträckning än det här är fråga om, detta icke hindrat, att vattenfallen blifvit öfverbyggda med kraftanläggningar. Och jag tror icke, att de spöken, som herr Rehn frammanade här i förmiddags, skola behöfva visa sig nu igen på detta område.

Herr Åkerlund: Jag skall be att få framhålla såsom min åsikt, att därest maximaltaxor för distribuering af elektrisk kraft blifva fastställda, är det svårt att förstå med hvilken rätt stat eller kommun skulle få tillägna sig den kraft, som finnes. Om en enskild person redan i förväg lagt sig till med denna kraft, må han väl vara berättigad att behålla den. Om staten eller kommunerna icke passa på i tid, må det vara deras ensak. Det är väl icke lättare för en privat person att skaffa sig billig kraft än för en kommun.

Hvad torfmossarna beträffar, som en talare här nämnde, har jag ju i min motion ifrågasatt och rent af påyrkat, att äfven annan elektrisk kraft, som kunde konkurrera med vattenkraften, skulle vara underkastad samma taxebestämmelser som den senare. I annat fall skulle alldeles orimliga förhållanden kunna inträda. Om t. ex.

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

en vattenkraftsstation anlägges för en kostnad af flera miljoner kronor och strax där bredvid uppstår en kraftstation, drifven med kol eller torf, så måste ju taxebestämmelserna vara lika, för att ej den ena skall konkurrera ihjäl den andra.

Jag har i min motion uttalat den åsikten, att taxebestämmelserna äfven borde gälla i fråga om af Kungl. Maj:t beviljad koncession för öfverbyggande af kungsådra. Jag föreslog detta, därför att kungsådra för närvarande ej får öfverbyggas utan tillstånd af Kungl. Maj:t. Min åsikt är, att de svårigheter, som nu äro förknippade med tillgodogörandet af vattenkraft i kungsådra, i hög grad böra lättas, och denna min åsikt delas förvisso af våra praktiska tecknici. Den i praktiken enklaste lösningen vore att endast bestämma, att, när någon vill öfvergå annans mark, vare sig öfver eller under jord, med elektriska ledningar, Kungl. Maj:t äger fastställa taxor.

Öfverläggningen förklarades härmed afslutad. Herr talmannen framställde i enlighet med de yrkanden, som därunder förekommit, propositioner först på bifall till utskottets hemställan och vidare på afslag å såväl berörda hemställan som de i ämnet väckta motionerna, i hvad de afsåge denna punkt; och fann herr talmannen den förra propositionen hafva flertalets mening för sig, men som votering begärdes, blef nu uppsatt, justerad och anslagen en omröstningsproposition af följande lydelse:

Den, som vill, att kammaren bifaller lagutskottets hemställan i punkten 3:o) af utskottets förevarande utlåtande n:o 50, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren afslagit såväl utskottets berörda hemställan som de i ämnet väckta motionerna, i hvad de afse denna punkt.

Voteringen utvisade 110 ja mot 63 nej, hvadan kammaren bifallit utskottets hemställan.

Punkterna 4:o) och 5:o).

Hvad utskottet hemställt bifölls.

Sedan utskottets hemställan i *punkten 6:o)* blifvit uppläst, gaf herr talmannen på begäran ordet till:

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

Herr Lindhagen, som yttrade: Frågan om inskränkning i tiden för öfverbyggande af kungsådra är en särdeles viktig fråga.

När Riksdagen år 1902 omsider beslöt, att det skulle fordras koncession för framdragande af elektriska kraftledningar, beslöts också samtidigt, att tiden för koncessions beviljande skulle inskränkas till högst 40 år. Regeringen hade både 1900 och 1902 föreslagit, att dylik koncession skulle beviljas på evärdlig tid, och Första Kammaren ville också ha det på det sättet, men slutligen segrade Andra Kammarens mening, ty eljest hade ingenting blifvit af med hela förslaget.

Alltså beslöts, att för beviljande af koncession å elektriska kraftledningar skulle koncessionstiden bestämmas till högst 40 år.

Redan år 1899 beslöt Riksdagen emellertid, att det skulle fordras koncession för öfverbyggande af kungsådra, som utgör en tredjedel af det djupaste vattnet, vanligen i våra mest förnämliga strömmar och vattenfall. Äfven där föreslog Kungl. Maj:t, att tillståndet till öfverbyggandet skulle ske på evärdlig tid. Då var det ingen inom Riksdagen, som kom att tänka på, att där likaväl som i andra fall tiden borde bestämmas till högst 40 år. Man sökte sedan reparera detta misstag, dels år 1904 och dels år 1907, då frågan var före i Riksdagen genom då väckt motion, som emellertid föll i Riksdagen. Nu föreligger saken ånyo till Riksdagens bedömande.

Man har nu först och främst sagt, att ingen egentligen vet, hvad kungsådran har för rättslig karaktär. Men man får väl antaga, säges det, att den närmast tillhör strandägaren och icke det allmänna, ty den är enligt allmän lag afsedd att tjäna fiske, flottning och andra dylika ändamål, hvaremot intet nämnes om vattenkraften.

Emellertid är det faktum, att den enskilde strandägaren icke på några villkor kunnat förfoga öfver denna vattenrätt, utan det har först genom lag af år 1899 medgifvits. Härför tarfvades således beslut af statsmakterna. Då vidare, såsom jag nämnde, kungsådra icke förekommer i alla vattendrag, utan oftast i de allra förnämligaste, så är det alldeles gifvet, att denna vattenkraft har ett mycket stort värde, och att strandägaren genom denna koncession får en present af hela denna vattenkrafts värde. Det skulle icke göra så mycket, om detta kom industrien och konsumtionen till godo, men som vi veta, leder en sådan present till att värdet på själfva vattenfallet ökas och att detta tages ut genom aktieförsäljning, och sedan får den efterföljande industrien, som icke fått gåfvan, lida under de höga kapitalutläggen. Då kunde ju industrien likaväl betalt till det allmänna, staten eller kommunen, som att det skulle skänkas bort till enskilda. I hvarje händelse bereder man sig genom att bestämma en viss koncessionstid lägenhet att tänka närmare på, hur man skall reglera dessa förhållanden och på samma gång hindra jobbare att här skörda pengar, utan att gagna vare sig industrien eller den konsumerande allmänheten.

Nu har lagutskottet afstyrkt detta förslag och som första skäl

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

härför anfört, att kungsådra icke kan utnyttjas utan något slags dispositionsrätt öfver den strand, där den framgår. Det är nu icke alltid säkert, men äfven om det i allmänhet förhåller sig på det sättet, kan å andra sidan strandägaren icke utnyttja kungsådran annat än efter tillstånd af staten.

Utskottet säger vidare, att med de stora kostnader, som utbyggandet af vattendrag kräfver, och med de svårigheter, som därmed äro förbundna, det enligt utskottets uppfattning icke skulle vara lämpligt att härutöfver till tiden begränsa strandägarens möjlighet att tillgodogöra sig kungsådran. Ja, det är precis samma tal, som fördes från Kungl. Maj:ts och Första Kammarens sida, då det streds 1900 och 1902 om huruvida det skulle bestämmas viss koncessionstid för kraftledningar. Vederbörande minister sade då upprepade gånger i Andra Kammaren, att med sådana bestämmelser svårligen några kraftledningar för distribuerande af elektrisk kraft kunde åstadkommas, och de flesta talare i Första Kammaren sade på samma sätt: det är omöjligt, man kan icke på sådana villkor bygga. I alla fall blef det villkoret fastställdt, och då man sålunda ställts inför nödvändigheten att underkasta sig det, har det visat sig, att det icke var något hinder, utan att man bygger lika fullt, trots villkoret. Den, som bygger en sådan vattenverksanläggning, vet också mycket väl, att det aldrig kan bli i statens intresse — ty det är ju med staten han har att göra, ej med enskild person — att vid första koncessionstidens slut ruinera en industri genom att föreskrifva, att vattenverket skall rifvas upp, eller genom att pålägga utlagor, som den icke står ut med. Alla dessa farhågor, som vi nyss hörde utmålas om att man skulle lägga hinder i vägen för vattenkraftens tillgodogörande genom att vidtaga ett sådant försiktighetsmått, böra således icke tillmätas så stor betydelse. Men det är naturligtvis mycket angenämare att göra hur man vill och få denna present utan betalning. Utskottets yttrande är en afspegling af hvad man alltid får höra i detta ämne, en afspegling af de invändningar, som ständigt uppresas, men som visa sig icke ha den allra minsta betydelse. Vid sådant förhållande skall jag återigen be att få yrka bifall till en skrifvelse i motionens syfte.

Ett sådant förslag skulle egentligen affattas på det sättet, att i lagbestämmelsen om koncession för öfverbyggande af kungsådra infördes ett stadgande, att koncessionstiden icke får öfverstiga 40 år, precis på samma sätt som det står i lagen om koncession för elektriska kraftledningar. Men man använde förra gången, år 1907, en annan utväg, med hvilken man vinner samma mål, nämligen att man i stället skrifver till Kungl. Maj:t och anhåller, att i koncessionsvillkoren införes en bestämmelse om koncessionens begränsning till tiden.

År 1907 hade föreslagits, i öfverensstämmelse med den andra lagen, att koncessionstiden skulle fastställas till högst 40 år. En ledamot i Första Kammaren, som då var emot förslaget, sade mig,

att om man i detta fall icke begränsat tiden till 40 år, utan låtit Kungl. Maj:t bestämma i hvarje fall efter omständigheterna, så att tiden kunde gå upp ända till 60 år, så skulle han varit med därom. För att tillmötesgå en sådan mening har i år motionen formulerats så, att icke koncessionstiden inskränkes till 40 år, utan kan utsträckas något längre, då särskilda förhållanden därtill föranleda. Nu har det emellertid vid ett sammanträde häromdagen vid nationalekonomiska föreningen visat sig, att denna ledamot icke längre har samma uppfattning som 1907 och nu icke vill gå med på ett sådant förslag. Jag ber dock, oaktadt jag helst vid sådant förhållande skulle sett, att koncessionstiden inskränkts till högst 40 år, att fortfarande få yrka bifall till det för vattenverksägaren liberalare skrifvelseförslaget, att Riksdagen ville anhålla, att Kungl. Maj:t måtte, intill dess ny vattenrättslagstiftning kommit till stånd, vid meddelande af tillstånd till byggande i kungsådra göra sådan begränsning af tiden för tillståndet, som kan för olika fall anses vara af förhållandena påkallad. Det är en reservation, om hvilken herrar Zetterstrand, Pettersson i Södertelje, Lindhagen, Jansson i Edsbäcken, grefve Hamilton och Karlsson i Fjäl förenat sig.

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

Jag måste tillägga, att utskottet slutligen äfven framhåller, att, om en sådan tidsbegränsning stadgades, det skulle bli förenadt med synnerligen stora svårigheter att träffa betryggande och väl afvägda regler beträffande rättsförhållandena vid tidens utgång. Det föreligger icke alls några sådana svårigheter, ty man skall icke nu träffa några som helst regler, utan man skall blott bestämma en koncessionstid, och då den utlöper, förnyas koncessionen på enahanda villkor som förut eller på delvis nya villkor, som då befinnas skäliga.

Jag yrkar således bifall till reservanternas förslag.

Herr Åkerlund: Då nu Andra Kammaren beslutat att hos Kungl. Maj:t begära utredning, huruvida icke vissa maximitaxor böra bestämmas vid distribuering af elektrisk kraft, så håller jag före, att därmed all rättfärdighet är uppfylld, ty allmänheten kan, ifall sådana taxor bli fastställda, icke komma att prejas. Men jag vill för min del icke gå längre, ty jag hyser den åsikten, att alla onödiga hinder, som vi uppställa för våra vattenfalls bebyggande och tillgodogörande för landets behof, äro en olycka. Hvad skall det egentligen tjäna till att inskränka tiden, då det allmänna har taxorna i sin hand? Det förstår jag icke. Vi må besinna, att icke samma förhållanden äro rådande här i vårt land som på kontinenten, ty i regel äro svårigheterna vid bebyggandet af våra vattenfall och åstadkommandet af inkomster från desamma genom alstrande af elektrisk kraft här ofantligt mycket större. Vi ha visserligen våra sydsvenska vattenfall, där det icke är så farligt, men kom upp i Norrland — och det är väl de norrländska fallen man hufvudsakligen talar om — där långa ledningar måste anläggas och kraftstationer byggas långt uppe i skogen, tjogtals mil från bebyggda

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

orter! Förhållandena äro således icke jämförliga, och vi skola icke ställa till så, att vi i onödan försvåra tillgodogörandet af vår vattenkraft.

Med dessa åsikter är det klart, herr talman, att jag yrkar bifall till utskottets förslag.

Friherre Palmstierna: Herr talman! Den föreliggande frågan gäller, huruvida vi, liksom det skedde 1823 med afseende på våra skogar, nu skola skänka bort dessa enorma värden till enskilda utan vederlag. Vill kammaren vara med om denna sak? Vid ett föregående tillfälle ha 85 röster i denna kammare uttalat sig mot detta.

Utskottet har framlagt dels *juridiska*, dels *ekonomiska* skäl för sin mening.

Jag ber att få säga, att före bestämmelsen den 20 oktober 1899 fingo icke enskilda öfverbygga kungsådra. Sedan har Riksdagen gifvit Kungl. Maj:t tillstånd att medgifva koncession för ändamålet, men Kungl. Maj:t har, såsom utskottet framhållit, vidfäst koncessionerna det villkoret, att hänsyn skulle tagas till den nya lagstiftning angående vattenrätten, som senare kan komma att införas. Möjlighet är sålunda beredd för ett ganska skarpt ingripande, och denna har tillkommit på vattenrättskommitténs hemställan. Men det är icke nog med detta, mina herrar, utan vattenrättskommittén har enat sig om följande uttalande: »Om i ett strömfall, där kungsådra finnes, kanal eller annan allmän farled eller flottled inrättas, utvidgas eller förbättras, eller därest i sådant strömfall vattnet skulle tas i anspråk *för annat allmänt ändamål*, så skall strömfallets ägare vara skyldig att *utan ersättning* afstå så mycket vatten, som för ändamålet oundgängligen kräfves, dock högst $^1/_3$ af det i strömfallet vid vanligt lågvattenstånd framrinnande vattnet.»

Häraf framgår tydligt, att när det gäller *allmänna ändamål*, såsom till exempel järnvägssamfärdselns befordrande, skulle, där kungsådra finnes, strandägaren utan ersättning afstå denna. Härmed har vattenrättskommittén själf erkänt, att här är någonting, som staten faktiskt har en sådan rättighet till, att man kan kräfva, att det öfverlämnas utan ersättning. Då frågar jag herrarna, om det verkligen är rätt, att vi skola lämna detta utan vidare. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen har också vid inköp af statens vattenfall uttalat, att man vid inköp borde frånräkna värdet af kungsådran.

Nu är meningen att för evärdelig tid utlämna denna mäktiga del af vattenkraften, och detta skola vi taga på vårt ansvar?

Det är icke så, som herr Åkerlund sade, att om vi endast bestämma maximipriser, så är saken klar, ty man får icke endast taga hänsyn till *konsumentintresset*, utan man måste äfven tänka på, att staten har en viss publik rätt till detta vatten, som vi skola bevaka, så att den blir till gagn för kommande generationer och

icke i ett nu med ett penndrag bortkastas. Dessutom är det ej alltid fråga om kraftens *distribution* från vattenfallen.

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

Det är min lifliga öfvertygelse, att liksom vi klandrade dem, som 1810, 1818 och 1823 bortgåfvo statens skogar, så skola också vi komma att klandras, därest vi utstryka kungsådran ur svensk lag. Det gäller här, herr Åkerlund, icke att företaga den minsta inskränkning i det privata initiativet. Jag för min del önskar icke någon sådan inskränkning och tror icke, att vi behöfva den, men låt oss icke bortskänka för evärdelig tid det, som kan betraktas som en nationalrikedom, som kommande generationer skola lefva af.

Herr Åkerlund: Jag kan icke förstå friherre Palmstiernas resonemang. Här är icke fråga om att bortskänka någon statens vattenkraft. Först och främst ber jag få påpeka, att det är olika meningar om, huruvida staten verkligen har rätt till kungsådra. Men detta är en sak för sig. Om man håller på, att kungsådra icke får öfverbyggas för längre tid än 40 år, och att sedan ånyo skall fordras koncession, då är det gifvet, att man i detta land högst betydligt försvårar saken. Men sådana hinder för exploateringen af vattenkraft tror jag alls icke skulle vara till gagn för landet, och dessutom alldeles onödiga, då ju staten har i sin hand att se till, det prisen för elektrisk energi icke öfverstiga ett visst maximum. Sveriges folk måste beredas tillfälle att utveckla sin industri och sina näringar samt därigenom sättas i tillfälle förkofra landet och att kunna betala skatt till staten; detta tror jag vore bättre och nyttigare än att genom uppkonstruerade farhågor hämma vår utveckling. Men lägger man sådana hämmande band, som enligt min åsikt äro alldeles onödiga, på utvecklingen af vår kraftindustri, då tror jag, att det kan dröja femtio eller hundra år, innan vi komma att tillgodogöra oss denna kraft. Nej, jag anser, att när vi kommit därhän, att vi beslutit, att staten skall se till, att allmänheten icke behandlas illa, då ha vi uppfyllt allan rättfärdighet. Hvad tjänar det till, att man orerar därom, att vi böra tillgodogöra oss vårt lands naturtillgångar, om man icke därvid betänker våra säregna förhållanden, utan i allo jämför oss med andra länder, som ha en tät befolkning, billiga anläggningskostnader o. s. v. och som infört dessa bestämmelser, som efter det beslut, kammaren fattat, hos oss skulle vara alldeles onödiga? Jag vidhåller mitt förut framställda yrkande.

Friherre Palmstierna: Herr talman! Det är icke så, som herr Åkerlund sade, att det skulle dröja femtio eller hundra år, innan denna kraft skulle kunna exploateras. Koncessionstiden bör beräknas på sådant sätt, att anläggningskapitalet hinner amorteras, normal ränta erhållas och berättigad företagarevinst tillflyta initiativtagarna. Detta kan man väl icke kalla att lägga en hämsko på industrien. En koncessionstid på 40 år har jag aldrig talat om,

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

vill jag icke hafva. Och dock föreligger, det vill jag nu säga, i Norge en kungl. proposition, däri det föreslagits, att koncessionstiden skulle bestämmas till 40, högst 80 år, hvarefter anläggningen tillfaller staten.

Vidare vill jag framhålla, att det här icke enbart är fråga om *distribution* af elektrisk energi. Den elektrokemiska industrien t. ex. arbetar direkt vid vattenfallen. Många röster ha höjts för att den skulle beredas plats invid dem. Nu är det så, att det finnes 2 stora truster för dylik industri, en amerikansk och en på kontinenten, som redan sökt komma in i vårt land för att anlägga sina industrier vid våra vattenfall. De skulle då icke behöfva distribuera någon kraft och ej falla under någon statskontroll, men taga ut 20,000, 30,000 hästkrafter kanhända och sedan inrätta sig för direkt export af förädlingen. Värdena skulle gå ut från landet och vi skulle icke haft någon glädje däraf. Blott ett fåtal arbetare äro sysselsatta i detta slags industri. Vilja herrarne på detta sätt utan kontroll utlämna kraften åt utlänningarne?

Sätt gärna koncessionstiden till 100 år, om så skall vara, men låt oss åtminstone ej helt och hållet afhända oss dessa vattenfall.

Herr Åkerlund: Herr talman! Jag vill visst icke till utlänningar kasta bort våra vattenfall, och de åtgärder, som äro vidtagna för att förekomma detta, vill jag vara med om. Men jag vill säga, att skola vi bestämma koncessionstiden på sådant sätt, att anläggningskostnaderna därunder skola hinna amorteras — hvad blir då följden? Jo, att priserna för den elektriska kraften skulle stegras för lång tid, och jag kan icke finna, att detta vore någon lycka.

Friherre Palmstierna: Priset på elektrisk kraft bestämmes icke på detta sätt. Utgångspunkten för beräkningen af hela anläggningens ekonomi vid dess grundande är det på marknaden gängse priset på elektrisk kraft; sedan räknar man tillbaka och ser till, att man med detta pris kan ha råd verkställa anläggningen och åstadkomma amortering under koncessionstiden. Resonemanget är således, om jag får använda uttrycket, bakvändt.

Herr Lindhagen: Det har varit veklagan här i kammaren och på alla håll öfver den tryckta statsfinansiella ställningen, men när det gäller att söka förekomma, att staten som vanligt skall plundras på sina tillhörigheter, då söker man hindra detta. Hvarför skall man, herr Åkerlund, anse, att man lägger hinder i vägen för industrien genom att man vill afläta en sådan skrifvelse, som här föreslagits, till Kungl. Maj:t? När Kungl. Maj:t förut behandlat frågor om koncessionsvillkor i andra afseenden, hvarför skulle Kungl. Maj:t icke få göra det äfven i detta? Man har kommit med samma invändningar, då det gällt att stadga koncessionstid för elektriska

kraftledningar, men det har visat sig, att de hinder, som man talat om, icke uppstodo. Precis på samma sätt skulle det gå här. Landet behöfver inkomster, hvarför då skänka bort denna oerhörda vattenkraft, hålla utvägar öppna för framtiden, då staten exempelvis kunde ingå som aktieägare i dessa företag för värdet af kungsådrans vattenkraft äfven för att därigenom erhålla inkomster? Det vore också en metod.

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

Sedan öfverläggningen härmed förklarats afslutad, gaf herr talmannen i öfverensstämmelse med de därunder gjorda yrkandena propositioner dels på bifall till utskottets hemställan, dels ock på afslag däråå och bifall i stället till den vid punkten af herr Zetterstrand m. fl. afgifna reservationen; och fann herr talmannen den senare propositionen vara med öfvervägande ja besvarad. Votering begärdes likväl af herr Åkerlund, till följd hvaraf nu uppsattes, justerades och anslogs denna voteringsproposition:

Den, som vill, att kammaren, med afslag å lagutskottets hemställan i punkten 6:o) af utskottets förevarande utlåtande n:o 50, bifaller den vid punkten af herr Zetterstrand m. fl. afgifna reservationen, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren bifallit utskottets berörda hemställan.

Omröstningen utföll med 87 ja mot 64 nej; och hade kammaren alltså med afslag å utskottets hemställan bifallit den vid punkten af herr Zetterstrand m. fl. afgifna reservationen.

Slutligen föredrogs *punkten 7:o*). Därvid yttrade

Herr Lindhagen: Herr talman! De af kammaren fattade beslut rörande utvidgning af expropriationsförfarandet m. m. fordra, att hela denna lagstiftning, om den skall vara rationell, åtföljes af en provisorisk lagstiftning, som stadgar, att de nya rättsgrunderna skola af Kungl. Maj:t i allmännelighet tillämpas, till dess man hinner att få en definitiv lag. Ty annars kommer det att inträffa, att syftet med de beslutade åtgärderna icke kommer att uppnås i fråga om alla sådana företag, som under mellantiden komma att koncessioneras. En dylik provisorisk lagstiftning brukar i sådana här fall antagas i andra länder; men här i landet möter dylikt förutseende synnerliga svårigheter, helst under en debatt vid denna tid

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

på dygnet. Jag skall därför afstå från försöket att göra ett yrkande eller att här påkalla någon votering.

Vidare anfördes ej. Utskottets hemställan bifölls.

§ 6.

Anmäldes och godkändes lagutskottets förslag till Riksdagens skrifvelser till Konungen:

n:o 105, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om förbud mot viss försäljning af tobak; och

n:o 106, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående naturminnesmärkens fredande, lag angående nationalparker och lag, innefattande tillägg till förordningen den 14 april 1866 angående jords eller lägenhets afstående för allmänt behof.

§ 7.

Till bordläggning anmäldes:

konstitutionsutskottets utlåtande n:o 10, i anledning af väckta motioner om införande af öppen omröstning i Riksdagens kamrar;

statsutskottets utlåtanden och memorial:

n:o 156, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition angående åtgärder till skyddande af naturminnesmärken å kronans mark samt afsättande af vissa nationalparker;

n:o 157, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition angående rätt för jordägare att inlösa till statsverket indragna hospitalsräntor m. m.;

n:o 158, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition angående försäljning af ett kronan tillhörigt område invid Hälsingborg m. m.;

n:o 159, i anledning af kamrarnas skiljaktiga beslut beträffande löneregleringen för befattningshafvare vid justitieombudsmansexpeditionen;

n:o 160, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition till Riksdagen angående fördelning af de medel, som komma att under år 1909 och 1910 afsättas till främjande af nykterhet och motarbetande af dryckenskapens följder, samt i ämnet väckta motioner;

n:o 161, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition till Riksdagen angående ytterligare anslag till restaurering af Strängnäs domkyrka;

n:o 162, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition till Riksdagen angående försäljning af en Örebro högre allmänna läroverk tillhörig så kallad kålgårdstomt; och

n:o 163, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition till Riksdagen angående understöd till gränsridaren Karl Johan Rautios i Pello änka Hanna Maria Isaksdotter, född Muotka, och makarnas fyra minderåriga barn;

Ang. rätt till expropriation af vattenfall m. m. (Forts.)

bevillningsutskottets memorial n:o 27, i anledning af kamrarnas skiljaktiga beslut, i anledning af bevillningsutskottets betänkande n:o 21, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition med förslag till förordning angående ändrad lydelse af vissa §§ i förordningen den 6 augusti 1894 angående mantalsskrifning m. m. äfvensom en i ämnet väckt motion;

sammansatta bevillnings- och lagutskottets utlåtande n:o 4, i anledning af dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om skogsaccis samt inom Riksdagen i ämnet väckta motioner, dels ock Kungl. Maj:ts i sammanhang därmed framlagda proposition med förslag till lag angående ändrad lydelse af 38 § i förordningen om kyrkostämma samt kyrkoråd och skolråd den 21 mars 1862;

lagutskottets memorial:

n:o 58, med föranledande af kamrarnas skiljaktiga beslut i fråga om lagutskottets utlåtande n:o 45, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om förbud mot handels idkande å söckendag utöfver viss tid; och

n:o 59, med föranledande af kamrarnas skiljaktiga beslut i fråga om lagutskottets utlåtande n:o 48, i anledning af dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående folkskoleväsendet i vissa städer, lag om ändrad lydelse af 1 § i kungl. förordningen om kyrkostämma samt kyrkoråd och skolråd den 21 mars 1862 och lag om ändrad lydelse af 2 och 28 §§ i lagen angående uppfostran åt vanartade och i sedligt afseende försummade barn den 13 juni 1902, dels ock inom Riksdagen i ämnet väckta motioner; samt

Andra Kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande, n:o 33, angående väckt motion om utredning och förslag rörande folkundervisningsväsendets ledning.

§ 8.

Justerades protokollsutdrag.

§ 9.

Ledighet från riksdagsgöromålen beviljades:

herr	*Rydén*	under	4	dagar	fr.	o.	m.	den	5	maj,
»	*Ekman* i Göteborg	»	4	»	»	»		»	7	» och
»	*Johansson* i Mossebo	»	2	»	»	»		»	6	» .

Kammarens ledamöter åtskildes härefter kl. 2,40 på natten.

In fidem

Per Cronvall.